Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 15 красавіка 1988 г. № 16 (3426) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

У НУМАРЫ:

Вядомы кінаакцёр, заслужаны артыст рэспублікі, лаўрэат Дзяржаўных прэмій СССР і БССР Уладзімір Гасцюхін.

Фота В. ГАНЧАРЭНКІ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

● НЕ ГРАШЫЦЬ СУПРАЦЬ ПРАЎДЫ
● ЛЯ СВІСЛАЧЫ, НА ТАТАРСКІХ АГАРОДАХ...
● КУДЫ ЗНІКАЕ «КАЛІ ЛАСКА»?
● КНІГУ ЛЮБЯЦЬ, АЛЕ...

●

З вялікай цікавасцю прачытаў у «ЛіМе» за 12 лютага г. г. артыкул А. Мальдзіса «Давайце будзем паслядоўнымі!» Сапраўды, нельга глядзець на жыццё толькі «праз ружовыя або толькі праз чорныя акуляры». Прадузятасць яшчэ нікому не была надзейным дарадцам, верным памочнікам. Грамадству ж, будучыні куды больш патрэбны «спакойныя, канкрэтныя, навукова-гістарычныя ацэнкі» дзейнасці шэрагу гістарычных асоб, мінулых і сённяшніх падзей.

Давайце глядзець на з'явы жыцця дыялектычна. Давайце прызнаемся, што, наадварот, у нас занадта шмат развялося нігілістаў у адносінах да роднай культуры. Прычым такіх, якія глыбока перакананы ў тым, нібыта матчына мова замінае інтэлектуальнаму развіццю дзіцяці, яго маральнаму выхаванню. Давайце пашкадуем, што занадта шмат у нас людзей з «далікатным музычным слыхам», якім роднае слова непрыемна рэжа вуха.

Жыццё — гэта не адвечны расклад руху на чыгуначным вакзале сучаснасці. Пасля красавіцкага (1985 г.) Пленума ЦК нашай партыі і XXVII з'езда КПСС большасць савецкіх людзей даўно ездзіць з куды большым маральным багажом, чым раней. Дык хай пераканаюцца такія нарэшце, што іх поезд пайшоў па прызабытым ужо намі раскладзе...

Мы жывём у час сапраўды наватарскіх пераўтварэнняў ва ўсіх сферах грамадскага жыцця. Відавочна, што менавіта працай сумлення і душы нашых сучаснікаў закладваецца падмурак новай маралі. Адказнасць на нас за яе чысціню перад наступнікамі ляжыць велізарнейшая. Давайце ж нарэшце пачнём да канца ўсведамляць гэта, перастанем грашыць супраць праўды.

Гэтага не дабіцца, калі не пачаць напрацоўваць культуру палемікі, не імкнуцца да большай аб'ектыўнасці, кампетэнтнасці і аргументаванасці ў спрэчках. Цяжка зразумець людзей, якія задужа рэзка выказваюцца аб дзейнасці некаторых гістарычных асоб. Як гэта можна забываць, што светапогляд, жыццёвая пазіцыя чалавека фарміруюцца пад уплывам суб'ектыўных і аб'ектыўных фактараў? Чалавек — дзіця свайго часу. На гэты конт не трэба ламаць шмат дзідаў.

Не будзем хадзіць далёка па прыклады, паглядзім з большай увагаю на сябе. Ці такімі, як сёння, «смелымі і прынцыповымі», былі мы ў гады застою? Далёка не. Усе мы раптам «прозрели» вясной тры гады назад.

Добра, на поўныя грудзі дыхаецца ў атмасферы галоснасці і дэмакратызацыі. Але ж давайце задумаемся падчас над тым, як ацэняць тую нашу «маўклівасць» і ўгодлівасць. Свой прысуд яны вынясуць. І ёсць упэўненасць, што цяперашнія «суддзі» далёка не ва ўсім пагодзяцца з тымі ацэнкамі. Бо ў іх ёсць магчымасць спісаць свае ідэйныя і палітычныя памылкі на «націскны», каманднa-адміністрацыйны стыль кіраўніцтва.

І не трэба прыкідвацца «бязгрэшнымі цялятамі». Шмат хто з нас ішоў у тыя гады па шляху найменшага супраціўлення, не жадаючы ўскладняць сабе жыццё, псаваць кар'еру. У многіх цвярозы ўласны разлік браў верх над «здравым житейским смыслом». Ад чыіх вачэй хочацца нам схаваць усё гэта? Так было.

Былое — гэта наша бяда і радасць. Ад яго не схаваешся, іншага ніхто нам не пазычыць. Людзі, якія былі ў бядзе, звычайна знаходзяць агульную мову. Навошта ж ісці супраць гэтага правіла нам, каго таксама па-свойму закранула і пазначыла бяда застою? Памудрэлым у апошні час, нам застаецца змагацца за адно: за тое, каб жыццёвая праўда больш ніколі не разыходзілася з гістарычнай ісцінай. А гэта да многага абавязвае!

Алесь ЛІСІЦКІ, журналіст.

г. Жыткавічы.

●

Хацелі б запытацца ў гарадскіх улад: што паслужыла падставай для крутога спрамлення прыроднага рэчышча ракі Свіслач у раёне Траецкага прадмесця? Сёння на прыбярэжнай зямлі ўшчыльную да будынка Палаца спорту пракладзена новая ўзбярэжная, выкананы земляныя работы і, як бачна, усё падрыхтавана да затаплення вялікай тэрыторыі, вядомай мінчанам як былыя Татарскія агароды. Не так даўно тут размяшчаўся стадыён, які знеслі. Што ж замест яго? Мяркуючы па праведзеных падрыхтоўчых работах, тут хутка ўсё паглынуць хвалі.

Вялізная акваторыя пагражае змяніць гістарычны ландшафт да непазнавальнасці, дзе ў новай сітуацыі абавязкова «згубіцца» своеасаблівасць адрэстаўрыраванай забудовы Траецкага прадмесця.

Няўжо аўтары праекта і гарадское начальства не ведаюць, што ў культурных краінах непарушнасць гістарычных ландшафтаў строга ахоўваецца законам? Тут жа гаворка ідзе пра адно з самых унікальных месцаў нашай сталіцы.

І самае дзіўнае, што знойдуцца праектанты, вялікія прафесіяналы «дэмагогіі», каб апраўдаць сваю ідэю «ювенільнага мора». Але ці не лепш было б умацаваць берагі спрадвечнай Свіслачы, менавіта ў тым месцы, дзе ўтварае яна сваю прыгожую лукавіну, ды добра пачысціць рэчышча, нават і паглыбіць яго? А замест разбуранага стадыёна пабудаваць тэнісныя корты, стварыць добраўпарадкаваную зялёную зону, неяк з карысцю для гараджан выкарыстаць каштоўную тэрыторыю, што прымыкае да замчышча? Ды ці мала ўрэшце разумных варыянтаў?

Толькі непаважлівае і безгаспадарчае стаўленне да нашага горада магло нарадзіць і даць магчымасць ажыццяўляць праект затаплення тэрыторыі былых Татарскіх агародаў.

Л. ЛІПЕНЬ, служачы; Л. КУЛЕШ, інжынер; С. САЛАЎЕВА, загадчык навукова - тэхнічнай бібліятэкі; Л. КОННАВА, інжынер.

г. Мінск.

●

З'яўляюся вашым шматгадовым падпісчыкам. Лічу, што газета стала цікавай, да таго ж шмат у чым выйграла ад увядзення рубрыкі «З пошты «ЛіМа».

Я таксама падтрымліваю прапанову А. Царыкава і В. Лапіцкай («ЛіМ» за 5 лютага і 18 сакавіка г.г.) аб тым, каб перавезці прах нашага найлепшага Максіма Багдановіча ў Мінск.

Класік балгарскай літаратуры Іван Вазаў пахаваны ў цэнтры Сафіі ля сабора А. Неўскага. У цэнтры Каўнаса знаходзяцца магілы Майроніса і С. Нерыс. Максім-кніжнік мае для Беларусі не меншае значэнне, таму лічу, што дарагая ўсім беларусам магіла павінна знаходзіцца ў цэнтры Мінска — напрыклад, на Траецкай гары ля Вялікага тэатра.

І яшчэ адна прапанова. У гісторыі Беларусі шмат «белых плям», і было б вельмі хораша, каб «ЛіМ» адкрыў пастаянную рубрыку «Старонкі гісторыі Беларусі».

С. ПАПОЎ, выкладчык Маскоўскага інстытута сувязі, кандыдат тэхнічных навук, 36 год.

●

Мяне, рускага па нацыянальнасці чалавека, закранулі за жывое балючыя радкі верша Пімена Панчанкі «Развітанне». Безабаронная праўда паклікала мяне стаць поруч з аўтарам.

Чаму цяпер, калі кніжныя паліцы бібліятэк ломяцца ад кніг беларускіх аўтараў, калі на прылаўках кніжных магазінаў ляжыць шматтомнік беларускай народнай творчасці, выдадзены Інстытутам мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, — ні ў аўтобусе, ні на вакзале, ні нават на базары не сустрэнеш беларускай гаворкі? Чаму ў бібліятэках, клубах і дамах культуры літаратурныя дыспуты і чытацкія канферэнцыі вядуцца толькі на рускай мове?

Але ж і беларуская мова даўным-даўно вырасла з пялёнак, набыўшы свой моцны літаратурны голас у кнігах Мележа, Быкава, Шамякіна, Адамовіча і многіх іншых пісьменнікаў.

Мне здаецца, было вельмі крыўдна Алегу Лойку і Міколу Арочку, калі пасля іх выступлення ў раённым Доме культуры іх землякі, удзельнікі вечара, пачалі чытаць беларускіх паэтаў на рускай мове.

Сённяшняя вёска яшчэ гаворыць мовай бабуль і дзядоў. І дарослыя дзеці, прыязджаючы з горада ў роднае гняздо, таксама падтрымліваюць форму сувязі на роднай мове, стараючыся не крыўдзіць старых гарадскімі звычкамі. Значыць, у іх душах яшчэ захоўваюцца карэнныя ўстоі быту і павага да духоўных каштоўнасцей свайго народа. Але вось горад!.. Тут у сумятні НТР з яе прамысловай праграмай і прызыўнымі лозунгамі, якія крычаць бог ведае на якой мове аб інтэнсіфікацыі, цэнтралізацыі, уніфікацыі і іншых «ацыях». беларусы ўсё больш прыкметна перастаюць думаць па-беларуску... Яны ўжо чытаюць «Снежныя зімы» і «Сотнікава» ў рускім перакладзе.

Я не супраць Маякоўскага, але лічу, калі ўжо «Песнярам», падалося мала нацыянальнага фальклору і яны заспявалі Маякоўскага, то іх час пасылаць у «Волог-ду-гду...»

Клопат пра чалавека, пра яго дабрабыт аднолькава ўключае ў сябе і ўсведамленне сучасных умоў жыцця, і ўдасканаленне яго духоўнай культуры. З мацярынскім малаком, з калыханкі дзіця павінна ўбіраць родную мову, вучыць на ёй мысліць. Гэтаму павінны садзейнічаць і яслі, і дзіцячы сад, і асяроддзе, якое акружае дзіця на шляху сталення.

У. І. Ленін гаварыў: «Ніводнай прывілеі ні для адной нацыі, ні для адной мовы!» А таму, будзь ты хоць тройчы рускі ці ўзбек, але калі ўжо на правах грамадзяніна СССР прыехаў на жыхарства ў Беларусь, будзь добры — вывучы беларускую мову. Культуру і побыт народа, з якім ты сееш хлеб, збіраеш трактары і сядзіш за адным сталом, трэба паважаць!

Р. ПАСТУХОЎ, электраманцёр.

г. Слонім.

●

Паважаная рэдакцыя! Дазвольце мне, «прафесійнаму кнігалюбу», выказаць некалькі думак аб прыахвочванні чытача да беларускай кнігі.

Ясна, што кніга «ідзе» тады, калі чытачы свабодна валодаюць моваю, калі імя пісьменніка досыць папулярнае, а яшчэ — калі праводзіцца пэўная работа па прапагандзе кнігі.

Любоў да мовы, да кнігі трэба прывіваць з першых дзён, першых год жыцця маладога чалавека. Гэтую банальную ісціну сорамна паўтараць, але даводзіцца. А як ты яе прывіваць будзеш, калі, за рэдкім выключэннем, нават кнігі для самых маленькіх выдаюцца на шурпатай, неахайнай паперы, з бляклымі, невыразнымі ілюстрацыямі?! Яе і ў рукі браць не хочацца.

А дзе цікавыя, змястоўныя кнігі для падлеткаў, кнігі, якія знаёмілі б падрастаючых з лёсам нашай беларускай зямлі, яе лепшых сыноў і дачок? Дзве-тры назвы — і ўсё!

Скажу шчыра, прапагандаваць беларускую кнігу сярод навучэнцаў педвучылішча, у якім я працую,—справа даволі нялёгкая. І прычына не ў тым, што яны не любяць кнігу. Па-першае, многіх пісьменніцкіх імёнаў яны ўвогуле не чулі (школа з імі не знаёміць: «непраграмныя», а часу і на «праграмныя» не хапае). А па-другое, навучэнец або студэнт — не надта багатыя людзі. Таму яны заўсёды зазіраюць на адваротны бок кнігі. А там — о-ё-ёй! За амаль што брашуру ў мяккай вокладцы — 1 руб. 60 кап. Калі ж вокладка цвёрдая — рыхтуй, студэнт, сваё адна-двухдзённае ўтрыманне! Чэснае слова, язык не паварочваецца сказаць «купі!».

А можа, варта падумаць над тым, каб выдаваць лепшыя творы беларускіх класікаў, маладых пісьменнікаў і прыгожа, і нядорага, памятаючы, для каго ў першую чаргу яны прызначаны?

С. ДЗМІТРЫЕВА, выкладчык педвучылішча.

г. Пінск.

У ЦЭНТРЫ ЎВАГІ— ПРАВЫ ЧАЛАВЕКА

Правы чалавека... Гэтая тэма стала асабліва актуальнай у наш час. Час, калі адбываецца перабудова ўсёй сістэмы міжнародных адносін, калі новае палітычнае мысленне заваёўвае ўсё новых прыхільнікаў ва ўсім свеце.

Невыпадкова аўтарытэтная Камісія па правах чалавека пры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый з кожным годам усё больш актывізуе сваю дзейнасць.

У адпаведнасці з правіламі ААН у 1986 годзе прыйшла чарга на старшынства ў Камісіі па правах чалавека рэгіянальнай групы сацыялістычных краін Усходняй Еўропы. На міжнароднай сустрэчы ў Гаване аднагалосна быў вылучаны кандыдатам на пост старшыні камісіі прадстаўнік Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Тым самым былі высока адзначаны міжнародны аўтарытэт БССР, а таксама прафесійны ўзровень беларускай дэлегацыі ў ААН, прынцыповасць яе членаў, уменне знайсці разумны кампраміс, выйсці на агульначалавечы ўзровень мыслення.

На 43-й сесіі Камісіі ААН па правах чалавека ў 1987 годзе старшынёй камісіі быў абраны прадстаўнік нашай рэспублікі, загадчык аддзела навуковай інфармацыі па грамадскіх навуках АН БССР прафесар Леанід Яўменаў, які выконваў свае абавязкі на працягу года.

Нядаўна ў Жэневе скончылася 44-я сесія Камісіі ААН па правах чалавека, на якой былі падведзены вынікі работы гэтай арганізацыі за мінулы час і зроблена ацэнка сучаснага стану правоў чалавека ў свеце.

У ходзе дыскусіі, у якой прынялі ўдзел дзесяткі дзяржаў і недзяржаўных арганізацый, былі прыняты рэзалюцыі з асуджэннем масавых парушэнняў правоў чалавека на арабскіх тэрыторыях, акупіраваных Ізраілем, у Чылі, у ПАР, краінах з дыктатарскімі рэжымамі.

Сесія паказала ўзрастанне ўзаемасувязі паміж сацыяльна-эканамічнымі і грамадска-палітычнымі правамі.

Павага нашай краіны да міжнародных пактаў па правах чалавека і нашы намаганні па дэмакратызацыі савецкага грамадства выклікалі жывы водгук і падтрымку большасці дэлегацый.

На 44-й сесіі Камісіі ААН па правах чалавека выявіўся важны феномен нашага часу—разбураецца міф аб закрытасці сацыялістычнага грамадства. Гатоўнасць СССР да дыялогу па правах чалавека з усімі краінамі на роўнай аснове выбівае зброю з рук тых, хто прывык павучаць усіх астатніх.

Пытанне правоў чалавека — гэта вуліца з двухбаковым рухам. Самаўсхваленне з боку некаторых дэлегацый не змагло схаваць ад членаў камісіі фактаў парушэння правоў чалавека ў капіталістычных краінах. Савецкая дэлегацыя выказала сур'ёзную занепакоенасць з прычыны палітыкі расавай дыскрымінацыі, падаўлення грамадзянскіх свабод, паліцэйскага цкавання прыхільнікаў дэмакратыі і міру ў гэтых краінах. Зусім недаравальным з'яўляецца тое, што ў краінах з высокім узроўнем жыцця мільёны людзей пазбаўлены права на працу, жыллё, медыцынскае абслугоўванне.

Сесія адхіліла спробу дэлегацыі ЗША працягнуць у ходзе абмеркавання антыкубінскую рэзалюцыю. Пазіцыю суверэннасці і годнасці, занятую кубінскай дэлегацыяй, падтрымалі прадстаўнікі краін Лацінскай Амерыкі. Яны вылучылі прапанову прыняць запрашэнне Рэспублікі Куба да старшыні і членаў Камісіі наведаць востраў, каб на месцы пазнаёміцца са становішчам у галіне правоў чалавека.

Гэтую прапанову падтрымалі сацыялістычныя і недалучаныя краіны. Дэлегацыя ЗША апынулася ў ізаляцыі.

Сесія Камісіі ААН па правах чалавека па ініцыятыве сацыялістычных краін прыняла рэзалюцыю, якая настойвае на неабходнасці забеспячэння права чалавека на жыццё ва ўмовах супрацоўніцтва і даверу. 44-я сесія Камісіі ААН паказала, што пераважная большасць краін свету выступае супраць канфрантацыі, за пошукі шляхоў міжнароднага супрацоўніцтва.

НА ТЭМУ ДНЯ

ХОПІЦЬ!

Спяшаюся падзяліцца навіной, якой быў сам сведка.

У вёсцы Пясочнае Капыльскага раёна адбыўся мітынг пратэсту супраць меліярацыі. Той вульгарнай, бяздумнай, паўсюднай меліярацыі, што прыняла ў рэспубліцы характар масавага самагубства. Гэта было першае грамадскае выступленне беларускіх вяскоўцаў у абарону роднай прыроды. Узначалілі яго маладыя інтэлігенты — настаўнік-біёлаг мясцовай сярэдняй школы С. Веркашынскі і ветэрынарны ўрач саўгаса «Прамень» Г. Холад.

Вёска Пясочнае стаіць на беразе Нёмана, там, дзе ён толькі-толькі нарадзіўся з Нёманцаў, а ўжо які багаты на свае шчадроты! Вёсцы Пясочнае Нёман падарыў заліўны луг, на ім спакон веку сяляне пасвілі кароў. Яму далі прыгожую назву—Яміцы. Апошні заліўны луг у акрузе, усе другія ўжо высушаны. Апошні лапік саўгаснай зямлі, дзе можна атрымаць чыстыя кармы, таму што родзіць іх не хімія, а вясенняя рака. Апошні прытулак кнігаван, бо навокал—стэпавы пейзаж, пыл, сухмень. На лузе цяпер стаяць тычкі, меліяратары вышукваюць, як хутчэй ды прасцей спусціць адсюль ваду.

Дырэктар саўгаса П. Мароз адзінаўладна вырашыў заліўны луг асушыць, узараць, пераярнуць пясочкам да ветру. Пазбавіць людзей яшчэ аднаго роднага слова—Яміцы. Пазбавіць Нёман жыватворных лугавых крыніц, угатаваць яму сумны лёс тысяч беларускіх рэк, якіх больш няма. Чым сілкуецца бяздум'е гаспадарніка-рвача?—дапытваліся людзі, што сабраліся на мітынг, і самі ж упэўнена адказвалі:—Заліўным лугам хоць на год, хоць на два затрымаць эканоміку саўгаса ад поўнага краху, а далей дырэктару—хоць трава не расці. Далей будзе так, як на Гальскім балоце, як на Лужышчы. Яны цяпер выкарыстаны і пакінуты.

І народ аднадушна сказаў: не дазволім! Я бачыў, я чуў: ні адзін чалавек не падтрымаў дырэктара.

Уздоўж вёскі Пясочнае вузенькай палоскай цягнецца лясок, і не безыменны—Ракітнікі. Апошні зялёны астравок сярод пляшывых груд, якія дымяцца пылам ужо ў сакавіку. Апошнія натуральны ландшафт, на які адклікаецца душа. Апошняе прыстанішча баброў. Апошняя тайна і радасць вясковых хлапчукоў. Што вырашыў зрабіць з усім гэтым дырэктар саўгаса Мароз? Выкарчаваць. Пахаваць на дне канала. Пазбавіць людзей яшчэ аднаго роднага слоўца. Але людзі рашуча сказалі: рукі прэч ад Ракітнікаў!

Удзельнікі мітынгу прынялі рэзалюцыю. Яна пойдзе ў кантору саўгаса, у райвыканкам, у Дзяржаўны камітэт па ахове прыроды. Патрабаванне рашучае: хопіць рабіць на зямлі тое, што толькі называецца меліярацыяй, а на самай справе зямлю псуе, губіць.

Не ведаю, як будзе далей. Не ўпэўнены ў тым, што рэзалюцыя абразуміць сталёвае войска пакарыцеляў прыроды. Сталёвая моц набыла агромністую інерцыю: спыніцца немагчыма. У рэспубліцы асушана 2 мільёны 700 тысяч гектараў зямлі, што складае амаль палову ворыўнай плошчы. А што даюць тыя гектары! Мізэр: чацвёртую частку валавай прадукцыі раслінаводства. Усе ведаюць гэта, а супынку меліяратарам няма: давай ім новыя плошчы!

Не, гэта—не меліярацыя. Дзесяцігоддзямі яна рабілася без згоды людзей, цішком. Добра, што людзі нарэшце загадалі: хопіць!

Калі народ не спыніць знішчэнне сваёй зямлі, то хто ж! Хіба ёсць сіла мацнейшая!

Анатоль КАЗЛОВІЧ.

Да 70-годдзя БССР і Кампартыі Беларусі

Каля двух месяцаў застаецца да адкрыцця XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі. Яна павінна стаць важнай вяхой на шляху далейшай дэмакратызацыі нашага грамадства, перабудовы палітычнай сістэмы, удасканалення форм і метадаў партыйнай работы.

Сёлетні год адметны для нашай рэспублікі яшчэ і тым, што мы рыхтуемся сустрэць 70-годдзе БССР і Кампартыі Беларусі.

«Літаратура і мастацтва» пачынае публікацыю матэрыялаў, прысвечаных гэтым важнейшым падзеям.

Сёння мы прапануем увазе чытача інтэрв'ю з чалавекам, які шмат гадоў меў самае непасрэднае дачыненне да гаспадарчага і культурнага будаўніцтва ў нашай рэспубліцы. На пытанні нашага карэспандэнта адказвае старшыня Усесаюзнага Савета ветэранаў вайны і працы К. Т. Мазураў — у мінулым першы сакратар ЦК КПБ.

К. Т. МАЗУРАЎ:

«ІДЭЯ ПЕРАБУДОВЫ ДАЎНО ВЫСПЯВАЛА Ў ГРАМАДСТВЕ»

— Паважаны Кірыл Трафімавіч, першае наша пытанне не будзе для вас, па ўсёй бачнасці, нечаканым: яно падказваецца тымі працэсамі, якія адбываюцца сёння ў жыцці краіны і называюцца такім ёмкім і выразным словам, як «перабудова». На нядаўнім, лютаўскім Пленуме ЦК КПСС партыя вуснамі Генеральнага сакратара зноў рашуча пацвердзіла курс на рэвалюцыйнае абнаўленне грамадства, на ачышчэнне сацыялістычнага ладу ад напластаванняў і дэфармацый, наданне яму новай якасці. Ідзе падрыхтоўка да XIX партыйнай канферэнцыі, закліканай прыняць важныя рашэнні аб удасканальванні нашай палітычнай сістэмы... Што вы, з вашым вялікім вопытам партыйнага кіраўніка, грамадска - палітычнага дзеяча, думаеце пра ўсё гэта? Якія развагі, спадзяванні і пачуцці выклікае ў вас вецер перамен? Якія цяжкасці і перашкоды бачыце вы на шляху рэвалюцыйнага абнаўлення савецкага грамадства?

— Перабудова хвалюе зараз усіх савецкіх людзей. Пра яе сэнс і мэты грунтоўна і дасканала сказана на XXVII з'ездзе, на Пленумах ЦК КПСС, у прамовах М. С. Гарбачова, іншых кіраўнікоў. Але гэта невычэрпная тэма. Я скажу так: ідэя перабудовы ўжо шмат гадоў, як кажуць, насілася ў паветры, наспявала ў грамадскай думцы, аваладвала ўсё большай і большай колькасцю камуністаў, працоўных, хвалявала творчую інтэлігенцыю.

Партыя ўжо ў сярэдзіне 50-х гадоў рабіла захады да змен у жыцці нашага грамадства. Былі спробы, распрацоўваліся нават рэформы, у прыватнасці, у эканоміцы і структуры кіравання. Але гэтыя захады не давалі пэўнага плёну.

Пасля XX з'езда КПСС было зроблена шмат спроб і ў ідэалагічным, і ў эканамічным напрамку. Ды гэтыя спробы рабіліся не на тэарэтычных асновах будавання сацыялізму, а на валюнтарызме, на адных добрых пажаданнях.

У сярэдзіне 60-х гадоў ЦК КПСС усвядоміў, што добрыя намеры не даюць чаканых вынікаў, папраівў памылкі, звязаныя з валюнтарызмам М. С. Хрушчова, і зноў заняўся распрацоўкай рэформы. Тая рэформа 60-х гадоў тычылася выключна толькі эканомікі і часткова — сістэмы кіравання ёю. Яна прадугледжвала вырашыць заблытаныя праблемы цэн, пашырэння правоў саюзных рэспублік, вытворчых аб'яднанняў і прадпрыемстваў. Але ж і гэтая рэформа была павярхоўнай. Яна не кранала адміністратыўна - каманднай сістэмы і таксама не дала жаданых поспехаў. Было б няправільна адмаўляць павелічэнне тэмпаў росту эканомікі і паляпшэнне жыцця народа ў 8-й і 9-й пяцігодках. Але ў 10-й ужо ўяна праявіліся існаваўшыя і раней дэфармацыі.

Адной з прычын было тое, што ў кіруючым цэнтры стаў панаваць настрой самазадаволенасці, самазаспакаення, нават бахвальства. Словы разышліся са справамі. У гаспадарцы, у грамадскім і духоўным жыцці стаў панаваць застой. А там, дзе няма руху, вядома, заводзіцца плесень. Яна пранікла і ў асяроддзе мясцовых кіруючых кадраў.

Наша партыя — здаровы арганізм, і ў ёй знайшліся сілы, здольныя спыніць застойны працэс. На красавіцкім (1985 г.) Пленуме ЦК КПСС падзьмуў свежы вецер перамен. Партыя ўзяла новы курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця грамадства, укараненне самакіравання, самафінансавання, гасразліку ў вытворчасці, пашырэнне ўсіх форм кааперацыі, усталяванне эканамічных метадаў у кіраўніцтве, дэмакратызацыі ўсяго жыцця, галоснасці, законнасці, развіццё і пашырэнне ролі грамадскіх арганізацый працоўных. Іменна партыя абвясціла і пачала перабудову і вядзе народ па гэтым шляху.

Справы перад намі велічныя. Ажыццявіць перабудову не так проста. Трэба пераадолець сур'ёзныя перашкоды, і ў першую чаргу такія, як адміністраванне, бюракратызм, абыякавыя адносіны да працы, да грамадскага багацця, перабудаваць псіхалогію людзей, павысіць іх культуру, у тым ліку культуру адносін, асабліва міжнацыянальных. У гэтай справе многае належыць зрабіць творчай інтэлігенцыі.

Яна павінна беражліва аналізаваць наша мінулае. Выкрываючы балючыя кропкі, белыя плямы, трагічныя старонкі жыцця народа ў мінулым, трэба памятаць аб самааддана працы, гераічнай барацьбе савецкіх людзей, дзякуючы якім за 70 гадоў свайго існавання, гістарычна вельмі кароткі перыяд, такой магутнай стала наша сацыялістычная Радзіма. Трэба выхоўваць у савецкіх людзей, асабліва ў моладзі, актыўную жыццёвую пазіцыю для далейшага развіцця сацыялізму. Бо сацыялізм не застылая форма грамадства. Сацыялізм — гэта рэвалюцыйны рух да поўнай сацыяльнай справядлівасці, да багатага духоўнага жыцця працоўных.

Упэўнены, што на партыйнай канферэнцыі будуць знойдзены новыя рычагі для пераадольвання тармажэння, для паскарэння развіцця сацыялістычнага грамадства, гарантыі незваротнасці перабудовы.

— «Больш сацыялізму!» — гэтае патрабаванне стала назвённым лозунгам дня, свайго роду крэда перабудовы. Як, на ваш погляд, трэба разумець гэты лозунг, яго асноўны палітычны і практычны сэнс?

— Я ўжо казаў, што сацыялізм не форма, а рух. І з гэтага вынікае, што ён—гэты рух — складаны, шматгранны працэс, якім толькі і можа быць рух у невядомае.

Наш народ — першапраходца. Ён ужо 70 гадоў ідзе па шляху сацыялізму, і на гэтым шляху ў нас, як вядома, былі не толькі перамогі, але і недахопы, і даволі сур'ёзныя, нават трагічныя. Мы хацелі зама-цаваць тое, што даў народу Кастрычнік, пазбегнуць рэстаўрацыі капіталізму, стаць у асяроддзі капіталістычнага свету незалежнай і моцнай сацыялістычнай дзяржавай, каб імперыялісты зноў не пайшлі на нас крыжовым паходам, як яны зрабілі гэта ў 1918—1920 гг. Нам хацелася хутчэй пабудаваць сацыялізм. Таму мы выбіралі прасцейшыя шляхі, каманднa - адміністрацыйныя метады кіравання, і няглядзячы на тое, што гэтыя метады тармазілі творчасць мас і былі адной з прычын узнікнення культу асобы Сталіна і звязаных з яго імем трагічных падзей, энтузіязм савецкіх людзей таго часу, іх самаадданасць у працы, іх вера ў вялікія ідэалы камунізму і ў правільнасць кіраўніцтва стварылі цуд — сацыялістычную дзяржаву, якая выйшла ў шэраг першых, магутнейшых у свеце.

Каманднa - бюракратычныя метады кіравання засталіся і пасля смерці Сталіна, і ў тыя гады ўжо вялася гутарка аб зменах.

Прыпамінаю, як я на сакавіцкім (1965 г.) Пленуме ЦК КПСС у сваёй прамове прапанаваў рашуча забараніць падмены партыйнымі камітэтамі выканкомаў Саветаў і змяніць парадак выбараў у Саветы народных дэпутатаў, галасаваць за некалькіх кандыдатаў і з іх выбіраць аднаго. Брэжнеў і Суслаў сказалі мне, каб я на апошняй прапанове не настойваў, бо такі час не наспеў. Пасля гэтага мне стала зразумела, што такі час для некаторых спраў не надышоў. Гэтыя першыя крокі дэмакратызацыі робяцца толькі сёння.

Зараз мы на новым этапе жыцця. Інтэлектуальна ўзраслі людзі, іх духоўныя і матэрыяльныя патрэбы. Мы атрымалі магчымасць па-ленінску праналізаваць мінулае і зразумелі, што далей так жыць нельга. Мы адстанем. Ужо пачалі адставаць. Сёння неабходна самая шырокая дэмакратыя, галоснасць, актыўнасць і ініцыятыва людзей, адказнасць перад грамадствам усіх і кожнага, выкарыстанне ў жыцці ўсіх форм сацыялістычнай арганізацыі, гэта значыць рабіць усё, што ўмацоўвае сацыялістычны лад, ідзе на карысць грамадства, самога працаўніка, выступаць супраць таго, што тармозіць развіццё сацыялізму — супраць адміністравання, бюракратызму, уціску крытыкі і ініцыятывы, крадзяжу, хабарніцтва, падхалімства, супраць амаральных паводзін асобных людзей.

— На XXVII з'ездзе партыі было ў поўны голас сказана аб «неабходнасці павышэння ініцыятывы і адказнасці кадраў, аб важнасці барацьбы за чыстыя і чэсныя воблік партыйца». Пра гэта, трэба думаць, будзе ісці размова і на маючай адбыцца партыйнай канферэнцыі. Вам асабіста ёсць што тут сказаць. Аб чым сведчыць ужо хаця б той факт, як вы ставіце гэтае пытанне — аб дзелавым і маральным абліччы кіраўніка, партыйца — у сваёй кнізе «Незабыўнае», што нядаўна выйшла ў Мінску ўжо другім выданнем. Чытач, напрыклад, не можа не заўважыць і не ацаніць належным чынам ваша сцвярджэнне аб тым, што пасля вайны «не так многа было жадаючых стаць кіраўнікамі», што «людзі, назіраючы самаадданасць у рабоце, сціпласць у побыце сваіх кіраўнікоў, самі бачылі свой вышэйшы доўг у напружанай бескарыслівай працы». Як вы думаеце, чаму потым, з цягам часу стала многа жадаючых ісці ў кіраўнікі? Гэта — з аднаго боку. А з другога — чаму кіраўнік стаў эвалюцыяніраваць у непажаданым для партыі і народа кірунку, стаў перараджацца? Вы ў пэўнай меры закранаеце гэтую тэму ў сваёй кнізе, але хацелася б, каб вы зноў вярнуліся да яе.

— Сапраўды, мае калегі па працы ў кіруючых органах Беларусі да Айчыннай вайны і пасля яе, я не кажу ўжо пра ваенныя гады, былі адданымі справе, і іх асабістыя патрэбы стаялі на другім плане. Нягледзячы на свае высокія пасады, яны паводзілі сябе і жылі сціпла. Чаму? А таму, што мы былі так выхаваны, мы не ведалі другога жыцця з маленства. Ды і атрымлівалі за сваю працу столькі, каб хапала на сціплае жыццё. Працавалі ж па сумленні. Бачылі, як цяжка прыходзіцца людзям. Было сорамна жыць інакш.

Аб тым, каб «зрабіць кар'еру», амаль ніхто не думаў. У партыі быў няпісаны закон — безумоўна прымаць любую прапанову аб той ці іншай пасадзе. Той, хто не згаджаўся, або ставіў пры гэтым асабістыя ўмовы, пераставаў цікавіць той ці іншы партыйны камітэт. Была жорсткая дысцыпліна...

З цягам часу павышалася аплата кіраўнікоў, паявілася імкненне да працы ў кіруючым апараце, служба ў ім стала набываць прафесійныя рысы, і гэта садзейнічала росквіту бюракратызму і падхалімства. Паступова аслаблялася дысцыпліна, з 70-х гадоў стала панаваць бескантрольнасць.

(Заканчэнне на стар. 14—15).

Што мы ядзім?

Апошнім часам у друку пачалі часта пісаць пра нізкую якасць бульбы, гародніны, прынамсі, вялікае ўтрыманне ў іх нітратаў. Вось толькі некаторыя звесткі з вялікага і ўсхваляванага артыкула А. Градзюшкі ў газеце «Советская Белоруссия» (29.1.88 г.) — «Нітраты на... сталe». У лістападзе мінулага года, паводле дадзеных Мінскай гарадской санэпідэмстанцыі, у гандаль «паступалі бульба і гародніна са значным перавышэннем гігіенічных нарматываў у 44 працэнтах выпадкаў».

Што гэта такое — «перавышэнне гігіенічных нарматываў»? Гэта—перавышэнне ў прадукце максімальна дапушчальнай колькасці нітратаў! Скажам, калі ў бульбы гэты максімальны ўзровень — 240 міліграмаў на кілаграм вагі, дык тая, што прадавалася ў магазінах, утрымлівала нітратаў 800—1200 міліграмаў!

І што ж? Прыняты нейкія меры? Ці хоць бы з'явіліся ў магазінах (першае, што напрошваецца!) таблічкі з паведамленнем аб колькасці нітратаў у гародніне, што ляжыць на прылаўку? Не, ні таго ні другога. Наадварот, калі санітарна-эпідэмічная служба забараняе такую гародніну для продажу, некаторыя кіраўнікі пачынаюць націскаць на ўрачоў, каб тыя «не лезлі не ў сваю справу, не сеялі «паніку».

Няхай даруюць мне чытачы за не зусім удалую, можа быць, асацыяцыю, аднак жа прыгадваецца. Некалькі гадоў назад у ЗША выбухнуў скандал з адной фірмай, у прадукцыі якой знайшлі шкодныя для здароўя рэчывы. Скандал быў вялізны. Запытанні паступілі нават у кангрэс, была створана ўрадавая камісія. Вучоныя, прадстаўнікі фірмы штодня выступалі па тэлебачанні і ў друку. Не ўдалося апраўдацца — прадукцыю забаранілі. Адзін з міністраў вымушаны быў падаць у адстаўку...

Нітраты, знаходзячыся ў харчовых прадуктах, могуць пераходзіць у нітрыты, а далей—у нітразлучэнні, якія не разбураюцца ў арганізме доўгі час. Павышаныя дозы азотных угнаенняў не паспяваюць засвойвацца ў раслінах — даць бялкі, г. зн. перайсці ў арганічныя злучэнні, і застаюцца ў мінеральным выглядзе, забруджваючы прадукт.

Сусветная арганізацыя аховы здароўя папярэджвае, што прадукты, у якіх могуць быць рэшткі азотных угнаенняў, нельга варыць у алюмініевым посудзе, бо алюміній з'яўляецца актыўным каталізатарам пераходу нітратаў у нітрыты і нітразлучэнні.

Яшчэ адзін вялікі недахоп азотных угнаенняў у тым, што з мікраэлементавай меддзю яны даюць растварымае комплекснае злучэнне. Паводкамі і дажджамі яно лёгка вымываецца з глебы. З-за недахопу медзі ў прадуктах ужо сёння шмат дзяцей (асабліва ў паўночных рэспубліках) хварэюць на меднадэфіцытную анемію. У ФРГ было даказана, што недахоп у харчах медзі павялічвае колькасць ракавых захворванняў.

Вучоныя звяртаюць увагу і на такую важную акалічнасць: у глебе з любога азотнага ўгнаення (аміячнага, нітратнага, мачавіннага) заўсёды выдзяляецца аміяк. Ён падымаецца ў верхнія слаі атмасферы, дзе разбурае азон.

Дадамо яшчэ, што расліны з павышаным утрыманнем азоту горш захоўваюцца, больш прываблiваюць шкоднікаў, збожжавыя лёгка палягаюць, што прыводзіць да страт ураджаю.

Чаму ж мы, ведаючы пра ўсё гэта, так безаглядна нарошчваем вытворчасць азотных угнаенняў, іх непамернае ўжыванне?

На жаль, тут яшчэ дзейнічае рэцыдыў славутай пагоні за «валам», — той эканомікі, якая любіла прыкрывацца ўяўнымі «інтарэсамі дзяржавы» і забывала пра канкрэтнага чалавека, спажыўца.

Спецыялістам вядомы многія біялагічныя прэпараты, актыватары і стымулятары росту, якія часам больш эфектыўныя і танныя, чым азотныя. Выведзена шмат бактэрый, якія фіксуюць азот для раслін з паветра. Але яны гадамі не могуць выйсці за межы лабараторый.

Што ж рабіць, калі заклікі не спрыяюць актывізацыі пошукаў? Думаецца, самы час уключыць эканамічныя рычагі, — як гэта робіцца ў большасці замежных краін. У ЗША, напрыклад, рашучым стымулам сталі розныя цэны на прадукты харчавання: самыя дарагія гародніна і садавіна тыя, што вырашчаны без хіміі.

Дарэчы, нітраты — не адзіная праблема ў клопатах пра якаснае харчаванне. Не меншую небяспеку ўяўляюць ядахімікаты.

Неяк мне давялося пазнаёміцца з вучонымі інстытута аховы раслін, што знаходзіцца ў Прылуках пад Мінскам. Супрацоўніца лабараторыі біялагічных метадаў барацьбы са шкоднікамі раслін кандыдат сельскагаспадарчых навук Н. Калядка

В. Ганчарэнка. З серыі «Экалогія»

расказала пра цікавыя доследы і распрацоўкі беларускіх вучоных. І, між іншым, паказаўшы свежы, крамяны яблык, прастадушна прызналася:

— Мы самі такіх яблыкаў не ядзім, бо ў гэтым садзе па тэхналогіі было прадугледжана каля трыццаці апрацовак ядахімікатамі.

— Дык жа прадаюць і купляюць!..

— Нейкі лішак хімікатаў заўсёды застаецца ў яблыку. Праўда, колькі і якіх — мы і самі добра не ведаем, бо няма адпаведнай методыкі і апаратуры...

І тут зноў узнікаюць пытанні. Як жа так? Наша сістэма аховы здароўя дазваляе ўжываць ядахімікаты, для якіх не распрацаваны метады аналізу і МДК (мяжа дапушчальнай канцэнтрацыі)? Чаму няма адпаведнай апаратуры не толькі ў райлабараторыях, але і ў навукова-даследчых інстытутах аграпрома і Акадэміі навук?

Насцярожваюць такія лічбы. За апошнія паўстагоддзя вытворчасць мінеральных угнаенняў павялічылася ў 43 разы, ядахімікатаў — у 10 разоў, а сельскагаспадарчай прадукцыі толькі ў 2,7 раза.

Вось найбольш вядомы нам хларафос, які па сіле ўздзеяння стаіць пасля ДДТ, ПКХ (поліхлоркамфен), севіну, ліндаву. Ён набыты ў фірме Байера (ФРГ) як заменнік ДДТ. Лічылася, што ён менш атрутны і не накопліваецца ў арганізме. Аднак пазней высветлілася, што «букет» яго шкодных уласцівасцей таксама даволі багаты, толькі дзейнічае інакш. Акрамя ўздзеяння на ферменты сістэмы крыві, ён мае і канцэрагенныя ўласцівасці. Высветлена таксама, што хімікат можа парушаць развіццё эмбрыёнаў. Прычым, пашкоджанне галаўнога мозгу і тканак часцей адбываецца ад канцэнтрацыі хларафосу ў прадуктах. Практыка паказвае, што колькасць хларафосу ў нашых прадуктах нярэдка ў шмат разоў пераважае МДК.

Неяк мы здымалі для кіначасопіса «Сельская гаспадарка Беларусі» сяўбу. І калі змантыравалі і паказалі сюжэт кансультанту, той рашуча запатрабаваў выразаць цэлы шэраг «крымінальных» кадраў: аказваецца, мы здымалі жанчын, якія голымі рукамі загружалі ў сеялку насенне, апрацаванае вельмі небяспечнай атрутай. Па інструкцыі яны павінны былі працаваць у спецыяльных камбінезонах з рэспіратарамі і ў гумавых пальчатках!

Цяпер на такія здымкі рэспіратары і пальчаткі мы прывозім з сабой, бо рэдка калі знойдзеш гэтыя абавязковыя прылады ў гаспадарках.

Або яшчэ адна «папулярная» атрута — нітрафен, які прадаецца ва ўсіх магазінах і рэкамендуецца для садаводаўаматараў. Нітрафен вядзе да парушэнняў акісляльна-аднаўленчых працэсаў у арганізме і змяняе газаабмен, выклікае паскарэнне пульсу і дыхання, зніжае гемаглабін і колькасць эрытрацытаў у крыві, можа павышаць тэмпературу, прывесці да лейкацытозу. У інструкцыі сказана: працаваць толькі ў спецыяльным ахоўным адзенні, з рэспіратарам.

Шмат гадоў на нашых пісьменніцкіх дачах людзі апырскваюць дрэвы гэтым нітрафенам. Побач нярэдка бегаюць дзеці. І ніколі я не бачыў, каб у каго была адпаведная экіпіроўка. У крайнім выпадку — пальчаткі, стары плашч.

Сёлета ўпершыню сустрэў у свабодным продажы ў магазіне «Угнаенні» рэспіратары. Спытаў прадаўца, ці купляюць іх да веснавых работ. «Не, — кажа, —ядахімікаты купляюць, а рэспіратары пакуль што ляжаць».

Каментарыяў, як кажуць, не трэба...

Насычэнне рынку ядахімікатамі, адсутнасць належнай арганізацыі ў іх ужыванні, абсалютнае занядбанне навуковай прапаганды, — усё гэта можа прывесці да небяспечных вынікаў, якія цяжка прадказаць.

Адным словам, не трэба нам забываць пра мудрыя словы Гіпакрата: «Ваша ежа павінна быць лекамі, а вашы лекі — ежаю».

Анатоль ШАУНЯ.

СТАНОВІШЧА ЗАСТАЕЦЦА ТРЫВОЖНЫМ

У нумары «ЛіМа» за 27 лістапада 1987 года быў надрукаваны артыкул «Смог» аб небяспечнай экалагічнай сітуацыі ў горадзе Наваполацку. Рэдакцыя атрымала ў адказ шэраг лістоў-рэагаванняў ад савецкіх і партыйных арганізацый, дзе паведамлялася аб прынятых мерах па ахове прыроднага асяроддзя на Наваполаччыне.

Адгукнуліся на нашу публікацыю і чытачы. Быў змешчаны, напрыклад, ліст апаратчыка Наваполацкага вытворчага аб'яднання «Палімір» А. Касарэвіча, у якім ён дапоўніў лімаўскі артыкул новымі фактамі абыякавага стаўлення кіраўнікоў некаторых прадпрыемстваў да аховы прыроды.

Прапануем увазе чытачоў новы ліст А. Касарэвіча — пра «Дзень адкрытага пісьма», наладжанага Наваполацкім гарвыканкомам.

— Зала Палаца нафтавікоў вялікая, але ўсіх жадаючых трапіць сюды ў той дзень яна не ўмясціла. Таму вырашылі вынесці радыёдынамікі на плошчу, каб сотні навапалачан, якія сабраліся тут, маглі пачуць усё, што гаварылася ў зале. Над галовамі людзей узняты плакаты з надпісамі: «Я хачу жыць!», «Не — БВК!», «Што пакінем нашчадкам?», «Дайце чыстай вады!» і інш.

Арганізатары «Дня...» прапанавалі для абмеркавання шэраг пытанняў, звязаных з сацыяльна-бытавымі і экалагічнымі праблемамі. Найболей запаліла, усхвалявала прысутных балючае пытанне аховы прыроднага асяроддзя. Гэта невыпадкова. Хімічныя прадпрыемствы, якія дымяць тут удзень і ўночы, атручваюць паветра.

Да мікрафона, які быў устаноўлены ў зале, выстраілася чарга — столькі было жадаючых выступіць. Вось слова бярэ мастак В. Сініцын, які прыводзіць факты падзяжу жывёлы ў навакольных калгасах з-за шкодных выкідаў завода бялкова-вітамінных канцэнтратаў.

Ля мікрафона пажылы мужчына. Ён, хвалюючыся, гаворыць: «Мы сваё аджылі ўжо, трэба думаць пра дзяцей, пра іх здароўе. А якое яно можа быць у такім курадыме, калі, бывае, у горадзе няма чым дыхаць?»

Усхвалявана выступае лабарант гарадской санэпідэмстанцыі Ж. Насырава. Яна, між іншым, паведамляе, што па загадзе галоўнага ўрача санэпідэмстанцыі В. Бердашкевіча скажаліся справаздачныя дадзеныя па якасці пітной вады ў бок іх паляпшэння. Насырава зрабіла спробу давесці гэтыя факты да ведама гарвыканкома, але там ад яе адмахнуліся.

Яе падтрымаў адзін са студэнтаў Наваполацкага політэхнічнага інстытута, які прапанаваў ужыць для ачысткі пітной вады айчынны кіслародны азанатар, патэнт на вытворчасць якога, дарэчы, купіла ў нас Японія.

Зала змоўкла ў напружанай цішыні, калі да мікрафона падышоў інжынер завода «Вымяральнік» А. Смарыга і пачаў расказваць пра сваё дзіця, якое даўно пакутуе ад алергічнага захворвання, звязанага з забруджваннем паветра ў горадзе. Ён звяртаецца да прэзідыума: «Спыніце завод БВК, інакш мне прыйдзецца выйсці на святочную дэманстрацыю з плакатам, аналагічным таму, які нёс у Кірышах паштальён Васільеў...» Ён меў на ўвазе артыкул «Бомба паштальёна Васільева», змешчаны ў сакавіку г. г. у газеце «Комсомольская правда» і прысвечаны таксама атручванню паветра выкідамі завода, аналагічнага наваполацкаму).

Той жа боль гучаў у голасе выхавацелькі дзіцячага сада Н. Горб, якая ад імя ўсіх жанчын-мацірок горада звярнулася да кіраўнікоў мясцовых прадпрыемстваў з такім заклікам: «Калі на вашых прамысловых устаноўках адбываецца раптоўны выкід шкодных рэчываў, просім адразу нас аб гэтым папярэджваць, каб мы маглі аберагчы дзяцей, не пусціць іх на вуліцу».

На сходзе была зачытана і прынята рэзалюцыя, прапанаваная нефармальным аб'яднаннем «Экас», скіраваная на паляпшэнне экалагічнай сітуацыі ў горадзе.

Разам з тым, хачу адзначыць, што не ўсе выступленні на гэтым сходзе былі этычна вытрыманы, эмоцыі тут часам пераважалі над зместам. Але ў цэлым гаворка атрымалася важная і патрэбная.

А. КАСАРЭВІЧ,
апаратчык Наваполацкага вытворчага аб'яднання «Палімір».

ЦІ СТАНЕ ЎРОКАМ?

У адзін з лютаўскіх дзён гэтага года з першага Салігорскага рудаўпраўлення вырваліся шламы, якія забрудзілі, а фактычна атруцілі мясцовае вадасховішча і рачулку Рутку. Гэты, мякка кажучы, выпадак глыбока абурыў жыхароў Салігорска. «ЛіМ» атрымаў ад нашага аўтара пісьменніка Л. Шырына, які там жыве, ліст, дзе ён спрабуе прааналізаваць экалагічную сітуацыю на Салігоршчыне.

Рутка — гэта пачатак рэчкі, што калісьці жывіла Случ сваімі чыстымі крынічнымі водамі. Цяпер яна значна карацейшая і ўпадае ў вадасховішча ля Чыжэвіч, якое мясцовыя жыхары называюць чорным. Чорным таму, што яно нясе ў сабе атруту ўсяму жывому.

Быў час, калі я ў Рутцы нават рыбу лавіў. Але заўсёды чамусьці глядзеў я на рэчку з нейкай унутранай спагадай, шкадаваннем. Нібы чула маё сэрца, што яе — цудоўны дар прыроды — нехта знішчыць, загубіць. І знайшліся такія.

Першымі рачулку пачалі нішчыць геолагі, разведчыкі, якія шукалі соль. Аслупавалі на яе беразе буравую вышку, і нечыстоты ад яе пайшлі ў Случ

Другі раз узяліся за рэчку меліяратары. На месцы рэчкі выкапалі шырокую, прамую, як струна, канаву. І на гэты раз Рутка яшчэ не скарылася. І вось, нарэшце, калійшчыкі атруцілі Рутку, ды так, што ні рыбіны, ні рака, ні жучка, ды, мусіць, і водарасцей доўга не будзе ў ёй.

Сумна глядзець на ўсё гэта. Сумна чуць, што Салігорск з'яўляецца нейкім «канцом свету», што вакол яго ўсё атручана, забалочана, разбураюцца хаты, школьныя будынкі і г. д.

Пра саміх сябе думаць, мабыць, ужо няма сэнсу. Думаць трэба пра тых, хто пасля нас жыць будзе. Варварскім, не інакш, назавуць яны наша пакаленне. А тых, хто піша праўду, б'е трывогу, — не слухаем.

Л. ШЫРЫН.
г. Салігорск.

Як паведамлялася ў друку, на адным з нядаўніх пасяджэнняў Бюро ЦК КПБ сярод іншых пытанняў былі разгледжаны меры па паляпшэнні экалагічнай абстаноўкі ў г. Наваполацку.

Вырашана ажыццявіць распрацаваны сумесна з саюзнымі міністэрствамі комплекс сацыяльна-эканамічных, прыродаахоўных мерапрыемстваў з мэтай хутчэйшага аздараўлення навакольнага асяроддзя, у першую чаргу — зніжэння выкідаў шкодных рэчываў у атмасферу. Намечана аднавіць функцыянальнае значэнне лясоў санітарна-ахоўнай зоны, давесці ў 1988—1989 гадах якасць пітной вады да нарматыўных патрабаванняў, увесці ў эксплуатацыю артэзіянскі водазабор.

Савету Міністраў БССР даручана разгледзець у першым паўгоддзі гэтага года пытанні стварэння ў г. Наваполацку лабараторыі Беларускага навукова-даследчага санітарна-гігіенічнага інстытута, Акадэміі навук БССР — паскорыць работу па стварэнні Інстытута праблем экалогіі.

Савету Міністраў БССР, абкомам КПБ і аблвыканкомам даручана таксама разгледзець стан работы па ахове прыроды ў гарадах Магілёве, Гродне, Мазыры, Салігорску, Светлагорску і іншых рэгіёнах, забяспечыць распрацоўку і ажыццяўленне мер па рэзкім паляпшэнні ў 1988—1995 гг. экалагічнай абстаноўкі.

НА ЛІТАРАТУРНЫХ АГЛЕДЗІНАХ — ПРОЗА 1987-га

Калі без АВАНСАЎ...

Таіса ГРАМАДЧАНКА

АГЛЯД вымагае ўвагі да ўсіх новых твораў. Аднак прынцып «кожнай сястрыцы па завушніцы» наўрад ці самы лепшы і для гэтага крытычнага жанру. Калі, вядома, не ісці ад звычайнага пераліку прозвішчаў, твораў, тэм, праблем.

Што кідаецца ў вочы пры першым поглядзе на прозу 1987 года? Гэта значная колькасць твораў пра мінулае народа, даўняе і больш блізкае. Ліхтар, запалены У. Караткевічам (а ён, бясспрэчна, зрабіў пакуль найбольш, каб зацікавіць чытача роднай гісторыяй), ярка свеціцца ў сутарэннях вякоў. Яго агеньчык вабіць да сябе іншых, маладых і сталых пісьменнікаў. Нават такіх прыхільнікаў сучаснай тэмы, як А. Асіпенка. У рамане «Святыя грэшнікі» («Маладосць», №№ 1, 2) ён зрабіў шырокі экскурс у сівую гісторыю.

Добра, што ў незабыўнага У. Караткевіча з'яўляюцца наступнікі, прадаўжальнікі ягонай справы. Добра і тое, што яны цярэбяць свае сцежкі. Побач з рамантычным, ці лепей сказаць, рамантызаваным узнаўленнем гісторыі, што было характэрна для твораў У. Караткевіча, а таксама М. Зарэцкага, Б. Мікуліча, усталёўваецца рэалістычнае, якое больш шырока абапіраецца на дакументы, на канкрэтныя гістарычныя падзеі. На гэтым шляху найбольшыя поспехі слушна, на маю думку, прадказваюць У. Арлову. У маладога празаіка ёсць тое, што называюць культурай творчасці, слова ў яго дакладнае і жывое, героі — нязмушаныя, дзейнічаюць заўсёды ў адпаведнасці са сваёй натурай, даўно мінулыя падзеі, канфлікты не асучасніваюцца.

Аповесць «Дзень, калі ўпала страла» («Маладосць», № 4) ліквідуе адну з белых плям на карце нашай гістарычнай прозы. Ажылі і наблізіліся да нас полацкі князь Уладзімір, яго лёс і справы, характэрныя штрыхі яго часу — пачатку XIII стагоддзя. У. Арлоў паказвае князя на апошнім этапе жыцця, калі ён рыхтаваў паход (паход не адбыўся) супраць рыжскага біскупа Альберта. Уладзімір паўстае цвёрдым, мужным, гордым чалавекам, патрыётам роднай зямлі. Тым самым адбываецца мастацкая рэабілітацыя полацкага князя, бо ў раней напісаным рамане «Меч князя Вячкі» (аўтар Л. Дайнека) Уладзімір паказаны ледзь не ранегатам.

Прысутнасць У. Караткевіча ў сённяшняй літаратуры выяўляецца не толькі ў тым, што ён, па сутнасці, пачынальнік сучаснай беларускай гістарычнай прозы. У мінулым годзе мы мелі магчымасць пазнаёміцца з новымі творамі пісьменніка, якія па тых ці іншых прычынах пры жыцці не былі надрукаваны, — апавяданнямі «Паляшук» («ЛіМ», 27.XI) і «Маленькая балерына» («Нёман», № 8), а таксама лістамі У. Караткевіча да Максіма Танка («Пачатак» — «Маладосць», № 1). Хоць апошнія не залічыш да мастацкай прозы, ды абмінуць іх з'яўленне нельга. Знакамітаму паэту пісаў шчыры, адкрыты ў сваіх пачуццях юнак, захоплены вялікай ідэяй стварыць «літаратурны тып, які з найбольшай паўнатой змалёўвае ўсю нацыю». Гэту ідэю ён увасабляў затым у раманах, аповесцях, вершах, паэмах, апавяданнях, драмах. Лісты адкрываюць неардынарнасць асобы маладога Караткевіча, яго глыбокае адчуванне патрэб роднай літаратуры. У іх выразна відаць своеасаблівы талент пісьменніка, які спалучаў «багаты запас гістарычных ведаў з яркім паэтычным уяўленнем» (словы В. Быкава).

Апавяданне «Маленькая балерына» было напісана, як гаворыцца, на першай хвалі развянчання культу асобы. Публікацыя ж яго стала магчымай праз дваццаць шэсць гадоў, ва ўмовах новага, больш паслядоўнага і смелага асэнсавання гэтай з'явы.

Чалавек, узнесены ўладай на недасягальную вышыню, і юная балерына, надзеленая талентам «адной сваёй прысутнасцю каталізіраваць у іншых дабро». Здаецца, ён таксама паддаўся ўздзеянню маленькай балерыны: побач з ёй гэты чалавек добры і мяккі, часам нават сентыментальны, стомлены жыццём, уладай і сваёй несупыннай падазронасцю. На жаль, дабрыня і шчырасць не ўсемагутныя. Нават у хвіліны душэўнай адлігі не растае яго падазронасць. «Яны ехалі па Вялікай Пірагоўскай. Цьмяна чырванелі ў цемры муры Навадзевічага манастыра і важка бялеў сілуэт сабора.

— Калісьці вы будзеце вялікай, маленькая балерына. Але не думаю, што нават тады вы будзеце няшчырымі... Мне лёгка з вамі... як з нямногімі... Старому добра быць сярод такіх, як вы.

— А старэйшыя? — спытала яна.

Сусед спахмурнеў.

— З іх мала каму можна верыць, Ніна. Чалавеку нельга верыць пасля дваццаці пяці» (цытуецца беларускі варыянт апавядання, надрукаваны «Маладосцю» ў гэтым годзе).

Адкрытасць жыццю і людзям, чым так кранае маленькая балерына, магчыма пры ўмове поўнай гармоніі чалавека са светам, але час, у які яна жыве, мала прыдатны для гэтага. Гармонія ў рэшце рэшт павінна быць парушана, тым больш, што захоўвалася яна ў многім дзякуючы людзям, якія хацелі абараніць дзяўчыну ад жорсткага і цяжкага. Маленькая балерына перажывае не проста расчараванне. У час спектакля, калі ахова пачала біць людзей, спыняючы шчыры парыў натоўпу да свайго правадыра, душа яе быццам разарвалася напапалам. Чысты, сонечны, наіўны юначы свет, які поўніў сэрца маленькай балерыны любоўю да кожнага, быў разбураны. У сувязі з гэтым гібель дзяўчыны на фронце ў першыя месяцы вайны ўспрымаецца як заканамерная з'ява.

ДРАМАТЫЧНЫЯ лёсы людзей, што сталі ахвярамі культу асобы, прыцягнулі ўвагу празаікаў А. Карпюка і В. Хомчанкі («Вялікамучанік» і «Я іх ратавала...» («ЛіМ», 17.VII і 4.IX). Творы кранаюць падкрэсленай ненадуманасцю жыццёвых калізій, чаму садзейнічае сама форма — няхітры пераказ таго, што адбывацца з героямі.

Апавяданні У. Караткевіча, А. Карпюка, В. Хомчанкі. Дзённікі Б. Мікуліча («Аповесць для сябе — «Нёман», № 3), беспадстаўна асуджанага, як і многія іншыя беларускія пісьменнікі ў 30-я гады. Аповесць С. Грахоўскага «А маці не спіць» («Маладосць», № 9), гераіня якой, перабіраючы ў памяці ўласнае жыццё, вяртаецца да гадоў калектывізацыі. Вось тое судакрананне мінулагодняй прозы з драматычнымі падзеямі нядаўняга мінулага. Падзеямі, якія доўгія папярэднія дзесяцігоддзі паказваліся, як правіла, у ненатуральна радасных і светлых танах.

Негатыўныя бакі рэчаіснасці 30-х гадоў знайшлі мастацкае асэнсаванне ў «ваеннай» аповесці В. Быкава «У тумане» («Полымя», № 5). Загад застрэліць Сушчэню без ніякіх разбораў і следства, думаецца, народжаны колішняй усеагульнай падазронасцю і стэрэатыпнасцю мыслення. Абставіны, паказвае аўтар, павярнуліся так, што Сушчэня застаўся жывы, загінулі тыя, хто выконваў загад. Аднак герой зусім не рады нечаканаму збавенню — выйсця для яго няма. Ён разумее: ні ў партызанскім атрадзе, ні ў роднай вёсцы яму не вераць і не павераць.

«У тумане» не першы твор пісьменніка, у якім закранаецца перадваеннае дзесяцігоддзе, а паводзіны чалавека на вайне разглядаюцца ў сувязі з папярэднімі падзеямі. Гэта было ў «Знаку бяды», «Кар'еры». В. Быкаў зноў адным з першых у нашай прозе ўзняўся на новы віток спасціжэння жыццёвай праўды.

Здаецца, аднабаковасць падыходу пачынае пераадольвацца і ў дачыненні да нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі. Так, аўтар рамана «Пабуджаныя» («Маладосць», №№ 11, 12) Г. Далідовіч імкнецца сцвердзіць больш аб'ектыўны погляд на дзейнасць Беларускай сацыялістычнай грамады, разабрацца, што было тут здаровага, патрэбнага для тагачаснай сітуацыі і чаму, калі, дзе пачынаўся ўхіл у бок нацыяналізму.

З адлегласці часу многае ў мінулых падзеях здаецца простым і зразумелым. З-за гэтага памылкі людзей сяму-таму ўяўляюцца недарэчнымі і недаравальнымі. Прынамсі, так не адзін год было з лідэрамі нацыянальна-дэмакратычнага руху. Аўтар «Пабуджаных» пераканаўча паказвае складанасць падзей, у вірлівай плыні якіх лёгка было разгубіцца, як разгубіўся герой рамана Лашковіч. Той Лашковіч, які пры царызме за рэвалюцыйную дзейнасць адбыў у Сібіры на катарзе дзесяць гадоў. Пісьменнік раскрывае аб'ектыўныя (таксама былі!) і суб'ектыўныя прычыны, чаму шчырыя сумленныя змагары за вызваленне народа апынуліся побач з тымі, хто, на словах дбаючы пра незалежнасць роднага краю, гатовы быў «ратаваць» незалежнасць польскімі ці нямецкімі штыкамі.

НАША проза яшчэ не сказала вялікую праўду пра адміранне старой і нараджэнне новай грамадскай фармацыі, не асэнсавала ў поўнай меры няпросты, праз памылкі і страты, шлях да новага жыцця. Нават самая, здаецца, распрацаваная ў літаратуры тэма — сялянства, вёскі — хавае ў сабе многае з той праўды, без якой мастацтва слова толькі коўзаецца па паверхні падзей. Цікавасць выклікае кожны жыццёвы пласт, узноўлены ў рамане Г. Далідовічам, аднак асабліва «мінскія» раздзелы, дзе паказваюцца ўзаемаадносіны розных палітычных груповак. Тут празаік сапраўды ідзе ў кірунку, «малаабжытым» нашай літаратурай.

Гэта характэрна таксама для твораў В. Коўтун і Я. Радкевіча. Са старонак раманаў «Крыж міласэрнасці» («Полымя», №№ 9, 10) і «Закон прыцяжэння» («Полымя», №№ 11, 12) у сённяшні дзень пастукаліся Алаіза Пашкевіч (Цётка) і Панцеляймон Мікалаевіч Лепяшынскі, паэтка-рэвалюцыянерка і таленавіты публіцыст, бальшавік-ленінец, якому партыя даручыла самыя розныя адказныя ўчасткі будаўніцтва новай рэчаіснасці. Пісьменнікі ўзнаўляюць толькі асобныя моманты з багатай на падзеі біяграфіі герояў. Цётка паказваецца ў «пецярбургскі» перыяд, калі была слухачкай курсаў Лесгафта, Лепяшынскі — у час працы ў Ліцвінаўскай школе-камуне, заснаванай ім з мэтай праверкі жыццядзейнасці школы новага тыпу.

Аднак якую б новую інфармацыю ні неслі ў сабе творы, мы не павінны забываць, што гэта мастацкая літаратура. І тут па розных прычынах радасць з нагоды з'яўлення раманаў ужо не такая вялікая.

Сярод герояў Г. Далідовіча нямала такіх, чые характары выпісаны пераканаўча. Гэта найперш вяскоўцы — старыя Нямкевіч і Гарбацэвіч, браты Чорныя, Кастусь, маці Алеся і маці Максіма, а таксама Муха, пан Скураны, Дзядзя, Міхайлаў (Фрунзе) і інш. Менш выразнымі атрымаліся вобразы грамадоўцаў Максіма Лашковіча, Сымона Васілевіча, Алеся Нямкевіча, а на іх у творы падае асаблівая ідэйна-мастацкая нагрузка. Менавіта да такіх змагароў за народную долю мы, сучасныя людзі, павінны паставіцца нарэшце па справядлівасці. Для гэтага неабходна не толькі прайсці іхнімі дарогамі, неабходна пранікнуцца іх болем, надзеямі, радасцямі, убачыць ва ўсім драматызме іх пастаці.

Прадстаўнікам інтэлігенцыі заўсёды быў уласцівы пакутлівы пошук дабра і справядлівасці, імкненне зразумець жыццё чалавека і народа. Яны найменш паддаюцца гіпнозу догм, здольны бачыць далей і глыбей за іншых. Шырокая эрудыцыя, веданне гісторыі, мастацтва, філасофіі дазваляе ім па-свойму глядзець на свет, выношваць самыя розныя ідэі перабудовы. Лашковіч, Васілевіч, Нямкевіч не ўздымаюцца ў такім плане над іншымі персанажамі рамана, ім відавочна не хапае інтэлектуальнай вышыні. Трэба сказаць, што ў творы адсутнічае герой, які б мог узяць на сябе цяжар асэнсавання падзей. Не зусім спраўляецца з гэтым і аўтар, таму раман расцягнуты, перанасычаны дакументальным матэрыялам.

Няма такога героя і ў «Законе прыцяжэння» Я. Радкевіча. Ім мог, павінен быў стаць Лепяшынскі — асоба неардынарная, рознабакова адораная, як і многія з тых людзей, якія здзейснілі першую ў свеце сацыялістычную рэвалюцыю. У рамане ж дзейнічае завельмі спрошчаны, да сумнага звычайны чалавек.

Ці не галоўнае ў творы — глыбіня мастакоўскага пранікнення ў свет чалавечых пачуццяў, жывыя паўнакроўныя характары, дзякуючы якім набываюць чалавеказнаўчы змест грамадскія падзеі. Не заўсёды такога пранікнення дасягае Я. Радкевіч, у рамане часта паказ герояў падмяняецца пераказам таго, што яны робяць і адчуваюць. Прывяду фрагмент, які здаецца досыць характэрным для аўтарскай манеры пісьма: «А Павел Гарнакоў апрытомнеў ажно на другія суткі. І як толькі з'явілася здольнасць усведамляць сябе і навакольны свет, не страшэнны боль у галаве прымусіў яго застагнаць, а ўспамін пра тое, што адбылося з ім, з яго сябрам, з дзядзькам, з усёй ашалелай Кармой...

Задзірлівы, вясёлы, грубаваты, але свойскі — душа нараспашку — Ваня Салаўянчык; ветлівы, пачцівы, усмешлівы, выратавальнік боскіх стварэнняў, як ён называў сябе, Антан Карповіч, ну чым, скажыце, кепскія маладыя людзі?.. О звяр'ё пад чалавечымі маскамі!.. Як жа яны лютавалі, выгаляліся тут у сваёй жорсткасці і цынізме. Не стольні смерці хацелі Паўлавай, дзядзькавай, кольні іхняй прыніжанасці, іхніх пакут і духоўнага самазнішчэння. Смерць здавалася ім занадта лёгкім канцом, яна не дазваляла пасмакаваць чужы боль, відовішча запаволенай смерці, якая адбываецца на іх вачах, ад іхніх крывавых рук, наталіць паталагічную прагу крыві... Спярша ім патрэбен быў жудасны для нармальнай псіхікі, а для іх жаданы спектакль адрачэння ад чалавечай сутнасці. І яны загадвалі дзядзьку: напішы на чыстым аркушы паперы, што ты раскайваешся і шкадуеш аб супрацоўніцтве з бальшавіцкай уладай...» Душэўныя пакуты Паўла Гарнакова ад сутыкнення са здрадай і бесчалавечнасцю не надта кранаюць, бо «чужыя», газетныя словы на вуснах героя: «паталагічная прага крыві», «жудасны для нармальнай псіхікі спектакль», «чысты аркуш паперы», «супрацоўніцтва з бальшавіцкай уладай» і г. д. На жаль, Павел Гарнакоў у даволі густа заселеным рамане Я. Радкевіча не з'яўляецца выключэннем.

В. Коўтун, думаецца, удалося дасягнуць таго мастацкага эфекту, калі герой (у даным выпадку гераіня) паўстае ў сукупнасці жывых чалавечых рыс. Характар Алаізы з'яўляецца своеасаблівым маральна-эмацыянальным эпіцэнтрам раманных падзей, яны быццам асветлены чулай да чужога болю і чужых пакут душой паэткі.

Жанчыны-творцы. Іх сапраўды няшмат ведае гісторыя. Але чаму? І чаму іх лёс, пачынаючы з напаўміфічнай Сафо, амаль заўсёды складваецца драматычна? В. Коўтун не абмінула гэтыя пытанні, тым больш, што жыццёвы шлях Цёткі ў нейкім сэнсе тыповы для жанчыны, якая пакінула мілае шчабятанне і аханне іншым, больш слабым, а сама прабіваецца да сэнсу быцця. Тыповы не абставінамі ці момантамі біяграфіі, а непамерным напружаннем, бескарыслівым, безаглядным выдаткаваннем духоўных сіл.

Гераіня В. Коўтун нясе крыж міласэрнасці: у перапоўненым несправядлівасцю свеце яна з тых, хто пакрыўджаны і прыніжаны, каму адмоўлена ў праве «людзьмі звацца». Для паэта быць з народам — значыць разумець яго, паважаць, верыць у светлую будучыню, для чаго зусім неабавязкова кідацца ў бездань чалавечых пакут. І ўсё ж некаторыя робяць так. Алаіза Пашкевіч ведала бальніцы для бедных і сірочыя прытулкі, бачыла хворых і абяздоленых, у гады першай сусветнай вайны паэтка стала сястрой міласэрнасці.

Гераіня твора едзе ў калонію пракажоных (гэты крок важны для разумення жыццёвага фіналу Цёткі — заўчаснай смерці ад тыфу). Аўтар рамана паказвае, што дзейсная, жывая натура Алаізы не прымае месіянства, самаўлюбёнага падзвіжніцтва. Яна адразу зразумела, што кола вялікага пакутніцтва, у якім жыве айцец Павел, свяшчэннік і ўрач каланістаў, ён «сам сабе стварыў, вымураваў з чужой і сваёй бяды... уцягнуў сумленне ў пакутніцкую маску». Міласэрнасць Алаізы Пашкевіч іншая. Ёй наканавана дзяліць беды не са жменькай адрынутых, а з народам, з мільёнамі людзей, «якія гінуць ад яшчэ горшай за праказу хворай рэальнасці. Ад цемені і галечы, ганебнага падаўлення ўласнага гістарычнага «мы», рабскай пакорлівасці насіллю і духоўнай смерці». Ёй наканавана дзяліць беды і палымяным словам паэта будзіць чалавечую годнасць, гонар, сумленне.

Раман «Крыж міласэрнасці» — першая вялікая празаічная рэч вядомай паэткі. Гэтым, пэўна, можна растлумачыць, што не ўсе героі, не ўсе сцэны аднолькава добра ўдаліся аўтару, што твору месцамі бракуе кампазіцыйнай зладжанасці, што па прачытанні яго застаецца адчуванне нейкай недагаворанасці. Аднак у цэлым дэбют В. Коўтун у новым для яе жанры можна лічыць удалым.

(Заканчэнне на стар. 6—7).

МОМАНТ СПРАВЯДЛІВАСЦІ

Ці дастаткова будзе сказаць, што факсіміле кнігі Алеся Гаруна «Матчын дар», якое выйшла з друку, выклікала ў мяне захапленне? Не. Нават зусім не захапленне, бо вельмі ж лёгенькі і ружовы гэты стан душы чалавечай...

Выхад «Матчынага дару» на вольныя абсягі, дзе весяліцца і сумуе людства, дзе хапае «усякага жыта» — гэта вяртанне таго святога болю, пад знакам якога жыла і жыве беларуская нацыя і які быў загнаны ў чорныя скляпенні бяспамяцтва і невуцтва нашага.

...Імя Алеся Гаруна я ўведаў не сёння, не тады, калі купіў ягоны «Матчын дар» у фае Дома літаратара перад адкрыццём святочнага вечара, і нават не тады, калі імя Аляксандра Прушынскага прагучала з вуснаў Вячаслава Рагойшы, лекцыі якога я слухаў на першым курсе філалагічнага факультэта. Яно са мною ад маленства, ад той пары, калі мог сабе дазволіць раскошу пасёрбаць грыбной поліўкі, пасядзець у дупле вячыстай бярозы альбо палавіць рукамі маладых шчупакоў на разліве. Імя Гаруна пакінула мне ў звіліннах памяці багіня Мнемазіна тады, калі я адшукаў сярод бацькавых кніг жаўтаваты ліст з вершам, які пачынаўся радком: «Ты, мой брат, каго зваць беларусам...». І яшчэ было зверху надпісана: А. Гарун. Вось з той дзяцінай пары жыву з імем Алеся Гаруна, як жыву з імёнамі і паэзіяй Купалы, Багдановіча, Уладзіміра Жылкі... А пасля прыйшоў неспакой ад усведамлення таго, што паэта Гаруна ведаю сам, але ж не ведаюць іншыя, што не ведае яго наша літаратура, няма яго вершаў на паліцах кнігарань. І вось я трымаю ў руках светлую і чыстую, як матчына сляза, кнігу А. Гаруна «Матчын дар».

З трапяткім сэрцам ставім мы на паліцы сваіх бібліятэк побач з «Жалейкай» Купалы, «Вянком» Багдановіча, «Пожнямі» Уладзіміра Жылкі яшчэ адну пакутніцу-кніжку. Творчасць А. Гаруна павінна быць прачытана ў кантэксце ўсёй еўрапейскай літаратуры ад пачатку дваццатага стагоддзя і да нашых дзён. Не для таго прайшоў паэт свой пакутны шлях вязня расійскай катаргі, не для таго імя і творчасць яго зазналі здзек і несправядлівасць, каб сёння кніга «Матчын дар» была ацэнена толькі як з'ява сенсацыйная!

Я не цешу сябе ілюзіямі наконт хуткай перабудовы ў нашым грамадстве, бо яшчэ дыхаюць у патыліцу трыццатыя гады...' І ўсё ж няўмольна рухаецца наўперад жыццё, развальваюцца ідалы фальшывых куміраў, мацуецца вера ў вольны дух чалавечы.

На вольным ветры змен у грамадскім жыцці краіны вызваляюцца нашы душы, імкнучыся спасцігнуць сваю існасць у свеце. У спасцiжэнні гэтым дапаможа нам і «Матчын дар» Алеся Гаруна.

С. АДАМОВІЧ,
студэнт БДУ імя У. І. Леніна.

КАБ НЕ БЫЛО СУБ'ЕКТЫВІЗМУ

Дырэктар Інстытута мовазнаўства А. І. Жураўскі ў артыкуле «Беларускае савецкае мовазнаўства: здабыткі, праблемы, шляхі развіцця» (часопіс «Беларуская мова і літаратура ў школе», №№ 1, 2) згадвае словы вядомага моваведа А. А. Шахматава: «**Дзіўна было б наогул, каб вучоная ўстанова замест таго, каб паказваць, як гаварыць, асмельвалася б вызначаць, як трэба гаварыць».** Нягледзячы на гэткую слушную заўвагу, А. І. Жураўскі **ўсё-такі асмельваецца «вызначаць, як трэба гаварыць»** і пры гэтым вядзе даволі актыўную барацьбу амаль з усімі, хто непакоіцца за лёс беларускай мовы і хто мае неасцярожнасць думаць па-свойму.

Вядзецца, здавалася б, вельмі слушная палеміка з неапраўданым ужываннем дыялектызмаў, з парушэннямі пэўных літаратурных норм, але чытаеш і неяк не пагаджаешся з А. І. Жураўскім. Чаму? Таму што ў заўвагах моваведа адчуваецца паўпраўда застойных часоў. Ён заклікае нас да «**гістарызму пры вывучэнні беларускай мовы», але яго сімпаты здзіўляюць. Як разумець такія словы: «...30—50-я гады характарызуюцца адносінай устойлівасцю лексічных норм. На жаль, гэта працягвалася надоўга»?**

Як ведае таварыш Жураўскі, гэтыя гады характарызуюцца і іншымі «ўстойлівасцямі» жыцця. Менавіта ў 20-я гады, нялюбыя А. І. Жураўскаму, найбольш плённа развівалася наша літаратура, менавіта ў 60-х гадах наступіла адхланне пасля культу асобы Сталіна. Дзіўны-

ЗАЛП ЦІ СІГНАЛЬНЫ СТРЭЛ?

Прачытаў у «Полымі» № 11 за мінулы год артыкул з вершамі Максіма Лужаніна «Семдзесят». Паважаны, эрудзіраваны пісьменнік піша:

Як забыць, калі адчуў
аднойчы,
Кліч бальшавікоў, **«Аўроры»
залп...**

Засумняваўся накoнт падкрэсленых мною слоў. Паглядзеў у Вялікую Савецкую Энцыклапедыю (1970, т. 1, стар. 74). «В 21 ч. 45 мин. 25 окт. (7 ноября) «А» холостым выстрелом дала сигнал к штурму Зимнего дворца...»

І ў школьным падручніку па Гісторыі СССР таксама гаворыцца, што быў толькі стрэл, а **не залп.** А чаму «**залпам**» страляюць нашы гісторыкі і паэты?

Вось кніга У. П. Асмалоўскага для школьнікаў «70 слаўных гадоў» (выд. «Народная асвета», 1987 г.). На 3-й старонцы ў звароце «Да чытача» чытаем: «Ачышчальнай навальніцай прагрымеў над планетай набатны **залп** легендарнай «Аўроры».

А во як пішуць нашы паэты ў кнізе «Гары, агонь Кастрычніка» (Мн., «Мастацкая літаратура», 1987 г.):

І калі жар-птушку
выпускалі
Залпам шчасця ранкам
на вякі,
Да «Аўроры» сэрцам
прыкіпалі
Беларусы, нашы землякі.
(Людміла Забалоцкая.)

Ад **залпа** з крэйсера
«Аўрора»
І да арліных трас
касмічных...
(Уладзімір Паўлаў.)

І **залп** «Аўроры» разганяе
цені...
(Мечыслаў Шаховіч.)

Алесь Ставер і зусім «перастараўся»:

У велічным слаўным
семнаццатым
Грымелі магутныя **залпы**
«Аўроры».

У «Правде» за 31 кастрычніка 1987 г. чытаем: «Толпа обывателей, собравшаяся у набережной Невы, с любопытством глазела на «Аврору». А в Народном доме в этот вечер исполняли «Дона Карлоса»... И как раз в тот момент, когда Ф. Шаляпин в роли Филиппа вышел на сцену, желая подтвердить подданным, что он король Испании,— **именно в этот момент грохнуло холостым носовое орудие «Авроры»** и толпа любопытствующих шарахнулась от гранитного парапета врассыпную» (падкрэслена мною. — **М. А.**).

Пра адзін халасты стрэл ведаюць нават амерыканцы, аб чым сведчыць віншавальная тэлеграма Генеральнага сакратара Кампартыі ЗША Г. Хола ў сувязі з 70-годдзем Вялікага Кастрычніка. А нашы некаторыя гісторыкі, пісьменнікі, журналісты, на жаль, не ведаюць...

Залп ці стрэл? Вы скажаце — прыдзіраюся да слова. Але ж тут справа іншая, прынцыповая.

М. АЛЕКСАНДРОВІЧ.
г. Мінск.

КАЛІ БЕЗ АВАНСАЎ...

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

З ПЕРШЫМІ раманамі выступілі таксама В. Супрунчук («Жывеш толькі раз» —«Полымя», №№ 7, 8) і М. Кацюшэнка («Урок маўчання» — «Маладосць», №№ 9, 10). У іх творах можна знайсці шмат сітуацый, быццам «спісаных» з сённяшняй рэчаіснасці. Пісьменнікі, здаецца, ведаюць жыццё, бачаць яго гарачыя кропкі. Толькі такая «надзённасць», на маю думку, хлеб усё ж журналістаў. Літаратура мае сваю задачу: мастацкае даследаванне жыццёвых з'яў і чалавечых характараў, асэнсаванне таго, што адбываецца з грамадствам і асобным чалавекам.

Раман найбольш з усіх жанраў прозы вымагае паказу не проста чалавека, а асобы. Аднак, трэба сказаць, сёння гэта з'ява досыць рэдкая ў мастацкіх творах. Хоць пісьменнікі і выстаўляюць сваіх герояў не інакш як таленавітымі, разумнымі, прынцыповымі, сумленнымі і г. д. Такі, напрыклад, герой рамана «Урок маўчання». Андрэй, рэжысёр на тэлестудыі, робіць вострыя праблемныя фільмы, пра якія спрачаюцца, ідэі яго заўсёды арыгінальныя. Фільмаў героя мы бачыць не можам, таму паверым М. Кацюшэнку на слова. Але ж і ідэі, думкі Андрэя, па чым можна было б у нейкай меры меркаваць пра яго як асобу, таксама няма ў фільмах. А ў рамане вось што: «Ён стаў пад ледзяны душ. Цела прыемна пранізала тысячамі іголак. Абцёрся і пачаў старанна галіцца. Ён любіў, калі гэту працэдуру можна было рабіць, не думаючы аб часе. Твар стаў гладкі і свежы. Наогул прыемны твар. Чаму ён падабаецца многім, а яна (жонка. — **Т. Г.**) настолькі халодная да яго як жанчына, быццам перад ёю манекен. Невераодна. Лепш не думаць пра гэта, а жыць у заведзеным рытме і далей, не стрымліваючы ні сваіх эмоцый, ні жаданняў. Ён выйшаў на вуліцу, ачысціў машыну ад мокрага снегу, уключыў магнітафон. Адразу стала ўтульна і настрой без усякіх на тое прычын палепшыўся. На студыі прастаяў ля касы ў чаканні авансу...» Марна ў рамане шукаць разважанняў пра жыццё, пра сэнс існавання, пра вялікія і малыя праблемы чалавецтва. Няма ў Андрэя сваёй, выпакутаванай і вынашанай ісціны, якую б ён мог процiпаставіць цынізму «нявесты» для бізнесмена ці фарцоўшчыку Дутаму.

Заяўка на неардынарнасць героя засталася няспраўджанай і ў рамане В. Супрунчука «Жывеш толькі раз». Даводзіцца адно здзіўляцца, чаму для разумнага перадавога кіраўніка, якім хоча паказаць першага сакратара райкома партыі аўтар, нечаканай з'яўляецца тая сур'ёзная сітуацыя, што склалася ў краіне. Чаму герой раней, знаходзячыся на той ці іншай прыступцы службовай лесвіцы (ён працаваў аграномам, старшынёй калгаса, інструктарам абкома і ЦК партыі, старшынёй райвыканкома), не заўважаў бясконцых парадных рапартаў, не чуў пераможных фанфар? Ці мо ў Патоліча раптоўна адкрыліся вочы на ўсё, што столькі гадоў дзеелася навокал і ў чым ён прымаў самы непасрэдны ўдзел? Але тады тым больш герой павінен не паціскаць разгублена плячыма, а спрабаваць разабрацца, чаму ўзнікла неабходнасць рэвалюцыйнай перабудовы. Як жа без гэтага першаму камуністу раёна? І як раману ў цэлым? Ён жа павінен несці грамадсказначную ідэю.

МІНУЛАГОДНІЯ творы яшчэ раз засведчылі, што нашай прозе катастрафічна не хапае героя-інтэлектуала. Такога, як коласаўскі Лабановіч, героі твораў М. Гарэцкага. Пасля мележаўскага Апейкі, чыгрынаўскага Парфёна Вяршкова ў нас, па сутнасці, не было персанажа, які б думаў шырока і нетрафарэтна, імкнуўся зразумець сучасную яму рэчаіснасць, параўнаць яе з мінулым. Які б біўся над пытаннямі: што такое жыццё і дзеля чаго яно даецца чалавеку. І гэта пры тым, што ў творах досыць часта з'яўляюцца менавіта інтэлігенты, настаўнікі і літаратары, вучоныя, інжынеры, партыйныя кіраўнікі... Інтэлектуальнасць героя лоўка замяняецца і падмяняецца іх эрудыцыяй, а больш дакладна, звычайнай начытанасцю. О, на каго толькі не спасылаюцца ў размовах героі раманаў і аповесцей! Ды іх ног са сваімі выказваннямі ўвесь Стары і Новы вучоны свет. Так, з чужога, самага багатага свету можна чэрпаць— папаўняючы свой, уласны. Калі ж свайго няма, то не нададуць важкасці думкам ні Сенека, ні Дастаеўскі, ні Эйнштэйн. Бо шлях свайго народа, яго лёс трэба асэнсоўваць самастойна.

Сумна, але факт. Рэдка ўздымаецца наша проза да асэнсавання жыцця народа і краіны, працуе больш на ўзроўні паведамлення. Калі ў дачыненні да мінулага пакуль што гэта яшчэ мае сэнс, то ў творах пра сучаснасць «пераказваць» жыццё-справа зусім марная.

Не заўсёды на ўзроўні бываюць, на жаль, і творы нашых вядомых празаікаў. Безумоўна, «Зеніт» І. Шамякіна («Полымя», №№ 1—3) і «Асеннія мелодыі» І. Навуменкі («Полымя», № 6) цяжка параўноўваць з раманамі маладых аўтараў. Тут — вялікі жыццёвы вопыт, перажытае і перадуманае, тонкі аналіз чалавечых пачуццяў, моўнае майстэрства. Светла, горка-шчымліва апісаны І. Шамякіным будні зенітнага дывізёна. Магчыма, гэтыя старонкі не прэтэндуюць на новае слова пра вайну, аднак іх непрыдуманая праўда хвалюе. Аўтар «Асенніх мелодый» расказвае пра моманты замоўчвання і непрызнання дзейнасці падпольшчыкаў і партызанскіх сувязных, што мелі месца ў першыя пасляваенныя дзесяцігоддзі.

І. Шамякін працягнуў дзеянне ў нашы дні. Галоўны герой рамана «Зеніт», былы камсорг дывізіёна Павел Шыянок стаў прафесарам, выкладае ў ВНУ, мае дзяцей і ўнукаў. Ваенныя раздзелы, асноўныя ў творы, з'яўляюцца, па сутнасці, успамінамі сталага чалавека, які глядзіць на сваё юнацтва з вышыні прайшоўшых гадоў. Толькі што хоча герой адшукаць у мінулым, дзеля чаго паклікала яго ў дарогу памяць? Падкрэсліць бесчалавечнасць таго, што вайна забівала будучых маці, прадаўжальніц жыцця? Папярэдзіць, што такое можа паўтарыцца ў агульначалавечым маштабе? Наўрад ці могуць гэтыя не новыя для літаратуры думкі па-сапраўднаму рухаць мастацкае дзеянне, стаць цэнтрам мастакоўскага асэнсавання рэчаіснасці. Але каб і яны належным чынам прагучалі ў творы, унутранае жыццё сталага Шыянка вымагае большай напружанасці, незаспакоенасці, магчыма, нават драматызму. Герой жа сам прызнаецца: «Не, не было ў мяне пакут. Маё пасляваеннае жыццё кацілася, што добра адладжаная змазаная машына». Пакуты яго пачаліся з-за сутыкнення з чалавечай зайздрасцю, здрадай вернага сябра і былых вучняў, калі прыйшоў час вызваліць месца загадчыка кафедры. Варта сказаць, што ўсё гэта героем перажываецца востра. Ды толькі яго драма застаецца прыватнай драмай старога чалавека.

Не надта сур'ёзнай, калі мецць на ўвазе жанр рамана, уяўляецца прычына душэўных пакут героя І. Навуменкі. «Як некалі падзеямі на фронце, партызанскімі, падпольнымі заданнямі захоплен цяпер Андрушкевіч жанчынай... Ён раней нават думкі не дапускаў, што ў такім, як ягоны, узросце можа гэтак уладна захапіць у палон жанчына. Можа, аказваецца. Ён трапіў, як у пастку. Нічога з сабою не можа зрабіць. Думае толькі пра Ірыну, знаходзіць у ёй новыя і новыя якасці значнай асобы. Тым часам нічога між імі не здарылася. Можа быць, ніколі не здарыцца». Сапраўды, Андрушкевіча чакае жорсткае расчараванне.

У «Асенніх мелодыях», як бачым, у цэнтры ўвагі не столькі гісторыя кахання, колькі гісторыя расчаравання ў каханні. «Няўжо каханне падобна на доўгатэрміновы аванс, выдадзены за адну толькі прывабную знешнасць. Сляпое пачуццё, накшталт інсцінкту? Калі так, то каханне— пачуццё падманлівае, здрадлівае. Да светлых вышынь не выводзіць», — такі сумны вывад героя. І ўсё ж драма Андрушкевіча мала кранае, ён не выклікае патрэбнага спачування і перажывання. Не толькі таму, што за «прывабнымі жаночымі формамі» герой і на схіле дзён не здольны разгледзець чалавечую сутнасць абранніцы. Прычына, думаецца, у тым, што І. Навуменка, тонкі лірык і пранікілівы псіхолаг, у новым рамане не раскрыўся на поўную сілу ў сваіх вызначальных якасцях. У «Асенніх мелодыях» шмат звычайнай апісальнасці.

Каханне, складанейшы пласт чалавечых пачуццяў, паспрабаваў праанлізаваць у аповесці «Прасвятленне» («Маладосць», № 4) І. Стадольнік. Так, ва ўзаемаадносінах дваіх многае не паддаецца тлумачэнню. Здаецца, кахаюць людзі адзін другога, а жыццё з-за нейкіх непаразуменняў настойліва разводзіць іх у розныя бакі, каб пасля вобраз яе ці яго прыходзіў у снах і не адпускаў. Праз гады герой аповесці разбіраецца ў сваім першым моцным і горкім пачуцці. Ды, пэўна, штосьці істотнае пісьменнік не змог сказаць пра Валянціна, каб без унутранага супрацьлення прымаліся перамены ў ім. Да сустрэчы з Аксанай «крыўды цяжар мінулага» ён нёс адзін. Цяпер жа частку пераклаў на плечы каханай жанчыны, ат-

мі тут падаюцца цытаты з К. Крапівы пра «шанаванне агульнанароднага моўнага скарбу», калі А. І. Жураўскі гэтак падтрымлівае рускія запазычанні, што ўзнікаюць «пад уздзеяннем рэальнай моўнай сітуацыі» (якая па-іншаму называецца звужэннем сферы ўжывання беларускае мовы). Незразумела, чаму так не падабаецца аўтару ўзбагачэнне мовы за кошт уласных дыялектных сродкаў і чаму ён палохае нас «эмігранцкімі» словамі «згадаць», «згадка». Нібы прывіды, устаюць страшныя часіны, калі словы набывалі палітычны характар, маглі быць «варожымі».

На самай справе пранікненне ў беларускую мову русізмаў — не вынік білінгвізму, а выдаткі аднамоўя і дрэннай моўнай культуры.

Чаму таварыш Жураўскі навязвае менавіта свае густы, вызначае, «як трэба» гаварыць? Тое, што ўзніклі формы «дзвярыма», «грашыма» — не дзіва, я думаю, для члена-карэспандэнта АН БССР не сакрэт агульны для ўсіх моў закон аналогіі. Тут нават можна вызначыць пэўную заканамернасць, звязаную з зацвярдзелымі зычнымі і з множным лікам.

Дарэчы, і ў рускай мове ёсць выпадак, калі дамінуе канчатак парнага ліку (ветры — ветра, годы — года). У рускай мове ў родным склоне адзіночнага ліку больш прадуктыўны канчатак — а. А вучонага абурае, чаму ў нас адваротная тэндэнцыя (арыгіналу, варыянту, народу). Словазлучэнне «гарадскі пасёлак» падобнае да беларускага, але менавіта падабенства і з'яўляецца траянскім канём. «У перакладных слоўніках, — сцвярджае А. І. Жураўскі, — даецца пераклад слова з адной мовы на іншую». Добра, калі пераклад адпаведны. Але рускае «местечко» не ва ўсім адпавядае беларускаму «мястэчка», слоўнік гэтага не агаворвае.

Тое, што ў іншых мовах прыжыліся дзеепрыметнікі, яшчэ не закон для беларусаў. Відаць, не столькі па прычыне «слабога знаёмства з працэсам развіцця літаратурных моў» ад дзеепрыметнікаў адмовіліся людзі, чуйныя да роднага слова, — такія, як М. Гарэцкі, К. Чорны. Магчыма, інтуітыўна яны зразумелі, што для беларускай мовы гэтыя формы не ўласцівыя.

Прыводзячы нараканні на разнабой у словазмяненні, на мноства варыянтаў таго ці іншага слова, А. І. Жураўскі ўпарта на заўважае, што беларуская літаратурная мова яшчэ маладая і знаходзіцца на шляху станаўлення, што пэўная варыянтнасць існуе і ў рускай мове. А барацьба М. Горкага з мясцовымі словамі ў літаратуры не магла без шкоды для беларускага слова пераносіцца на нашую глебу.

І сёння, калі беларуская мова будзе не папялушкаю, якую трымаюць для экзотыкі, калі яна загучыць у ВНУ, з высокіх трыбун, калі на ёй масавымі тыражамі выйдзе замежная класіка, тады наша мова і надалей будзе выпрацоўваць уласцівыя толькі ёй сродкі.

Кожнаму студэнту філфака вядома, што мова — адзіны арганізм, тут усе сістэмы і падсістэмы звязаны. Яшчэ мову можна параўнаць з калейдаскопам, дзе выпадзенне аднаго шкельца змяняе ўвесь малюнак.

А. І. Жураўскі піша: «Зняважа да ўліку гістарычных тэндэнцый развіцця грамадскага ладу беларускай мовы давала прастор для праяўлення суб'ектыўных густаў і меркаванняў, часта насуперак рэкамендацыям спецыялістаў-моваведаў».

А мне хочацца, каб не было гэтага суб'ектывізму і з боку моваведаў.

Ю. ПАЦЮТА,
студэнт II курса універсітэта.
г. Гродна.

рымліваецца, у нечым апраўдаў сябе. Ад такога «прасвятлення» вее звычайным эгаізмам, а не ўзвышэннем чалавечай душы.

У МІНУЛЫМ годзе беларускамоўныя часопісы надрукавалі чатырнаццаць аповесцей. Аднак, калі не выдаваць авансаў за маладосць аўтараў, нераспрацаванасць тэмы або актуальнасць узнятых праблем, аповесць у цэлым, як і раман, пакідае досыць сціплае ўражанне. Сапраўды, яркая з'ява тут адна — твор В. Быкава. Бадай, можна назваць яшчэ «Сола для віяланчэлі» В. Гігевіча («Полымя», № 1), «Дзень, калі ўпала страла» У. Арлова, «А маці не спіць» С. Грахоўскага. Праўда, з аўтарам апошняй аповесці хочацца не пагадзіцца. Ці толькі Алены Кастрыцкай віна ў тым, што сын вырас прагматыкам і эгаістам, ацураўся ўсяго роднага: вёскі, мовы, бацькавага імя, а ўрэшце і старой маці. Нашы спрацаваныя гаротніцы, якіх нехта з крытыкаў назваў апошнім высокамаральным чалавечым пакаленнем, вынеслі на сабе калектывізацыю і першыя пяцігодкі, вайну і пасляваенную нішчымніцу... Усё змаглі. Не змаглі толькі затрымаць уласных дзяцей на роднай зямельцы, навучыць іх любіць яе так, як любілі самі. Не, каб залежала гэта толькі ад нашых мацярок і бацькоў — і навучылі б, і затрымалі б...

Сярод твораў вылучаецца таксама аповесць-эсэ В. Карамазава «Глядзіце ў вочы лемура» («Полымя», № 5). Нашы пісьменнікі досыць часта кіруюцца ў далёкія падарожжы, але нячаста могуць расказаць пра заморскія краіны жыва, зацікаўлена, нязмушана, як гэта зрабіў В. Карамазаў.

Жанру малой прозы, здаецца, і авансы не надта за што ёсць выдаваць. Пераважная большасць апавяданняў года пра сучаснасць, ды сённяшнія праблемы свету бышцам абмінаюцца аўтарамі. Чарнобыль, Афганістан болем адгукнуліся толькі ў творах Янкі Брыля («На сцежцы—дзеці» — «Полымя», № 1), І. Пташнікава («Львы» — «ЛіМ», 18.IX), Л. Гаўрылкіна («Ціхоня»—«ЛіМ», 4.XII). Наша апавяданне рэдка выходзіць на значныя сацыяльныя тэмы, не надта імкнецца па-сапраўднаму заглыбіцца ў жыццёвыя з'явы і канфлікты. А тое, што і малому жанру па сіле сказаць сваё слова пра самыя складаныя перыяды ў гісторыі народа, засведчыла «Маленькая балерына» У. Караткевіча.

Ці лягчэй сёння працаваць пісьменніку? Калі знікла забарона на тэмы, калі можна называць многія рэчы сваімі імёнамі, калі перасталі праўду падзяляць на выгадную і нявыгадную. Разумею, у дачыненні да нацыянальнага літаратурнага працэсу пакуль зарана ўжываць завершаную форму дзеяслова. І ўсё ж. Дэмакратызацыя свядомасці грамадства відавочная. Гэта ўжо само па сабе з'яўляецца гарантыяй, што пісьменніцкія трывога, боль, яго нязгода з нейкімі тэндэнцыямі сучаснага жыцця не будуць на дзесяцігоддзі замураваны ў сталы і шафы рэдакцый.

Аднак гарантаванае апошнімі падзеямі ў краіне права гаварыць праўду, не абмінаць негатыўныя з'явы рэчаіснасці, ставіць перад пісьменнікамі няпростыя праблемы. Чытач хутка настроіўся на новы ўзровень праўды. Сённяшні час — час па-грамадзянску мужных і смелых твораў. Аднак такія творы нялёгка пішуцца. Практыка ранейшых гадоў, якія выстройваліся ў дзесяцігоддзі, менш за ўсё вучыла смеласці, прынцыповасці, незалежнасці. Таму для многіх сёння пісаць так, як патрабуе час, — значыць перадольваць у нечым сябе ранейшага. У сувязі з гэтым, думаецца, наіўна чакаць ад літаратуры хуткага і рашучага абнаўлення. Што і засведчыў мінулы 1987 год, багаты на новыя раманы, аповесці, апавяданні і бедны на сапраўдныя мастацкія адкрыцці.

Прыняты ў Саюз пісьменнікаў БССР

СТРЫГАЛЁЎ Міхась Лаўрэнцьевіч. Паэт. Нарадзіўся ў 1938 годзе ў вёсцы Недайка Буда-Кашалёўскага раёна. Скончыў Беларускі політэхнічны інстытут (1961) і Літаратурны інстытут імя А. М. Горкага (1969).

Літаратурную працу пачаў у 1960 годзе.

Аўтар кніг паэзіі «Хмель» (на рускай мове, Перм, 1966), «Белая Русь» (1967), «Колер часу» (на рускай мове, Перм, 1971), «Ростань» (1974), «Чырвоныя казармы» (1978), «Кола фартуны» (1981).

ЧАБАН Тамара Канстанцінаўна. Крытык, літаратуразнавец. Нарадзілася ў 1952 годзе ў вёсцы Чабаны Глыбоцкага раёна. Скончыла Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна (1974). Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР.

Кандыдат філалагічных навук.

Літаратурную працу пачала ў 1976 годзе.

Аўтар кніг «Крылы рамантыкі» (1982), «Сучасная паэзія і фальклор» (1988), шэрагу публікацый у калектыўных зборніках і перыядычным друку.

ЧЫГРЫН Іван Пятровіч. Нарадзіўся ў 1931 годзе ў вёсцы Чамяры Слонімскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна (1955). Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР.

Кандыдат філалагічных навук.

Літаратурную працу пачаў у 1955 годзе.

Аўтар манаграфій «Станаўленне беларускай прозы і фальклор. Дакастрычніцкі перыяд» (1971), «Проза «Маладняка» (1985), шэрагу публікацый у калектыўных зборніках і перыядычным друку.

ШРУБ Павел Міхайлавіч. Паэт. Нарадзіўся ў 1955 годзе ў вёсцы Хільчыцы Жыткавіцкага раёна. Скончыў Ленінградскі дзяржаўны універсітэт (1977) і Мінскую вышэйшую школу Міністэрства ўнутраных спраў СССР (1987). Выкладчык-метадыст Мінскай спецыяльнай сярэдняй школы міліцыі Міністэрства ўнутраных спраў ССР.

Член КПСС.

Літаратурную працу пачаў у 1978 годзе.

Аўтар кнігі паэзіі «Лабараторыя» (1987).

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

АПАВЯДАННЕ Ў «БЕЛАРУСІ»

На пашыраным пасяджэнні секцыі прозы Саюза пісьменнікаў БССР абмеркавана проза на старонках часопіса «Беларусь». Аналізаваліся творы апошняга часу, у асноўным публікацыі леташняга года.

На думку Л. ДАЙНЕКІ, часопіс імкнецца даць шырокую панараму літаратурнага жыцця рэспублікі, аб чым сведчаць не толькі празаічныя і паэтычныя творы, але і матэрыялы літаратурна-крытычнага плана. Уражанне ж ад празаічных твораў неаднолькавае. Апавяданню М. Капыловіча «Сустрэча на шляху», напрыклад, бракуе жыццёвай праўдзівасці. Не ўсё псіхалагічна матывавана і ў апавяданні У. Шахаўца «Юбілей», хоць тэма і цікавая. Л. Дайнека — яго затым падтрымалі іншыя прамоўцы — крытычна выказаўся аб аповесці Ю. Іванова і І. Майданава «Аперацыя «Крот», якой часопіс шчодра прадаставіў некалькі нумароў.

У апавяданні У. Сцяпана «Вонкавае святло» В. ГІГЕВІЧ убачыў «зробленасць», гарадское жыццё ў творы паўстае нейкім халодным, эмацыянальна-адчужаным. Прамоўца падзяліўся думкамі і пра іншыя творы, сярод якіх «Хроніка Лявона Баршчэўскага» У. Арлова, і апавяданне «Не плач, маці» В. Санько. В. Гігевіч, а таксама іншыя прамоўцы, адзначылі выпадковасць з'яўлення апошняга твора ў часопісе, яго мастацкую слабасць.

Гаворачы пра апавяданні А. Глобуса і І. Клімянкова, Г. ДАЛІДОВІЧ выказаў занепакоенасць тым, што маладой прозе, наогул, не хапае эмацыянальнай шчодрасці, пачуццёвасці. Прысутнічае ў ёй прафесіяналізм, але няма сУпераЖывання чалавеку, дакладнага апісання чалавечых характараў, над усім пераважае нейкі тэлеграфны стыль.

В. СУПРУНЧУК пажадаў часопісу шырэй друкаваць прозу, гаварыў пра навелы А. Васілевіч «Рысь» і «Дзедаў партрэт», высока ацаніў цыкл Ф. Янкоўскага «Зубы баляць».

П. МІСЬКО заўважыў, што апавяданне У. Крупіна «І яна адмовіла яму» не вызначаецца мастацкімі вартасцямі, і таму наўрад ці была патрэба перакладаць яго. Наогул, працягваў прамоўца, у прозе на старонках «Беларусі» шмат надуманасці, назіраецца адарванасць ад жыцця.

Старшыня бюро секцыі прозы В. АДАМЧЫК засцярог крытыкаў ад таго, каб скіроўваць маладых на традыцыйную дарогу. Ён нагадаў словы А. Блока, што для маладых пачатак павінен быць не традыцыйным. Гаворачы пра апавяданне П. Ламана «Калодзеж», прамоўца заўважыў, што аўтар тут цалкам ідзе ад У. Караткевіча. З'явілася ўжо цэлая плеяда пераймальнікаў, якія не могуць ад яго адысці. Важна ж, каб гістарычная тэма ў нашай літаратуры была не проста прыгожай легендай, а каб вяла да псіхалагічна-глыбокага асэнсавання гістарычнага матэрыялу. Гаварыў В. Адамчык і пра апавяданне А. Асташонка «На сцяжыне жыцця».

Апавяданне У. Арлова «Хроніка Лявона Баршчэўскага» нельга аднесці да ўдач пісьменніка, сказаў В. ХОМЧАНКА. Пераважае кніжнасць, літаратуршчына, няма ні адпаведнага развіцця сюжэта, ні сваёй мовы. Густа, па-майстэрску напісана апавяданне Б. Сачанкі «Карчэўнік», зазначыў І. ШАЛЬМАНАЎ. Часопіс павінен быць бліжэй да сённяшняга дня, заўважыў В. МЫСЛІВЕЦ. Пра неабходнасць большай увагі да роднай мовы з боку рэдакцыі гаварыў М. КАПЫЛОВІЧ. Л. АРАБЕЙ адзначыла, што неабходна паважаць волю аўтара, захоўваць яго стыль, а не «вытраўляць» кожнае жывое слова, як гэта нярэдка здараецца. Калі ж твор слабы, яго неабходна вяртаць, а не займацца перапісваннем.

На пасяджэнні выступілі таксама рэдактар аддзела літаратуры часопіса «Беларусь» Х. ЛЯЛЬКО і намеснік галоўнага рэдактара Т. БОНДАР.

НАШ КАР.

ПАТРЭБНА КАНФЕРЭНЦЫЯ

Разнабой у напісанні прозвішчаў іншамоўнага паходжання і ўласных назваў назіраецца і на ўзроўні аднаго перакладу і на ўзроўні розных выданняў,— гаварыў ва ўступным слове на пасяджэнні секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей СП БССР, прысвечаным гэтай праблеме, старшыня бюро секцыі В. РАГОЙША. Прамоўца адзначыў таксама непаслядоўнасць перадачы беларускіх прозвішчаў і ўласных назваў у перакладах на рускую мову і мовы іншых народаў свету, падкрэсліў, што гучанне прозвішчаў у нейкай ступені адлюстроўвае і нацыянальную своеасаблівасць мастацкага твора. Сёння гэтае пытанне вельмі важнае. Невыпадкова на пасяджэнне секцыі запрасілі вядомых мовазнаўцаў, супрацоўнікаў АН БССР, інстытута замежных моў, педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага.

Наспеў час правесці нараду-канферэнцыю, у якой прынялі б удзел усе асобы і арганізацыі, кампетэнтныя ў гэтым пытанні, — гаварыў П. САДОЎСКІ. Ён адзначыў, што ў нашых слоўніках няма паслядоўнасці і адзінага падыходу да перадачы ўласных назваў і слоў іншамоўнага паходжання. Прамоўца мяркуе, што замежныя назвы павінны гучаць у беларускай мове так, каб іх маглі пазнаць носьбіты мовы арыгінала. Мовазнаўца прапанаваў падумаць увогуле пра рэформу беларускага правапісу, бо час для такой рэформы даўно наспеў.

Нестабільнасць перадачы іншаземных уласных прозвішчаў на беларускай мове адзначыў і доктар філалагічных навук Г. ЦЫХУН. У многім гэтая праблема тлумачыцца фанетычным прынцыпам, якім карыстаецца наша мова, сказаў вучоны. Я думаю, што меў рацыю Б. Тарашкевіч, які лічыў, што ў мове павінен захавацца пласт слоў іншаземнага паходжання, якія не падпарадкоўваюцца законам беларускай мовы. Дарэчы, гэтая тэндэнцыя сёння з'яўляецца міжнароднай, падкрэсліў Г. Цыхун, і падтрымаў прапанову П. Садоўскага аб правядзенні рэспубліканскай канферэнцыі па гэтым пытанні.

На думку кандыдата філалагічных навук І. ЛУЧЫЦ-ФЕДАРЦА, замежныя прозвішчы і назвы ўсё ж варта набліжаць да беларускага гучання. З гэтай мэтай трэба распрацаваць пэўныя прынцыпы ў адносінах да кожнай мовы, з якой робяцца пераклады. Неабходнасць унармавання прынцыпаў перадачы іншамоўных геаграфічных назваў і прозвішчаў на пісьме падкрэсліў у сваім выступленні і кандыдат філалагічных навук У. СВЯЖЫНСКІ. Ён адзначыў, што гэта асабліва важна ў сувязі з рашэннем выдаць серыю «Скарбы сусветнай літаратуры».

Выкладчык педінстытута імя А. М. Горкага В. ВЯЧОРКА гаварыў аб неабходнасці падрыхтоўкі мовазнаўчай канферэнцыі. Паколькі рэформа 1933 года, як прызнаюць многія сучасныя навукоўцы, была валюнтарысцкай, трэба ставіць пытанне аб крытычным пераглядзе гэтай рэформы, адзначыў малады мовазнаўца. Ёсць праблема і з перадачай беларускіх прозвішчаў і геаграфічных назваў на замежныя мовы. На неабходнасць перакладаць непасрэдна з мовы арыгінала, каб пазбегнуць шматлікіх памылак, звярнуў увагу ў сваім выступленні У. КАЗБЯРУК, які падтрымаў прапанову мовазнаўцаў аб канферэнцыі. А. ЯСКЕВІЧ заўважыў, што падрыхтоўку такой канферэнцыі неабходна распачаць з вызначэння кола праблем, якія там павінны быць вырашаны.

У гаворцы прынялі ўдзел таксама перакладчыкі Л. МАРЦІНКЕВІЧ, М. МІНЦ, І. ЧАРОТА.

НАШ КАР.

ПАЭЗІЯ

Данута БІЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВА

Якушоўка

Якушоўка — супольнай сям'і нашай хата.
Печы муроўка,
ветравы ўсхліпы.
У Раманцах неба лягло вінавата
на братоў Каліноўскіх
несмяротныя ліпы.

Хочаш жыць шэсцьдзесят год —
пасадзіш таполю.
Два стагоддзі жыць хочаш —
пасадзі сабе ліпу.
З раскошай быльніку і куколю
ад беспрасвецця да куракліку!

Валяюцца тут чарапкі таго кубка,
з якога выпіты сумесны наш боль.
Як прынявольнага часу зарубка,
смецце грабецца курамі наўкол.

Пад ліпамі —
статкам здратаваны выган...
Ракі Калінкі, папростаны выгін...
Зажураны вочы нябеснага схілу
над зглішчам супольнай нашай магілы.

Хусцяю хмарак прыкінута проста
аснова хаты, шкілет падлогі.
Маленькай ткацкай фабрыкі лёхі
лепш прыхаваны кустом дзікаросту.

Прыціснута сном наша доля, заклята...
Агонь нашу долю тут і насціг.
Зрабілі раскопкі,
каб вырасла хата.
Ды хаты не могуць, як дрэвы, расці.

Раскошкалі куры нат дзікія слёзкі.
Некалькі шкельцаў на памяць бяру.
Стапталі магілы бацькоў Каліноўскіх.
Над сына магілкай маўчыць Беларусь.

Прад помнікам сціплым у Свіслачы-
месце
братняе мовы пануе нашэсце.
Сляпучаю мовай «Мужыцкае праўды»
мыляецца нават касец і араты.

Каля калыскі шчаслівыя маткі
мовы цураюцца — і анігадкі.
На братняй гавораць прачулыя словы
да беларусікаў белагаловых.

Хто ж уратуе маленькія душы?
Выпалаць, бы пустазелле з гарода,
з думак і сэрцаў мову народа.
Самі ў сабе ўсё жывое заглушым!

Як жа так можна плакаць балесна!
Загаласіла!
Ды што ж я чаўплю!
Як без няволі ды лезці ў пятлю?
Верай душы Каліноўскі ўваскрэсне!

Чысты наш люд хіба ў чым вінаваты?
Верай уздымем дзяцей нашых лёс.
Долю, як скабы знішчанай хаты,
мы дабудуем да ясных нябёс.

Высака ўздымем сямейкай юнацкай.
Душы ажывяцца сілай надзей.
Будзе далёка свяціцца, як цацка.
З дальніх дарог панаедзе гасцей.

Бо Каліноўскі з любоўю да людства
выйшаў на шэры вясковы папар
супраць слабых недаверкаў і хлюстаў
словы і косы вайстрыць, нібы жар.

Хопіць у хлопцаў жыццёвасці, веры.
Не дачакаюцца трупаў крукі.
Скосім адступніцтва мы — касінеры,
сейбіты долі сваёй, дзецюкі.

Першае падарожжа

Рэкі нясуць на сумежжа адлігу.
Душы зняверваюць грошы, аж страх,
Едзе Скарына Францішак у Рыгу
з бацькам у першы гандлёвы свой шлях.

Знік родны бераг і камень Барысаў.
Месяц тапырыць па-змоўніцку рог.
Ціхай Радзімы лясныя абрысы
сына жагнаюць на зменлівы торг.

Полацк зажураны ў засмужы ранка
доўга на воку ўспамінам пячэ.
Коціць світанне Дзвіна-палачанка.
Даўгавы лёсам ісці ўжо шпарчэй.

...То ж чалавек прад кананнем гібее,
покуль не вып'е гаркоту да дна.
Рэчка ў канцы свайго шляху глыбее,
з морам спрачаецца ў вусці Дзвіна...

Залапатаў прамяніста пярынкамі
пеўнік на жэрдцы на вежы Пятра.
Зачараваў, пэўна, вочы Скарынавы
зваблівы бляск залатога пяра.

Горад — застаўка да будучай кнігі,—
звязаны дахі з дахоўкі кулём.
На масяндзовую вулачку Рыгі
ўедзе адзін толькі вершнік з кап'ём.

Але ці доўга надзівішся з крамы?
Дзень быў запоўнены працай суздром.

ПРОЗА

НЕЗАКОНЧАНАЯ ГІСТОРЫЯ

Васіль Гігевіч

апавяданне

АПАВЯДАННЕ гэта мне доўгі час ніяк не ўдавалася завяршыць. Неаднойчы я перапісваў яго, стараючыся не схлусіць і між тым не згубіць той мілагучны звон, які павінен гучаць між слоў альбо — над словамі, не ведаю, дзе дакладна, але звон гэты павінен быць, калі — радасці, калі — смутку...

Але, прызнаюся, не гэта мяне бянтэжыла. Штосьці іншае мяне турбавала. Не само апавяданне, не... Гісторыя, з якой нядаўна сутыкнуўся, была не такой ужо і заблытанай, балазе падобных гісторый у апошні час, які прынята называць векам галоснасці, мы ўсе чулі і чыталі шмат, між тым я адчуваў, што ў сваёй гісторыі я чагосьці не разумею, не магу асэнсаваць да канца.

Нядаўна сябар мой, вярнуўшыся з камандзіроўкі, разгаварыўшыся, сказаў мне тое, што, мабыць, высвеціла, нарэшце, прычыну маіх сумненняў.

— Ты ведаеш, — сказаў ён, — самае балючае, што мы, шмат гаворачы пра дабрабыт народа, усё яшчэ не асмельваемся сказаць пра тое жахлівае, што ўсё больш і больш уваходзіць у наша жыццё і з чым мы моўчкі мірымся. Я табе прыклад прывяду. Паехалі мы выступаць у сельскагаспадарчы інстытут. Пра літаратуру, пра культуру сабраліся пагаварыць, паспрачацца. А там да нас, як кажуць, нуль увагі, з-пад палкі выкладчыкі дзесятак студэнтаў сагналі ў аўдыторыю. Там увогуле... Спачатку студэнтам канцэрты рашылі паказваць. Платныя. Сталічныя артысты прыязджалі да іх. Дык студэнты ўцякалі з тых канцэртаў. Тады бясплатныя канцэрты пачалі паказваць — таксама ўцякаюць. Нічым не цікавяцца. І гэта ж — моладзь. Што з людзьмі творыцца?..

Тады ўжо, нагадаўшы сабе і сябру многія іншыя падобныя гісторыі і сітуацыі, я падумаў: у сучасным народным жыцці мы штосьці хутка навечна губляем. І не толькі мову, не толькі правераныя вякамі традыцыі, але і яшчэ нешта надта важнае, мо нават намі не ўсвядомленае да канца, без чаго народ не можа быць народам.

Пасля гэтага мне стала не тое што лягчэй, а проста я зразумеў, што ў апавяданні трэба рашуча адкінуць убок звыклыя апрабаваныя дагэтуль літаратурныя хады і расказаць пра тое сённяшняе, што бачыў і чуў сам,— без прысуду і апраўдання, бо, мабыць, прысуд, як і апраўданне, мне рабіць яшчэ рана.

Пачалося ўсё восенню, той парою, калі ў горадзе на бліскучы мокры асфальт з раніцы да вечара пачынаюць сеяцца дажджы, бывае — дробныя, макавыя, а бывае — буйныя, з парывістым ветрам. У кватэрах звычайна ўсё яшчэ не ўключаюць батарэй, усюды, куды ні паткніся, сыра, холадна, тады чамусьці з прыкрасцю думаецца, што ўжо на ўсім свеце паспелі панаставіць высачэнных шэрых будынін, накрылі зямлю тоўстым слоем асфальту, і цяпер нідзе не знойдзеш чыстага лапіку зямлі, а тым болей—лесу ці таго ж змакрэлага зялёнага лугу, на якім кружыць, пятляе рачулка, прыхаваная кустамі алешніку, а паабапал яе пад нізкім небам шарэюць невысокія аселыя стажкі сена.

...Бо там, у лесе ці на лузе, гэтыя асеннія дажджы ўспрымаюцца інача, не так, як у вялізным горадзе, калі па вуліцы ідзеш з аглядкаю, каб не абпырскала машына, ды і ногі хутка прамакаюць, бо на іх не боты, якія абуваеш у вёсцы ў такую пару, а лёгкія модныя чаравікі.

Прыхапіўшы малую з каляскаю, мы выбраліся з горада, каб жыць у недабудаванай хаціне, у якой яшчэ нічога людскага і не было. Затое там мелася грубка. Тая самая грубка, якая грэла, сушыла, напамінала пра вясковае ціхае маленства. І яшчэ напамінала пра згублены ўтулак, які апантана шукаеш у сталых гадах, матляючыся па свеце і, часцей за ўсё, знаходзячы яго толькі ў марах ды снах.

Ды і то — не заўсёды...

Не так ужо і далёка ад нашай хаціны за невысокім палявым пагоркам выторкваліся тэлевізійныя антэны і бялелі шыферныя стрэхі. На другі ж вечар я выправіўся ў той бок, каб знайсці малака малой.

Абышоў амаль што ўсю вёсачку, пачынаючы з тых, хат, што стаялі побач з фермаю, ля якой высілася высокая гурба перагною, і далей, хата за хатаю, я заходзіў у двары і грукаў у дзверы, калі яны былі не замкнёныя, а то, зірнуўшы на замок, шыбаваў на вуліцу.

Вёсачка вымірала. Гэта было відаць і па адзінокіх старых, якія дажывалі век, і па вялікіх прагалах між хат, якія ў большасці стаялі ў адзін рад.

Вярсты за тры ад вёскі хадзілі хуткія электрычкі і яны, канечне, спраўна паспявалі вывозіць падлеткаў у вялікія займальныя і салодкія гарады.

Малака не было, хоць трэсні. Многія пазводзілі кароў, а тыя, хто меў, здавалі яго ў саўгас за камбікармы і сена.

Так дабраўся да таго дома, дзе жыла Казя. Яе вялікі дабротны дом стаяў на высокім падмурку. Гэткаю ж вялікаю была і веранда.

У верандзе ў вочы адразу ж кінуліся вёдры, каструлі, адзенне, што грудам ляжала ля цёмнага шкапчыка, мяшкі з нечым, боты гумовыя, слончык пасярод веранды, на якім блішчэлі два трохлітровыя слоікі,—усё гэта было як знарок выстаўлена. Падлога была даўно не фарбаваная і не меценая.

Казя цадзіла малако. Было ёй на выгляд год пяцьдзесят. Сярэдняга росту, пацямнелая ў твары ці то ад загару, ці то ад цяжкай работы, у гумовіках, у цёмным картовым пінжаку і гэткай жа цёмнай, як пінжак, спадніцы Казя змахвала нечым на мужчыну. І не паўнатою ў целе, а рэзкімі парывістымі рухамі. І яшчэ той сухаватасцю ў натрэніраваным работаю жылістым целе, якая часта відаць у былых спартсменак-лыжніц, якія за гады трэніровак высушваюць і цела, і твар, сваёй дзелавіта-мужчынскай хваткай яны, бывае, нагадваюць спраўны складны механізм ці аўтамат, што гадамі можа працаваць без збояў, у адпаведнасці з аднойчы зададзенай праграмай.

Гаварыла Казя голасна, ледзьве не крычала, і гэта напачатку непрыемна разанула слых.

— Дык вы будзеце кожны дзень малако браць, ці толькі зрэдку? Мне цераз дзень нявыгадна, мне лацвей у саўгас здаваць, — гэтак яна наіўна набівала цану.

Яна ўсё глядзела ў вочы. Я таксама глядзеў у яе пацямнелыя без жывога бляску вочы, — думалася, што жывецца ёй няўтульна і сумна.

Бываюць жанчыны, у якіх да рук ніяк не вяжацца жаночая работа; ні да мыцця, ні да шыцця, ні да прыборкі ў іх душа не ляжыць, таму работу гэту яны звычайна робяць з нялюбасцю, похапкам, абы-як; з гадамі такія жанчыны становяцца грубаватымі і рэзкаватымі, куды б іх жыццё ні закідала, радасці ў ім яны знаходзяць мала і часта, як збавенне, яны спрабуюць ухапіцца за мужчынскія звычкі і замашкі. У гарадах з некаторых выходзяць добрыя талковыя адміністратары, начальніцы аддзелаў.

Відаць, такою была і Казя.

Праз дзень я зноў быў у яе доме на высокім падмурку. Цяпер Казя гаварыла трохі цішэй, але была ўсё такой жа, як і дагэтуль, рэзкай. Як часта бывае ў адзінокіх людзей, яна, не прыкмячаючы таго, пачала выкладваць пра сваё жыццё-быццё.

— Адна жыву, без мужыка. Ён кінуў нас, цяпер у горадзе з другой жыве. Самой даводзіцца ўсё рабіць: і касіць, і араць, і дровы сячы... Хлопцы два ёсцека. Меншы цяпер са мною жыве. Тут жыве, а на работу ў горад на электрычцы ездзе. Цяпер во яго ад завода паслалі ў калхоз бульбу капаць. Свая някопаная стаіць, а ён чужую капаць будзе. А большы мой у цюрме сядзіць. Два гады далі. За дачы. На вашых дачах інструменты краў: малаткі, нажоўкі — нічога людскага. Ну, дык і пасадзілі. Скора ўжо вернецца. Ён, праўда, выпівае ў мяне...

Яна не апраўдвалася і не абвінавачвала — проста гаварыла. І было шкада яе, — нечым нагадвала тое мокрае вакзальнае кацяня, што ся-

З бацькам прыехаў не лыпаць вачамі,
а набіваць свае склады дабром.

Скончыцца дня працавітага мліва,
добры настрой — у капшук барыша.
Пройдзецца ноччу па краі заліва —
ехаць далей пажадае душа.

Роднаму Полацку розум і думкі
ў свеце збіраць працавітай пчалой.
Глянуць у вочы людзям навукі.
Роднае слова світаць пачало!

●

Узнавіць
успамінаў
руіны —
заагняцца блакітна
з-пад пылу.

Памірае сынок у Скарыны —
кніг барвінак
аздобіць магілу.

Не збылася
бацькоўская прага
паўтарыцца крывінкай
адзінай.

Суседская тклівая Прага
вырастае з жальніцы
радзімай.

Век Скарыны —
нібы на двубоі,
уцяжліва доляцца сілай.

Ад невымернай любові
выстыгае
Радзіма
магілай.

Словам Скарыны

Ад маленства за працу
берымося старанна,
каб закрэсліць
да нас непавагі прысуд!
У шаснаццатым веку Францішак
Скарына
нясмяротнай душой
узвышае наш люд.
Колькі ж можна губляць,
каб людзьмі называцца!
Вось Скарына сумеў засланіць сабой
сам
годнасць роднага слова
без гучных авацый,
што ў прадмове да кніг друкаваных
сказаў.

Ці ж з блакады вякоў
не здалеюць унукі
між братоў
яго кнігу у вечнасць пусціць!
Патрымаемся,
узяўшыся моцна за рукі
на высокіх пляцоўках
і ў вёсках пустых,—
працавітыя, смелыя, моцныя духам!

На віхуры сядайце,
за руль, за стырно.
І не страшны ніякія нам завірухі.
Наша роднае слова далёка чутно.

Лек любві да Радзімы,
якой не скарылі,
даў Скарына...

Праз пяць мімалётных вякоў
у праслаўленым Полацку,
мовай Скарыны,
уваскрошаны з праху,
спаткаемся зноў...

Лілія Надольнік

Пад роднай самотнай гваздою
надзеяй асветлены лёсы...
Праменіцца Лілія Надольнік
між зорак-дзяўчат светлакосых.

У свяце Наташы і Сашы.
У сціплым каханні Сяроўы.
На нацкаўскіх долах і пашах
красой яе грэецца збожжа.

Праз вёску лёг шлях не збаўляцца
дачок...
І яна не растраціць
агню міласэрнасці бацькі,
цярплівай упартасці маці.

Ад бляску вачэй заагніцца
памыснасці папараць-кветка.
Ў навуцы яна — мілавіца.
спадыня яе, не суседка.

Сцяжыну праверак, знаходак
спаўюць светаянні, вятроўнік.
Ад нацкаўскіх песенных цётак
душа твая, Ліля Надольнік.

Твой воблік, уяўлены шчасцем,
спамога пабітым наводмаш.

Не можа ў нябытнасць прапасці
з такімі дзяўчатамі род наш.

Самота

Жыццё самотнае — возера.
Ні сутокі,
ні ўсчатку,
ні вызліву.
Застойнае.
Затаманавае.
Каламутнае возера з вязкім дном.
З засплынню на паверхні,
з зацвіллю
ды з мачарынамі навокала.
Ні збаночкаў, ні вочкаў,
ні кубачкаў.
Хіба слёзнік, з ведзьміных слёз, цвіце.
Хіба што ад буры ўсхвалюецца.
Церпнуць рукі і
спанывае душа,
думкі самі сабой знураюцца.
І не асядае мута на дне.
І не вяне снапок сумоты-тугі.
А накметнік штоночы мярэсціцца.
Ніхто ў возеры тым не купаецца.
Заплыве недасілак — магутам стаў.
І не мёртвае возера — неасельнае.
І не хворае — невызгойнае.
І няўзмогі трываць глыбіню-багно.

І не высушыць —
як жыццё...

Ганарар за вершы аўтар пералічвае на рахунак Беларускага фонду культуры на помнік Кастусю Каліноўскаму ў Гародні.

дзіць пад лаўкаю і насцярожана бліскае галоднымі вачанятамі...

Вяртаўся ў сваю хаціну, калі цямнелася.

У садах і прыдарожных бярозах шумеў вецер. Восень бралася ўшчыльную: нізкія цёмна-сінія хмары шпарка несліся над тэлевізійнымі антэнамі, над самым лесам, што ціснуўся да вёскі з аднаго боку. За вёскаю сярод поля яшчэ вастрэй адчувалася, які малы чалавек пад гэтым вялікім бязмежным небам; пасля горада і гарадскіх кватэр душа пачувала сябе нязвыкла і нават трывожна; штосьці даўно забытае прачыналася ў ёй, і таму так хацелася глядзець удалеч, дзе над цяпер ужо цёмнай паласою лесу ўспыхвалі і пралятали вогненныя дугі.

...Там, глыбока ў лесе, было вайсковае стрэльбішча.

У той год увогуле ўсё было набрыняна трывогаю. З Афганістана вярталіся скалечаныя хлопцы, некаторыя дык і не вярталіся, тыя ж, хто заставаўся цэлы і здаровы, мяняліся характарам, некаторыя нават для бацькоў станавіліся ачужэлымі. Упершыню адкрыта загаварылі пра пагрозу алкагалізму, наркаманіі, прастытуцыі, у газетах штодня сыпаліся гісторыі, адна за другую жахлівейшая, як і звычайна ў газетах. гэтыя гісторыі мелі больш менш шчаслівыя заканчэнні, ды, чытаючы іх, чамусьці не лягчэла на душы. Да ўсяго яшчэ чарнобыльская бяда павісла ў кожнай травіне, у кожным дрэве, у кожным парыве ветру, і таму зусім па-іншаму глядзелася вакол сябе, зусім па-іншаму думалася пра свет гэты.

Спалася дрэнна. Калі выходзіў з хаціны, адразу ж целам адчуваў мяккую вільгаць, і сам паўзмрок быў не таемны, якім здаваўся некалі. Вецер не пераставаў. Неба было дзіўна светлаватае, з-за яркага месяца было відаць, як з поўначы нізка над зямлёю цягнуцца цяжкія клубы...

Пад раніцу ўсё ж забыўся. У нейкае апошняе імгненне падумалася, чаму б не застацца тут назаўсёды і зноў, як некалі, пражываючы дзень за днём удалечыні ад горада, гледзячы на шырокія палі, ходзячы па лесе, набірацца цішыні, спакою, упэўненасці ў будучым шчасці...

Але тут жа, як папрок, як папярэджанне, успомнілася напаўапусцелая вёсачка, Казя.

Дзе ж выйсце?

Неяк, прыйшоўшы па малако, я не ўбачыў Казі на верандзе, хоць хата была не на замку. Пагрукаўшы ў дзверы, давялося зазірнуць у хату,— як і звычайна ў вёсцы, гэта хата была на дзве палавіны. У зале на сцяне віселі фотаздымкі ў блакітнай рамачцы, на адным з іх была маладая шчаслівая пара: хлопец і дзяўчына прыхілілі адно да аднаго галовы... Прыгледзеўшыся пільней, я пазнаў у маладой дзяўчыне Казю. Відаць, побач з ёю быў муж. Прыгожая то была пара.

У кухні таксама не было парадку. На століку, накрытым цыратаю, стаялі дзве бутэлькі з-пад таннага віна, талерка з парэзаным салам, паўбуханкі хлеба. За печчу на ложку ляжала Казя. Кофта на яе грудзях была расшпілена, цёмная спадніца задралася, агаліўшы палоску незагарэлага цела.

— А-а, ты прыйшоў, — пачуўшы грукат, Казя падняла цяжкую галаву і глянула на мяне мутнымі вачыма.— Бяры малако там, на верандзе...

Потым яна бязвольна адкінула галаву на цёмную падушку.

Выйшаў з хаты, а перад вачыма ўсё яшчэ стаяў цёмны закутак з ложкам, бязвольная Казя, парожнія бутэлькі віна на стале...

У двары ля ганка ляжалі грудам яблыкі — для каровы... Яблыкі былі спелыя, адзін у адзін, жаўтаватыя антонаўкі, на смак яны шмат лепшыя, чым прывазныя польскія альбо балгарскія. Я ўзяў пару яблыкаў — малой...

Недзе праз тыдзень разам з суседкаю Казі я шукаў карову. Даўно сцямнела, і мы з суседкаю доўга блэндалі па агародах. Суседка — Казіных год жанчына — ішла побач і казала:

— Яна ж і не скажаш, што благая. І рабацяшчая. Усё можа рабіць. Але ж вот як зап'е, тады ўсё забывае. Бедная карова. Сапсуе, паразітка, карову. І дзе яе сягоння чорт пабраў? Гора цэлае з гэтай Казяю. І дзеці прападаюць. Садзіцца разам з імі за адзін стол і п'е...

Вярнуўся з калгаснай паездкі меншы Казін хлопец, — падобны на маці, гэткі ж невысокі, сухаваты, знешне яшчэ падлетак, хоць восенню яго павінны былі забраць у армію. З маці яны амаль што крычалі адно на аднаго, і часта вечарам, калі падыходзіў да іх хаты, яшчэ з вуліцы чуў:

— Ідзі садзіся есці, кажу табе.

У гэтым Казіным крыку быў ужо нейкі выклік, папрок, і таму не дзіўна, што і хлопец крычаў на маці гэтак жа гучна:

— А дзе ложка ляжыць твая?..

Дзіўнае адчуванне паяўлялася ў мяне, калі бачыў Казю. Чамусьці, гледзячы на яе, я кожны раз задаваў сабе адно і тое ж пытанне: чаму адны спакойна і ўтульна ўладкоўваюцца ў гэтым жыцці, а другія ўвесь час адчуваюць сваю непрыкаянасць?..

А потым была белая раніца, калі на яшчэ мокрую не прамерзлую зямлю выпаў першы снег. Вады ў водаправодзе не стала, — пара было вяртацца назад, у горад. У непарушнай цішыні зямля, накрытая снегам, стала святочнай. Паветра было свежае і лёгкае, зусім не такое, якім яно бывае ў горадзе. Коцячы каляску з малой, я чамусьці часта азіраўся назад, на свае сляды на снезе, на тое белае поле, над якім некалі несліся нізкія задымленыя хмары, на тэлевізійныя антэны і на шыферныя стрэхі, што віднеліся за пагоркам.

Зноў пабываў я ў той вёсачцы ўжо сярод лета. Ішоў знаёмай вуліцаю і зноў здаля ўбачыў высокі прыгожы дом, дзе жыла Казя. Туды я ўжо не пайшоў, — зайшоў да той суседкі Казі, разам з якой некалі шукаў карову на цёмных агародах.

Разгаварыліся. Я ўспомніў пра мінулую восень, спытаў пра Казю. Суседка нахмурылася і, азірнуўшыся па баках, загаварыла цішэй:

— Вярнуўся ж яе большы. Нідзе не робіць. А меншы ў армію пайшоў. П'е, як і дагэтуль піла. І робіць як праклятая, і прапівае ўсё... Во, сягоння бульбу абагнала суседзям, цяпер ужо загуляе.

— Калі большы нідзе не робіць, то яго зноў засудзяць. За дармаедства, — сказаў я.

— А яго і так чуць не засудзілі. Ен жа мацеру ссільнічаў, — апошняе слова суседка ледзь чутна прашаптала і мо таму яно набыло яшчэ больш жахлівы сэнс.

— Дзе ж ён цяпер? У міліцыі?

— Тут жыве. Яго скора павінны забраць.

— У міліцыю?

— Не. Яна заяву напісала... Яго лячыцца ад гарэлкі ў бальніцу павязуць. Пашкадавала яна яго...

Я выйшаў ад суседкі і пайшоў далей па вёсачцы, туды, дзе, як казалі, адзін стары трымаў пяць кароў, каб прадаваць малако дачнікам.

Думалася пра старэйшага сына Казі. Які ён? Чамусьці ўяўляўся бамбіза метраў каля двух, з татуіроўкай на целе, на руках і нават на нагах. На адной назе недзе выкалата **«они»**, а на другой **«устали»**.

Мутарна было на душы.

Стары і сапраўды трымаў кароў і мог прадаць малака.

Калі выходзіў ад старога, за хлеўчыкам на лужку ўбачыў двух хлопцаў, якія разбіралі сетку на рыбу. За вёсачкаю было возера, і яны, відаць, нядаўна адтуль вярнуліся. Разам са старым мы падышлі да рыбакоў. Адзін з іх, як дзве кроплі, быў падобны на Казю. Невысокі, худзенькі, як хлапчанё. Трохі насцярожана ён хутка бліснуў у мой бок вачыма і тут жа схаваў позірк. Ён быў па-свойму прыгожы і зусім не падобны на таго бамбізу, які мне ўяўляўся. Твар у яго быў загарэлы, не спіты яшчэ і тым болей ён не быў падобны на таго тыповага алкаголіка, якога трэба лячыць.

Мы пaглядзелі карпаў, якіх злавілі хлопцы, і пайшлі ад іх. Калі ўжо адышлі, я спытаў у старога:

— Адзін з іх Казін?

— Ага, — сказаў стары.

Больш ён нічога не гаварыў.

ЧАС СПАЗНАВАННЯ СЯБЕ

Першыя вынікі тэатральнага эксперыменту аналізуе начальнік упраўлення тэатраў і музычных устаноў Міністэрства культуры БССР У. П. РЫЛАТКА

— Уладзімір Пятровіч, больш за год тэатры Беларусі працуюць ва ўмовах эксперыменту. Ці можна ўжо назваць пэўныя вынікі?

— Нязвыкла пачынаць гутарку пра тэатр з эканомікі, але што праўда, тое праўда: менавіта тэатральная эканоміка доўгія гады была самым «балючым» нашым месцам. Заўважу адразу, што ўсе тэатры, якія бяруць удзел у эксперыменце, павялічылі колькасць гледачоў на 140 тысяч. Навучыліся лепш сябе прапагандаваць, гандляваць білетамі і па-гаспадарску эксплуатаваць усё, што маюць у рэпертуары. Пакрысе, але расце заработная плата акцёраў, істотна павялічыліся прэміі. Ёсць, бадай, і больш важны вынік: стаўленне да тэатра шмат якіх дзяржаўных органаў істотна змянілася. Да прыкладу, мы прызвычаіліся ківаць на фінансавыя органы як на тормаз для развіцця мастацтва, і ў гэтым была свая логіка, але — учарашняга дня. Сёння за кошт буйных укладанняў (стварэння новых канцэртных арганізацый, філармоній, эстрадна-сімфанічнага аркестра, лялечнай трупы ў Віцебску і г. д.) глядацкая аўдыторыя павялічылася амаль на мільён чалавек. Упершыню за апошнія дзесяць гадоў выправілі сваё фінансавае становішча ДАВТ і ТЮГ; наогул усім тэатрам, якія на эксперыменце, павялічана дзяржаўная датацыя.

— Дарэчы, чаму б не паведаміць праз друк яе памер?

— Ніякіх таямніц для грамадскасці тут няма. Датацыя выдзяляецца тэатрам раз на год, і сума яе не мяняецца. Летась, напрыклад, яна была: у Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы — 279, у Акадэмічным тэатры імя Якуба Коласа — 242, у ТЮГу — 215, у Дзяржаўным тэатры лялек — 87 тысяч рублёў. Праўда, мушу ўдакладніць: шмат хто праблему фінансавання тэатральнага мастацтва разумее, так бы мовіць, «праз датацыю». Але ёсць тэатры, якія маглі б абысціся і без яе (сімвалічнай з'явою яна ўспрымаецца ў Тэатры імя Маякоўскага ў Маскве). Кожны буйны тэатр можа добра арганізаваць справу і пражыць без датацыі, але ж не будзем забываць, што сам тэатральны будынак утрымлівае дзяржава, што за яе кошт робіцца рамонт, набываецца абсталяванне і г. д., таму датацыя — толькі частка дзяржаўных выдаткаў на тэатр. І эксперымент не мае нічога агульнага з тым, каб перавесці тэатры на гаспадарчы разлік, бо мастацтва тэатра квітнее толькі там, дзе дзяржава ставіцца да яго ашчадна, шануе і падтрымлівае грашова.

— А як жа быць студыям, тэатрам на гасразліку і самаакупным?

— Эксперымент пераконвае: тэатры павінны быць **рознымі.** Творчы дух самадзейнікаў, аматараў мы будзем падтрымліваць і заахвочваць, дапамагаць з матэрыяльнай базай, што сёння і робіць, скажам, упраўленне культуры Мінскага гарвыканкома, пад эгідай якога нядаўна створана Эксперыментальнае тэатральнае аб'яднанне — ЭТА.

Прынцыповым трэба лічыць і рашэнне аб перадачы пад установы мастацтва, у тым ліку і тэатры, многіх памяшканняў з тых, якія рэстаўрыруюцца ў Верхнім горадзе. Студыі на гаспадарчым разліку працуюць у Мазыры (кіраўнік — М. Колас) і Слоніме (кіраўнік — М. Варвашэвіч), ствараюцца ў Гомелі. Хто ведае, можа, менавіта з іх практыкі ўзнікнуць новыя формы, нечаканыя знаходкі, пэўныя творчыя здабыткі, новыя тэатральныя ідэі. Але перш за ўсё нам неабходны людзі высокапрафесійныя. Утрымліваць непрафесіяналаў робіцца нявыгадным: непрафесійнасць — здзек з тэатральнай эканомікі.

На жаль, сама сфера кіравання ёю яшчэ пакутуе ад дылетанцтва, павярхоўнасці і звыклага адміністравання. Вось, напрыклад, нядаўна Віцебскі абласны Савет народных дэпутатаў прыняў пастанову, якой абавязаў Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа тэрмінова павялічыць аб'ём так званых платных паслуг насельніцтву — на 45 тысяч рублёў. З якой нагоды? На якой падставе? Марк Захараў, дарэчы, сцвярджае, што калектыў, які паважае сябе, не будзе даваць больш за 200 спектакляў на год. Эксперымент жа перш за ўсё стымулюе камерцыйную дзейнасць тэатра і, на жаль, гэта азначае —павелічэнне пракату спектакляў. Тэатры невыпадкова пашыраюць сваю гастрольную дзейнасць (купалаўцы летась паказалі 592 спектаклі, коласаўцы — 691, тюгаўцы — 505). Гэтая дзейнасць павінна праводзіцца з розумам. А калі розуму бракуе... Вось вам яшчэ ўзор адміністрацыйнай «руплівасці»: паводле плана, даведзенага райвыканкомам. Белдзяржфілармонія вымушана абслугоўваць жыхароў свайго раёна ва... Узбекістане, Таджыкістане, Сібіры. Інакш патрэбных грошай не заробіць. Калі ж меркаваць паводле фінансавых справаздач некаторых нашых абласных тэатраў (а тыя сведчаць, што аплачваць спектаклі там прылаўчыліся так званымі пералічэннямі), дык просіцца выснова: яны працуюць як лекцыйна-канцэртныя ўстановы. Некаторыя да 70 працэнтаў сваіх прыбыткаў «пералічаюць». Але ж звычка атрымліваць незаробленыя грошы разбэшчвае не толькі асобнага чалавека, але і вялікі калектыў таксама. Мастацкая частка такога калектыву ківае на сваіх упаўнаважаных па арганізацыі гледача і глыбока пераканана, што працуе бездакорна. А глядач усё адно ў тэатр не ідзе...

Сэнс жа эксперыменту якраз у тым, каб зарабляць болей, жыць лепей, але за кошт выканання сваёй сацыяльна-ідэалагічнай функцыі — стварэння высокапрафесійных спектакляў.

— Менавіта для стварэння высокапрафесійных спектакляў былі значна пашыраны правы мастацкіх саветаў. Ці плённа гэта паўплывала на тэатральную справу?

— Мы памятаем, напрыклад, як выпускаўся спектакль «Марутка» ў ТЮГу. Мастацкі савет яго не прыняў, больш таго, у ТЮГу абвастрыліся адносіны мастацкага савета і мастацкага кіраўніцтва. Тут мушу заўважыць, што сама назва — савет — тлумачыць, што ў тэатры ён мае голас дарадцы, і ягоныя рашэнні-парады мастацкае кіраўніцтва можа, скажам так, інтэрпрэтаваць. Кіраўнік тэатра, безумоўна, не можа не браць пад увагу думку мастацкага савета, але павінен быць чалавекам дзяржаўным і кіравацца надзённымі запатрабаваннямі свайго тэатра. Дырэктар ТЮГа вырашыў пракатваць спектакль, і ў ягоным рашэнні я не бачу нічога няправільнага ці крыўднага для мастацкага савета, бо гаворка ідзе пра надзвычай актуальны сцэнічны матэрыял. Да таго ж і грамадскасць (педагогі, літаратары, школьнікі) выказалася за тое, каб спектакль «Марутка» жыў, а меркаванні мастацкага савета пэўным чынам паўплывалі на працу акцёраў і рэжысёра. (Я, між іншым, перакананы: калі адносіны мастацкага савета і мастацкага кіраўніцтва набываюць пэўную канфліктнасць, спектакль будзе даведзены да ладу).

— Ці не варта тут згадаць пра кампетэнтнасць — агульнага сходу трупы, мастацкага савета, мастацкага кіраўніцтва і, як той казаў, высветліць, «хто ў хаце гаспадар»...

—Бывае, што і органы, кіруючыя тэатрамі, кідаюцца з аднаго боку ў другі: то перавага аддаецца мастацкаму савету, то — рэжысёру-лідэру, то — дырэктару... Безумоўна, за дырэктарам апошняе слова, але яго рашэнні павінны «сувымярацца» з аўтарытэтам мастацкага савета. Нельга таксама падмінаць ці падмяняць творчых кіраўнікоў, хоць менавіта іх пазіцыі цяпер найменш моцныя ў тэатрах. Думаю, што паводле вынікаў эксперыменту ў першую чаргу неабходна разгледзець статус мастацкага кіраўніка тэатра, ягоныя правы і абавязкі.

— Крытык Б. Любімаў тэатральную сітуацыю апошніх гадоў вызначыў так: год 1986, «Даеш мастацкі савет і гасразлік!»; год 1987, «Даеш дыктатуру і датацыю!». Сапраўды, якім быць сучаснаму тэатру? Ці прапануе што-небудзь новае наша тэатральная практыка?

— Напрыклад, Рускі тэатр БССР спрабуе выпрацаваць такую сістэму, якая б у дастатковай ступені абараняла правы акцёраў, разам з тым, давала б магчымасць больш лёгка і натуральна фарміраваць трупу. Рускі тэатр прапануе мець дзве часткі трупы — пераменную і пастаянную. Абедзве — на дагаворы. Пераменная тэрмінам на год, пастаянная — на пяць. У склад пераменнай увойдуць людзі, што яшчэ не праявілі сябе як мае быць, і навічкі. Пастаянную складуць акцёры пер-

МУЗЫКА

...І СВЯТА БЕЛАРУСКАЙ ПЕСНІ

З 16 па 22 красавіка ў Мінску адбудзецца І Рэспубліканскі конкурс вакалістаў імя Л. П. АЛЕКСАНДРОЎСКАЙ

Творчыя спаборніцтвы для вакалістаў у нашай рэспубліцы праводзяцца з 1941 года. Сярод лаўрэатаў васьмі мінулых конкурсаў вядомыя сёння беларускія спевакі Я. Пятроў, М. Маісеенка, М. Зданевіч, Л. Каспорская, Н. Казлова, І. Краснадубскі, В. Скарабагатаў і іншыя.

Сёлетняму конкурсу надазена імя выдатнай беларускай спявачкі народнай артысткі СССР Ларысы Пампееўны Александроўскай. Як вядома, менавіта яна была адной з тых, хто ў пачатку 30-х гадоў закладваў асновы прафесійнага опернага мастацтва Савецкай Беларусі. Зусім заканамерна, што конкурсу вакалістаў надалі слыннае імя Александроўскай.

У конкурсе ўдзельнічаюць 25 выканаўцаў з Мінска, Гродна і Гомеля. Сярод іх салісты оперы, Беларускай дзяржаўнай, Гомельскай і Гродзенскай абласных філармоній, артысты Акадэмічнай харавой капэлы БССР імя Р. Шырмы, студэнты Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, Мінскага музычнага вучылішча і інш. Складаная праграма конкурсу адпавядае ўзроўню ўсесаюзных спаборніцтваў вакалістаў. У трох турах удзельнікі павінны выканаць адзінаццаць твораў розных жанраў і стыляў. Амаль палову праграмы складаюць рамансы і арыі беларускіх кампазітараў. Абавязковае выкананне і беларускай народнай песні.

Журы, у якое ўваходзяць відныя беларускія артысты і педагогі, узначальвае народны артыст БССР прафесар А. Багатыроў.

Конкурс імя Л. П. Александроўскай будзе садзейнічаць папулярызацыі беларускай народнай песні і твораў беларускіх кампазітараў, выявіць новыя імёны маладых таленавітых выканаўцаў, якія затым будуць прадстаўляць нашу рэспубліку на міжрэспубліканскіх, усесаюзных і міжнародных конкурсах.

Такім чынам, заўтра ўвечары ў канцэртнай зале БДК адбудзецца ўрачыстае адкрыццё конкурсу. Тут пройдуць І і ІІ туры. 21 красавіка ў філармоніі — трэці конкурсны тур, а 22-га — заключны канцэрт пераможцаў.

Л. ІВАШКОЎ,
загадчык кафедры спеваў БДК.

ПЕРШЫ ФЕСТЫВАЛЬ У ПОЛАЦКУ

З 17 па 27 красавіка ў Полацку пройдзе першы фестываль старадаўняй і сучаснай камернай музыкі. Яго арганізатары — Міністэрства культуры БССР, Беларуская дзяржаўная філармонія і Полацкі архітэктурны запаведнік. З вялікай зацікаўленасцю да гэтага музычнага свята ставяцца Саюзканцэрт і Міністэрства культуры СССР.

Асноўныя канцэрты адбудуцца ў зале «Полацкі Сафійскі сабор». Адкрые фестываль Камерны хор Міністэрства культуры СССР пад кіраўніцтвам В. Палянскага. Выступленні гэтага цудоўнага калектыву падораць слухачам сустрэчу з рэдкімі ў выкананні творамі С. Рахманінава («Всенощное бдение»), Д. Бартнянскага (6 канцэртаў для хору). Ансамбль салістаў пад кіраўніцтвам Г. Раждзественскага і піяністка В. Постнікава — таксама ўдзельнікі фестывалю. У выкананні знакамітых музыкантаў будуць гучаць творы В. Моцарта, А. Шнітке... Музыка І.-С. Баха — у рэпертуары Мінскага камернага аркестра. Вытанчаныя старадаўнія партытуры ажывуць у канцэртах Камернага хору Эстонскай філармоніі, Ансамбля музыкантаў старога Таліна, іншых выканаўцаў, што прыедуць у Полацк.

НАШ КАР.

ДЛЯ МНОГІХ ХАРАВІКОЎ...

«Хрэстаматыя па харавым дырыжыраванні», складзеная А. Журавым (Мінск, «Вышэйшая школа», 1987 г.), адкрывае новую серыю выдавецтва «Вышэйшая школа». Варты ўхвалы той факт, што серыя пачынаецца публікацыяй разнажанравых твораў беларускіх кампазітараў. Такіх матэрыялаў, якія даюць разгорнутае ўяўленне пра нацыянальную харавую музыку, у нас у рэспубліцы пакуль яшчэ мала. Пэўна, толькі «Харавая поліфанія» В. Роўды — выключэнне.

Складальнікам «Хрэстаматыі...» была праароблена вялікая праца па адборы матэрыялу. У яе ўвайшлі лепшыя ўзоры беларускай харавой літаратуры, прытым некаторыя з іх публікуюцца ўпершыню. Гэта добры падарунак нашым харавікам, які дазволіць узбагаціць, я думаю, не толькі педагагічны рэпертуар, але і рэпертуар шматлікіх харавых калектываў рэспублікі.

«Хрэстаматыя...» мае нямала вартасцей: яна змяшчае звесткі пра кампазітараў і, гэта вельмі важна,— слоўнік музычных тэрмінаў, якія найбольш ужываюцца ў харавой дырыжорскай практыцы. Гэтыя раздзелы значна аблягчаюць працэс вывучэння матэрыялу, робяць яго даходлівым як для будучых спецыялістаў, так і для шырокага кола музыкантаў, якія цікавяцца харавой музыкай.

«Хрэстаматыя па харавым дырыжыраванні» А. Журава — важны набытак у прапагандзе беларускага харавога мастацтва.

Андрэй МДЗІВАНІ,
заслужаны дзеяч мастацтваў БССР.

«БІРШТАНАС-88»

Паездкі беларускіх джазавых музыкантаў на фестывалі, што адбываюцца па-за межамі рэспублікі, — з'ява надзвычай рэдкая. Таму і вылучаецца як падзея адметная выступленне мінскага квінтэта пад кіраўніцтвам І. Сафонава на прэстыжным фестывалі літоўскага джазу ў Бірштанасе. Там адбылося 7 канцэртаў, дзе выступілі больш за дваццаць ансамбляў з Літвы, з братніх рэспублік краіны і з Польшчы (квартэт З. Намыслоўскага).

Фестываль «Бірштанас-88» вызначаўся высокім арганізацыйным і творчым узроўнем і прадставіў джазавую музыку самага шырокага дыяпазону — ад традыцыі (дыксіленд, бугі-вугі, блюз) да авангарду. Сярод гаспадароў — удзельнікаў фестывалю асабліва вызначыліся П. Вішняўскас, К. Лушас, ансамблі Г. Абаруса, У. Тарасава. Ім і былі ўручаны галоўныя прызы. Цікава выступіў дуэт авангарднай арыентацыі з Ленінграда — У. Волкаў (кантрабас) і В. Гайваронскі (труба); глыбінёй і майстэрствам вызначылася вядомае мінчанам трыо Д. Азарана, віртуознасцю выканання ўразіў вакальны квінтэт Рыжскага джазклуба пад кіраўніцтвам Э. Вера.

А нашы выканаўцы? Яны не згубіліся ў такой «салі́днай» кампаніі. Найбольшы поспех у слухачоў мела трохчасткавая сюіта на беларускія народныя тэмы У. Ткачэнкі і выкананая ім на гітары сола апрацоўка беларускай народнай песні «Гоман, гоман». Журы фестывалю на чале з вядомым музыкантам К. Арбелянам адзін з трох дыпломаў «За ўдалае выступленне на фестывалі» ўручыла музыкантам з Беларусі. Што ж, застаецца пажадаць аднаго: абы гэтак і далей!

І на заканчэнне — некалькі фактаў. Бірштанас, маленькі літоўскі гарадок, ужо ў пяты раз праводзіць фестываль усесаюзнага значэння. Зала, дзе каля 700 месц, на канцэртах была перапоўненая. Як і раней, фірма «Мелодия» плануе выдаць альбом, прысвечаны фестывалю. Аргкамітэт фестыва-

Іграе Ігар Сафонаў.
Фота У. БАЗАНА.

шай і вышэйшай катэгорый, без якіх немагчыма ўявіць сабе рэпертуар тэатра. Такая сістэма лепшая за сістэму перавыбрання, хоць бы таму, што менш абцяжарана юрыдычнымі ўмоўнасцямі. Гэта, праўда, не значыць, што на дагаворы будуць адны акцёры. Мастацкі кіраўнік таксама на дагаворы — у дырэктара тэатра. І лёс мастацкага кіраўніка будуць вырашаць не адны дзяржаўныя органы, але і творчы калектыў.

Што да іншых мадэляў, дык цалкам перайшоў на дагавор Маладзёжны тэатр БССР, мастацкім кіраўніком якога прызначаны Б. Луцэнка. (На дагаворнай аснове, дарэчы, мы маркуем фарміраваць усе новыя тэатры). Мастацкім кіраўніком Тэатра музычнай камедыі прызначана Н. Гайда, вопыт і майстэрства якой так неабходны калектыву. Новая структура кіравання выпрабоўваецца ў Гродне, дзе галоўным рэжысёрам і мастацкім кіраўніком з'яўляецца І. Пятроўскі, да яго далучаны камерцыйны дырэктар.

— «У эксперымент» прасіліся яшчэ тры тэатры рэспублікі. Ці задаволены іх просьбы? Адкуль такое жаданне ўзяць удзел у эксперыменце?

— Просьба Дзяржаўнага тэатра лялек задаволена, Тэатра музычнай камедыі і Гродзенскага абласнога драматычнага тэатра — разглядаецца ў Маскве. Што да жадання эксперыментаваць, дык яно тлумачыцца проста: тэатры будуць самастойна фарміраваць афішу, атрымаюць значную эканамічную перавагу, бо датацыю ім не зменшаць, а цэны на білеты яны могуць і павялічыць. У хуткім часе некаторыя палажэнні эксперыменту, у прыватнасці, тыя, паводле якіх складаецца рэпертуар, распаўсюдзяцца на ўсе тэатры.

— Ці ёсць пільная патрэба ва ўмовах эксперыменту абараняць нацыянальную драматургію?

— Нашы драматургі, сапраўды, чакалі яго з трывогаю. Маўляў, раней Міністэрства культуры загадае, і беларускую п'есу ў тэатр возьмуць, а цяпер... Але мяркуйце па афішах: пастаўлены «Марутка» С. Алексіевіч, «Цень гары» У. Халіпа, «Вяртанне» Э. Трапіёва; прынята да пастановак новыя п'есы А. Дударава, М. Пракопчыка, А. Кудраўцава, В. Ткачова, Я. Таганава, З. Дудзюк, А. Міхайлава... Развіццё нацыянальнага тэатра вызначаецца нацыянальнай драматургіяй — іншых думак, напэўна, няма. Этапным для нашага мастацтва зрабіўся «Мудрамер» М. Матукоўскага. Спектакль, дарэчы, высока ацэнены і ў Маскве, пад час гастроляў Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.

— Маскоўскія крытыкі адзначылі, што купалаўскі тэатр пастаянна працуе са сваімі аўтарамі, адкрывае новыя імёны. Але, заўважым, імёнаў магло б быць і болей, калі б нашы тэатры ставіліся да драматургаў больш зацікаўлена. Дададзім, што развіццю сучаснай беларускай драматургіі найбольш замінае іншая «акалічнасць» — нацыянальныя п'есы не ўвасабляюцца на нацыянальнай мове ў абласных тэатрах.

— Але можна згадаць асобныя пастаноўкі ў Магілёве, Бабруйску, Гродне: тэатр чуйны да грамадскага настрою, а сёння менавіта грамадскасць вымагае, каб большасць спектакляў у тэатрах рэспублікі ігралася па-беларуску. Самая рэальная мадэль абласнога тэатра — двухмоўная. Даўно заўважана: акцёры, якія не надта добра ўмеюць па-беларуску, часцей за ўсё і па-руску на сцэне размаўляюць не бліскуча. Таму правільным будзе выказаць прэтэнзіі да акцёрскага майстэрства: невалоданне моваю — адзнака непрафесійнасці. А непрафесіяналаў, я ўжо казаў, мы мусім пазбывацца. Што да пісьменнага авалодання моваю, дык СТД у хуткім часе плануе распачаць кансультаванне і навучанне. Новыя калектывы (Тэатр моладзі ў Гродне, лялечныя трупы) будуць працаваць па-беларуску.

—Зразумела, эксперымент не вырашыць моўныя праблемы нашага тэатра. Не вырашыць ён і ўсіх гаспадарчых пытанняў...

— На жаль, ніводнага творчага пытання як мае быць ён таксама не вырашае. Праўда, добра высвятляе, «хто ёсць хто» ў тэатры і тэатральным свеце, хто за што мусіць адказваць і што рабіць. Пасля года эксперыменту мы бачым, што палепшыць становішча беларускага тэатра ў хуткім часе проста немагчыма: нашы самыя цудоўныя намеры аспрэчвае сучасная тэатральная сітуацыя. Нездарма самы вялікі клопат тэатральнай грамадскасці сёння — пра кадры. Пра творчы і прафесійны ўзровень творчай моладзі, пра перабудову тэатральнай адукацыі і да т. п. (Эксперымент практычна праблему кадраў не закранае, хіба толькі паляпшае ўмовы іх сацыяльнага існавання). Рыхтуецца пленум СТД па дзіцячых тэатрах, бо самым балючым «вынікам» эксперыменту стаўся той, паводле якога тэатры паступова пачалі перапыняць працу з дзецьмі. Запатрабаванні дзіцячага гледача маленькія лялечныя трупы абласных гарадоў, Дзяржаўны лялечны і ТЮГ у сталіцы рэспублікі задаволіць ужо не ў стане. Для развіцця лялечнай справы нам нестае кадравай базы, таму Міністэрства культуры разам з БДТМІ распрацавала праграму перабудовы навучання ўсім мастацкім прафесіям — спецыялістаў для свайго тэатра будзем рыхтаваць у рэспубліцы. Шкада, хуткіх вынікаў чакаць нельга. Праўда, у самы бліжэйшы час Міністэрства культуры мае намер узбуйніць лялечныя трупы абласных гарадоў, дадаць да кожнай беларускамоўную частку. Пры Рускім тэатры БССР эксперыментальны курс драматычных акцёраў набірае В. Маслюк — тут формы студыйнай працы з'ядноўцца з навучаннем у БДТМІ. Эксперымент ужо дазваляе больш натуральна фарміраваць трупы. Важна і тое, што акцёру з тэатра ёсць куды пайсці — у студыю ці тэатр на гасразліку... Словам, эксперымент «разварушыў» тэатральнае жыццё рэспублікі, разняволіў творчую думку.

— А як вы ацэньваеце цяперашнюю тэатральную сітуацыю?

— Беларускі тэатр спазнае свае магчымасці, вызначае ўзровень сваіх творчых дамаганняў і асэнсоўвае запатрабаванні сваіх гледачоў. Шмат у чым яму дапамагае эксперымент, але было б памылкаю думаць, што працэс самаспазнавання завяршыўся...

Гутарку вяла **Жанна ЛАШКЕВІЧ.**

СТО РАДКОЎ ПАСЛЯ ПРЭМ'ЕРЫ

ДАЛУЧЭННЕ

«Надзежда Путнина, яе час, яе спадарожнікі» І. Малеева (пераклад В. Нікіфаровіча). Рэжысёр-пастаноўшчык — В. Раеўскі. Мастак-пастаноўшчык — Б. Герлаван.

Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы. 21 сакавіка 1988 года.

У сённяшняга тэатра, на маю думку, надзвычай высокая адказнасць перад гледачом. Апошнім часам мы далучыліся да ашаламляльных публіцыстычных матэрыялаў і мастацкіх твораў, што распавядаюць пра перыяд нашай гісторыі, «пазначаны» культам асобы Сталіна. Але ці шмат хто з нас сёння можа сказаць, што гатовы ўзняцца да ачышчэння праўдай гісторыі?

П'еса, да якой звярнуўся купалаўскі тэатр, напісана рэпрэсіраваным журналістам І. Малеевым пасля рэабілітацыі, у 1954 годзе. Аўтар памёр праз два гады, але прэм'ера — адбылася. Спектакль, створаны сродкамі публіцыстычнага тэатра, успрымаецца як даніна памяці без віны вінаватага пакалення лепшых сыноў Радзімы. Іх жыццё, праведзенае за калючым дротам — допыты і камеры, высылкі і перагоны з лагера ў лагер, — узноўлена тэатрам у выразнай лаканічнай сцэнаграфіі, у разгорнутых мізансцэнах, год за годам — 1928, 1937, 1939, 1944, 1954... Вобраз часу заяўлены і ў музычным пралогу: гучаць знаёмыя маршавыя мелодыі. З партытуры відовішча будуць потым вылучацца асобныя тэмы, кантрастам уплятаючыся ў сцэнічнае дзеянне, надаючы яму драматызм.

Калі гэты фон «загаворыць», узбуйніцца біяграфіі герояў, ярчэй праявяцца канкрэтныя рэаліі нашай гісторыі — спектакль набудзе аб'ёмнасць і маштабнасць, дасць магчымасць гледачу асэнсаваць непапраўнасць страт. Пакуль што, на жаль, цэласнасці мастацкага твора паграджаюць плоскаснасць, арытмія і зацягнутасць асобных сцэн, пэўная перанасычанасць.

Парадавала з'яўленне ў галоўнай ролі Надзежды Путнінай Н. Піскаровай, жаноцкая, чалавечая прывабнасць і непахіснасць яе гераіні. Энергічны Сяргей Прадкін (В. Манаеў), які воляю лёсу робіцца злавесным ценем Путнінай, заяўлены як ахвяра, але герою пакуль што нестае ўнутранай акрэсленасці.

Пастаноўшчыкам часам бракуе густу. Сабачы брэх, крыкі і лаянка канваіраў зліваюцца ў суцэльную какафонію, якая толькі ціснe на слых. Няўжо ў нас, гледачоў, трэба такім прасталінейным прыёмам выклікаць пэўныя асацыяцыі?

Гэты спектакль разлічаны на тое, каб уздзейнічаць на эмоцыі. Ён — пра наш боль, нашу трагедыю, якія трэба прапусціць праз сэрца. Ды не менш важная задача — падштурхнуць думку, прымусіць гледача разважаць над тым, што ён убачыў.

Галіна **СЯУКОВІЧ.**

«Надзежда Путнина, яе час, яе спадарожнікі». Я. Крыжаноўскі (Сяргей Прадкін) і П. Дубашынскі (Смоліч).

ЦІ ЛЁГКА ЎЗАРВАЦЬ ЗВЫКЛАЕ?

«Сёмы подзвіг Геракла» М. Рошчына. Пераклад У. Арлова. Рэжысёр-пастаноўшчык— В. Мазынскі. Мастак — В. Юркевіч. Кампазітар — Г. Шэмет.

Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа 24 сакавіка 1988 года.

П'еса «Сёмы подзвіг Геракла» напісана дваццаць тры гады назад, але мяркую, што рэжысёр В. Мазынскі ўзяў яе як п'есу зусім новую — і не толькі таму, што ўпершыню яна надрукавана нядаўна. Надта празрыстыя аналогіі з сучаснасцю вынікаюць з антычнага міфа пра тое, як Геракл ачысціў хлявы імператара Аўгія, здзейсніўшы свой сёмы подзвіг (менавіта ён пакладзены ў аснову сюжэта камедыі).

Дужы і магутны Геракл, пры рашучасці і жаданні зрабіць наканаванае, сутыкаецца з агульным неразуменнем уласнага намеру — ні сярод патрыцыяў дзяржавы Эліды, ні сярод народа. Усе прызвычаіліся да нясцерпнага паху гною і да невыносных умоў жыцця. «Змяніць умовы жыцця, і людзі пачнуць нечага хацець,— хіба можна дапусціць такое?» — разважае сам Аўгій. «Як нялёгка ўзарваць звыклае»,— так, прынамсі, чытаецца рэжысёрская задума спектакля, хоць да поўнага яе ажыццяўлення яшчэ трэба ісці і самому рэжысёру і, галоўным чынам, акцёрам.

Асноўныя персанажы — герой Геракл (В. Цвяткоў) і герой Тэзей (Р. Шацько) пакуль што існуюць у вонкава прывабнай, але занадта «асучасненай» манеры. І калі пакутлівы роздум першага часам даходзіць да гледача, дык другі спакушаецца дасціпнасцю тэксту, дэманструе эмоцыі, і забываецца, што ў ягонага персанажа ёсць свая філасофія, сваё разуменне эпікурэйства, якое супрацьпастаўлена драматургам самаахвярнасці Геракла, яго шчырай гатоўнасці служыць людзям.

Разам з маладым мастаком В. Юркевічам рэжысёр даволі адмыслова арганізаваў сцэнічную прастору. Сцэна зацягнута шкурамі, пад імі — скляпенне, дзе смурод і хлявы, дзе працуюць рабы і плебеі. Здаецца, персанажы ходзяць па сапраўдным гноі, тым гноі, які пакінулі за сотню гадоў быкі Аўгія...

У спектаклі ёсць і мізансцэнічныя знаходкі, і адмыслова распрацаваныя эпізоды. З бляскам вядуць сцэну «А як нашы быкі?» Аўгій (Т. Конштыс) і Перыклімен (Г. Шкуратаў). Яны і некаторыя іншыя—(Сімплегад (Б. Сяўко), Гетэра (Т. Ліхачова) — працуюць у востра-гратэскнай манеры. Прывыкаеш да адначасова ўмоўнага і рэальнага існавання багіні хлусні Аты (Л. Цімохава), хоць ад актрысы чакаеш вастрыні думкі, большага кантакту з глядзельнай залай, бо, як мне здаецца, менавіта на залу павінна працаваць у гэтым спектаклі Ата, даводзячы адвечнасць свайго існавання... Знаёмы па шмат якіх спектаклях былога коласаўскага рэпертуару «фальстафаўскі фон» (калі яго можна так назваць) ствараюць жыхары хлявоў — Сімплегад, Паніск (А. Брысь), Раб (А. Лабанок) і Стары (В. Салаўёў). Але рэалістычнае, каларытнае іх існаванне нібыта запазычана з іншага спектакля. Вядома, гэтыя персанажы — не героі, як Геракл і Тэзей, але яны не павінны быць ні дробнымі, ні мітуслівымі, ні мізэрнымі.

Дакладна чытаюцца рэжысёрскія знакі-метафары. Тут В. Мазынскі ў сваёй стыхіі (прыгадваецца эпічнае гучанне рэжысёрскай думкі ў «Сымоне-музыку», «Званах Віцебска», «Радавых», «Вечарах»). Але акцёрскае існаванне на сцэне пакуль, так бы мовіць, без душы і плоці, а без іх не скалане гледача ў фінале воклік Раба: «Мяне завуць Хамід!» (І не трэба яму зрываць з сябе «скальп», гэта нават не з іншага спектакля, гэта проста з іншай літаратурнай крыніцы).

А пакуль што, вітаючы смеласць і адвагу коласаўцаў, пажадаем ім плённай працы — каб пераадолець разнажанравасць, каб дасягнуць адзінага стылю — для больш поўнага і глыбокага выяўлення падтэксту п'есы.

Ванкарэм **НІКІФАРОВІЧ.**

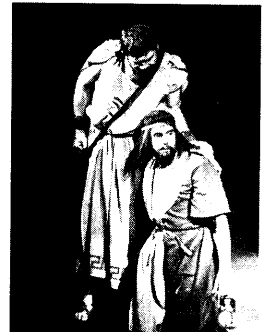

«Сёмы подзвіг Геракла». В. Цвяткоў (Геракл) і В. Грушоў (Нестар). Фота С. КОХАНА.

лю ўзначальвае работнік гарвыканкома З. Вілейкіс, «Бірштанас-88» курыраваў (і вёў усе канцэрты) работнік Міністэрства культуры Літоўскай ССР Л. Шальцяніс. Штодзень камфартабельны «Ікарус» прывозіў з Вільнюса (90 км) студэнтаў кансерваторыі. Вось такія красамоўныя факты сведчаць пра тое значэнне, якое надаецца ў Літве эстраднаму мастацтву.

Нашы ж музыканты, здаецца, яшчэ доўга будуць ездзіць на «чужыя» фестывалі, зайздросціць іх гаспадарам і радавацца кожнаму свайму з'яўленню на ўсесаюзнай арэне. Квінтэт І. Сафонава трапіў у Бірштанас дзякуючы ініцыятыве Мінскага джаз-клуба. Можа, і ў Міністэрстве культуры БССР абудзіцца ініцыятыва, і будзе наладжаны ў Мінску фестываль джазу, а ў ліку нашых гасцей прыедуць музыканты з Літвы?

Д. ПАДБЯРЭЗСКІ.

ДЗІЦЯ І ФЛАМЕНКА?

«Ды пра з'яву казаць пакуль рана», — сціпла адказаў Дзмітрый Міронавіч Зубаха захопленым слухачам канцэрта, што адбыўся ў Палацы культуры Мінскага аўтазавода. Афіша тады прывабіла ўвагу многіх: сольная праграма 10-гадовага ленінградца Грышы Гарачова цалкам складалася з музыкі фламенка. Авалоданне гэтым стылем, з яго характэрнай вобразнасцю, капрызнымі рытмамі і мелодыямі, якія нараджаюцца ў імправізацыях, — складаная, часам не пад сілу, задача для многіх дарослых гітарыстаў. Грыша Гарачоў, які іграе на гітары ўсяго толькі паўтара года, лёгка і натхнёна справіўся з усімі вобразнымі і тэхнічнымі цяжкасцямі праграмы. Аднак увесь канцэрт быў служэннем Музыцы, а не яе эксплуатацыяй. Мэту гэтага выступлення вызначыў Д. М. Зубаха (бацька хлопчыка і яго педагог), які коратка інфармаваў слухачоў пра паходжанне і стылістычныя асаблівасці розных мелодый фламенка.

На запіскі цікаўных з просьбамі што-небудзь расказаць пра таленавітага хлопчыка Дзмітрый Міронавіч тактоўна прапанаваў адказаць пасля канцэрта, у пакоі, дзе размясціліся бацька і сын. Тады ж, пасля канцэрта, адбылася і вельмі цікавая гаворка пра асаблівасці і неабходнасць музычна-эстэтычнага выхавання (а не толькі адукацыі) усіх дзяцей без выключэння. Розныя музычныя ўражанні з вылучэннем вышэйшых праяў духоўнасці ў мастацтве і ў жыцці — вось неабходная глеба для развіцця асобы дзіцяці. «Я не веру, што Паганіні замыкалі ў кладоўцы», — гаварыў Д. М. Зубаха, падкрэсліваючы недапушчальнасць догм і фарсіравання ў педагогіцы.

Не будзем распальваць сенсацыю вакол таленавітасці Грышы Гарачова, які нядаўна стаў дыпламантам Усесаюзнага конкурсу гітарыстаў у г. Жданаве. Сапраўды, пра маштаб з'явы гаварыць пакуль рана. Але нараджэнне артыста ў душы дзіцяці і надзіва мудры талент ягонага педагога — відавочныя.

Т. ІШЧАНКА.

ЧЫМ ЖЫВЕ «ЛЕТУЦЕННІК»

Тэатр-студыя «Летуценнік», што створаны пры філфаку БДУ імя У. І. Леніна, існуе некалькі гадоў. Рэпертуар тэатра даволі разнастайны: у ім і класічныя творы, і творы сучасных пісьменнікаў. І хоць тэатр самадзейны, ён шмат гастралюе па Мінску і рэспубліцы.

У «Летуценніку» згуртаваліся студэнты розных курсаў. Кіруе тэатрам-студыяй дацэнт кафедры беларускай літаратуры М. Яфімава. У калектыве ўжо склаліся добрыя традыцыі: студэнты старэйшых курсаў дапамагаюць малодшым таварышам лепей пазнаць мастацтва тэатра, авалодаць таямніцамі акцёрскага майстэрства.

Асаблівым поспехам у гледачоў карыстаецца неўміручая купалаўская «Паўлінка». Яе студэнты паказвалі працаўнікам саўгаса імя Янкі Купалы Воранаўскага раёна, вучням некалькіх мінскіх школ, з цікавасцю ўспрынялі яе таксама гаспадары і госці Дома літаратара.

Увогуле, тэатр, які дабіваецца высокага звання народнага, імкнецца часцей кантактаваць з гледачом. Нядаўна «Летуценнік» правёў вечар дабрачыннасці ў Ждановіцкай сярэдняй школе. Вучні і настаўнікі горача віталі ўдзельнікаў тэатра-студыі Ірыну Баранаву і Юрыя Хітрага, Настассю Шайбан і Уладзіміра Кулікоўча, Валянціну Трон і Юрыя Сцепанчука і іншых. Сродкі, выручаныя ад спектакля, «Летуценнік» пералічыў на рахунак Беларускага фонду культуры для стварэння мемарыяльнага музея В. Дуніна-Марцінкевіча ў вёсцы Люцінка Валожынскага раёна.

Удзельнікі тэатра-студыі плануюць зрабіць такія вечары традыцыйнымі. Хацелася б, каб гэтае пачынанне студэнтаў-філолагаў падхапілі і іншыя студэнцкія калектывы. А «Летуценніку» пажадаем далейшых поспехаў у творчым развіцці.

Максім **РАГОЙША.**

ДУМКА ЧЫТАЧА

ПЫТАННЕ ЎСІМ НАМ

У «Литературной газете» пад рубрыкай «Гісторыя і літаратура» быў апублікаваны артыкул Уладзіміра Арлова «Калі чырванее Кліо». Наўрад ці каго з беларусаў, хто мае адносіны да гісторыі і літаратуры, ці не мае да іх адносін, але не пазбаўлены нацыянальнай годнасці, разумее бязмежную каштоўнасць духоўнай культуры народа, гэты артыкул мог пакінуць раўнадушным. Усведамленне горкай праўды таго, пра што напісаў Уладзімір Арлоў, прымусіла мяне ўзяцца за пяро.

Успамінаю адзін эпізод са свайго ранняга юнацтва. 1966 год. Нясвіж. Я з бацькамі прыехала ў гэты старадаўні горад наведаць брата, які праходзіў тут армейскую службу. У чаканні прызначанага часу сустрэчы мы хадзілі па гарадскіх вуліцах, з цікавасцю разглядалі былы замак князя Радзівіла, старадаўні касцёл. А потым трапілі на рынак. І вось тут, у натоўпе людзей, я раптам пачула жывую беларускую мову — чыстую, мілагучную, незамутнёную. Я, беларуска, хто з першых гадоў жыцця чула ў побыце толькі рускую гаворку, у якую часам украпліваліся беларускія словы, спаймала сябе на тым, што прыемна чуць беларускую мову, на якой гавораць з такой жа лёгкасцю, як дыхаюць, што на слых яна ўспрымаецца неяк па-асабліваму, асобныя словы падаліся вельмі яркімі і трапнымі. Гэта была жывая мова, не сухая кніжная і не металічная дыктарская, а жывая, народная, з усімі адценнямі і інтанацыямі. Гэта была родная і адначасова чужая мне мова, чужая таму, што гаварыць свабодна на ёй я не ўмела. Мне было тады 15 гадоў.

Першы дзіцячы ўспамін пра беларускую мову асацыіруецца ў мяне са школай, з настаўнікам беларускай мовы і літаратуры. Ужо тады трывала асела ў свядомасці пачуццё другараднасці яго прадмета, народжанае агульнай школьнай атмасферай. Павярхоўна прайшла па памяці школьнага жыцця і гісторыя Беларусі, дакрануўшыся да мяне і да маіх школьных таварышаў краёчкам, не пакінуўшы глыбокага следу, хоць у цэлым гісторыю большасць з нас любіла, у чым была немалая заслуга настаўніцы гісторыі, усімі паважанай і патрабавальнай. Верагодна, у выніку гэтага гістарычны факультэт БДУ быў выбраны мною невыпадкова. Нямала гадоў мінула з дня яго заканчэння, а ў памяці дагэтуль бяссонныя ночы, праведзеныя над гісторыяй краін Азіі і Афрыкі, гісторыяй Усходу. А гісторыя БССР зноў чамусьці прайшла міма. Самаадукацыя дапаўняла потым тое, чаго вымагала само жыццё, практыка школьнай працы. Але і яна ўпіралася часам то ў абмежаванасць крыніц, то ва ўсеагульную атмасферу няўвагі да гісторыі БССР. Відаць, няма перабольшвання ў словах Уладзіміра Арлова пра «складзены яшчэ за школьнай партай комплекс гістарычнай непаўнацэннасці, пры якім усё сваё здаецца нечым другарадным, недастойным сур'ёзнай увагі». Якая неацэнная крыніца не сілкавала і пакуль яшчэ не сілкуе душы маладых людзей! Ці не ў гэтым адна з прычын недахопу нашага выхавання? Ліквідаваць хібы ў веданні гісторыі роднага народа — значыць запоўніць тую пустату, дзе павінна быць нацыянальная самасвядомасць, уваскрасіць у памяці беларусаў светлыя імёны іх лепшых сыноў на ўсе часы — значыць адчуць сваю далучанасць да агульнай культуры ўсіх народаў СССР, значыць пранікнуцца духам сапраўднага інтэрнацыяналізму.

Успамінаецца мне цяпер і другі эпізод, ужо з нядаўняга мінулага. Працуючы дырэктарам школы, я павінна была аднойчы знайсці замену настаўніку беларускай мовы і літаратуры, які раптоўна пайшоў ад нас. Паколькі ў гэты час у горадзе адчуваўся востры недахоп настаўнікаў гэтых прадметаў, давялося задаволіць просьбу маладой настаўніцы, якая дагэтуль выкладала толькі рускую мову і літаратуру, дазволіць ёй паспрабаваць свае сілы ў беларускай мове і літаратуры пры ўмове праходжання ёю курсавой перападрыхтоўкі. Праз паўгода яна прызналася мне, што, пачаўшы паглыблена вывучаць беларускую мову і літаратуру, зрабіла адкрыццё. Яна адкрыла для сябе, а потым і для сваіх вучняў непаўторную прыгажосць і абаяльнасць беларускай мовы і глыбіню роднай літаратуры. Калі раней аддавала перавагу чытанню твораў беларускіх пісьменнікаў у перакладзе на рускую мову, то пасля стала чытаць іх толькі па-беларуску. За гэтым прызнаннем не было імкнення паказаць свой службовы запал у спадзяванні на павелічэнне вучэбнай нагрузкі. Гэта была шчырая радасць духоўнага ўзбагачэння. Урокі гэтай настаўніцы былі самымі пранікнёнымі з усіх урокаў беларускай літаратуры, на якіх мне даводзілася бываць дагэтуль і потым. Вучні любілі іх.

Не, не настальгія па беларускай мове, якая выйшла са штодзённага ўжытку, мяне турбуе сёння, а тое, што неацэнныя страты нясём мы, пагарджаючы нацыянальнай культурай, у якой мова і гісторыя цесна ўзаемазвязаны. Нельга не пагадзіцца з тым, што становішча з веданнем гісторыі роднага краю ў Беларусі гэткае ж драматычнае, як і з выкладаннем роднай мовы. Гэта з'ява аднаго парадку. Вялікая колькасць выкладчыкаў гісторыі ў школах Беларусі заканчвала ВНУ РСФСР ці іншых саюзных рэспублік, дзе гісторыя БССР не вывучаецца ў якасці асобнай дысцыпліны. Кампенсаваць гэтае няведанне можна толькі пры наяўнасці адпаведных узроўню сучасных патрабаванняў вучэбных дапаможнікаў па гісторыі БССР. У апошні час адкрываюцца ўсё новыя і новыя старонкі гісторыі Беларусі як састаўной часткі агульнай гісторыі нашай краіны, гучаць забытыя імёны, выяўляюцца невядомыя раней шырокаму колу людзей факты, многія будуць яшчэ выяўлены пасля вывучэння архіўных матэрыялаў. Няхай горкая сімволіка малюнка пад загалоўкам артыкула У. Арлова — дзіркі ў кнізе «Гісторыя БССР», — як дакор усім нам, застанецца ў мінулым. Сёння пазіцыя — «гэта ад мяне не залежыць» — непрымальная, яна антынародная.

У. Арлоў справядліва заўважае, што ў апошні час у грамадска-культурным жыцці рэспублікі ўзрасла цікавасць да гісторыі. Гэта датычыць і горада Віцебска. Шырокай грамадскасцю вітаецца і дзейнасць клуба «Узгор'е», і пачатак рэстаўрацыі помнікаў гісторыі і культуры, аднак не адбыўся яшчэ карэнны пералом у падыходзе да вывучэння школьнага курсу гісторыі Беларусі. Калі сёння прапанаваць перайменаваць адну са шматлікіх «Ліній» у адным з раёнаў горада ў вуліцу Ігната Грынявіцкага, ці не ўзнікне ў большасці з нас пытанне: «А хто гэта такі?»

Нядаўна я праязджала ў аўтобусе паўз царкву, якая рыхтуецца да рэстаўрацыі. Побач дзяўчынка гадоў дзевяці спытала ў маці, паказваючы на руіны ў рыштаванні: «Што тут робяць?» «Рэстаўрыруюць помнік»,—адказала жанчына. Дзяўчынка не супакойвалася: «Як гэта рэстаўрыруюць, навошта?» Жанчына маўчала. Не ведаю, што адкажа яна дачцэ і ці адкажа ўвогуле. Гэта пытанне ўсім нам.

Н. НІКІЦІНА,
настаўніца.
г. Віцебск.

...І САЦЫЯЛЬНАЕ ЗДАРОУЕ

Калі паглядзець на беларускую культуру з вышыні, так сказаць, птушынага лёту, то заўважым, што яе цэментуе ў адну гарманічную адметную з'яву, акрамя ўсяго, і гумар.

Цяжка сказаць, дзе яго няма. Ён усюды.

У жартоўных песнях, сатырычных прыпеўках, у каляндарна-абрадавай паэзіі, інтэрмедыях, казках, у прадстаўленнях лялечных тэатраў — батлеек. Дарэчы, апошнія менавіта таму і былі надзвычай папулярнымі, што іх рэпертуар складаўся ў асноўным з жартоўна-сатырычных сцэн.

А паглядзім на мастацкую літаратуру — ад яе вытокаў і да нашых дзён. Амаль усе празаікі пачыналі свой творчы шлях з гумарыстычных твораў. А нашы драматургі? Усе яны, як правіла, камедыёграфы.

Гумар у характары беларусаў.

Пры такой магутнай традыцыі, здавалася б, сучасная культура павінна рабіць дзейсныя намаганні для далейшага развіцця гумарыстычных і сатырычных жанраў. Бо калі плынь, тэндэнцыя не выкарыстоўваюцца поўнай мерай, не развіваюцца, то пачынаюць затухаць. Праўда, пра затуханне гумару і сатыры, нягледзячы на тое, што яны працяглы перыяд былі не надта ў пашане, гаварыць не даводзіцца. Ёсць масавы часопіс «Вожык», куды дзесяткі аўтараў дасылаюць свае творы, ёсць сатырычныя куткі ў газетах і часопісах, ёсць эстрада, дзе хоць і зрэдку, але гучыць беларускі гумар, ёсць тэатр камедыі ў Бабруйску. Але сёння гэтага мала.

Так і просіцца на белы свет тэатр сатыры і гумару, ці тэатр сатырычнай мініяцюры (не так істотна, як ён будзе называцца), тэатр, які б у сваім рэпертуары акумуляваў усё самае таленавітае, створанае ў сатырычным цэху. Напачатку такі тэатр мог бы працаваць пры філармоніі ці яшчэ лепш — пры тэатры імя Янкі Купалы, дзе вялікія традыцыі ў пастаноўцы камедый.

У вялікай папулярнасці такога тэатра няма чаго сумнявацца. Дастаткова нагадаць, як хутка разыходзяцца сатырычныя выданні, якой папулярнасцю карыстаюцца выступленні беларускіх пісьменнікаў-сатырыкаў, артыстаў філармоніі, у рэпертуары якіх ёсць сатырычныя творы. Гэта пацвярджае і вопыт работы Народнага тэатра эстрадных мініяцюр «Карусель» Палаца культуры Мінскага трактарнага завода імя У. І. Леніна. Дарэчы, гэты тэатр існуе з 1974 года. Штогод дае каля 80 канцэртаў. Тэатр са сваімі спектаклямі пабываў на прадпрыемствах Мінска, у Мінскай, Гомельскай, Брэсцкай абласцях, у Кіеве, Петразаводску, Валгаградзе, Уладзіміры. І ўсюды — перапоўненыя залы, а тэатр, між іншым, працуе на беларускай мове. У яго рэпертуары творы артыстаў тэатра, самадзейных аўтараў.

А калі б такі тэатр быў не аматарскім, а сабраў пад сваім дахам акцёраў-прафесіяналаў, і каб для яго пісалі лепшыя драматургі і сатырыкі? Упэўнены, такому б тэатру не давялося мець вялізны штат распаўсюджвальнікаў білетаў. А галоўнае, тэатр знаёміў бы сваіх гледачоў з лепшымі ўзорамі народнага гумару, з лепшымі гумарыстычнымі і сатырычнымі творамі беларускіх аўтараў.

Праўда, прапагандзе народнага гумару і сатыры часам адводзіцца месца на радыё і тэлебачанні. Але перадачы, запісаныя на плёнку, так і перадаюцца па некалькі разоў не змяняючыся. У тэатры ж кожная сцэна і спектакль у нечым удакладняюцца, удасканальваюцца, паглыбляюцца. У такім тэатры сатыра набыла б пастаянны актыўны фактар для свайго развіцця.

Гэта мае асаблівае значэнне ў час цяперашняй галоснасці і адкрытасці. Іменна цяпер, як ніколі, сатыра павінна прадэманстраваць сваю унікальную здольнасць уплываць на грамадскую думку.

Можна павучыцца, напрыклад, у польскіх сяброў. Рэдактар сатырычнага часопіса «Шпількі» Вітольд Філер адначасова з'яўляецца дырэктарам тэатра сатыры «Сірэна». Лепшыя гумарэскі часопіса набываюць новае жыццё на сцэне.

Для сатыры настаці спрыяльныя часы. Але і цяжкія.

Раней сатырыкі працавалі, калі можна так сказаць, па гарызанталі. Дастаткова было адкрыць новую тэму — а пры агульным замоўчванні іх хапала — і ты ўжо ледзь не наватар. Ва ўсялякім разе — лічыўся смелым. Цяпер жа працаваць па гарызанталі становіцца неперспектыўным заняткам. Дый і не патрэбным. Сатырыкам, як, дарэчы, і ўсім пісьменнікам, трэба перабудоўвацца на вертыкальнае даследаванне грамадскіх з'яў і псіхалогіі сучасніка. Не проста называць загану, а выкрываць яе носьбіта.

Такі тэатр быў бы надзвычай карысным і для «зазямлення» роднай мовы сярод сваіх гледачоў.

Настаў час не слоў, а спраў. Чаму, напрыклад, жыхары многіх раёнаў Брэсцкай і Гродзенскай абласцей пазбаўлены магчымасці мець раённыя газеты на роднай мове? Ці возьмем такі парадокс: адзіная спецыяльная газета для вёскі «Сельская газета» і часопіс «Сельское хозяйство Белоруссии» выдаюцца на рускай мове. Выходзіць, што родная мова адчувае сябе ў рэспубліцы не дома, а ў гасцях. І не ў самых гасцінных гаспадароў. Яна крыху прыжылася на радыё і тэлебачанні, атрымала прапіску ў метро. А хіба ж дрэнна было б, каб яна чулася на чыгуначных і аўтобусных вакзалах? Хіба нельга зрабіць, каб кніга на беларускай мове трапляла ў кожную грамадскую бібліятэку і ў першую чаргу ў школьную?

Сярод гэтых канкрэтных і рэальных крокаў — і беларускамоўны тэатр сатыры. Такі тэатр заняў бы сваё пачэснае месца ў працэсах перабудовы, стаў бы прыкметнай перашкодай на шляху штучнай імпартнай культуры.

Акрамя ўсяго, смех — гэта здароўе. У тым ліку і сацыяльнае.

Слова за вамі, кіраўнікі і дзеячы культуры рэспублікі.

Леанід ГАЎРЫЛКІН.

ВІНШУЕМ!

Споўнілася 50 гадоў пісьменніку Алесю Масарэнку. Праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя і новых творчых поспехаў.

Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама зычаць юбіляру ўсяго найлепшага ў жыцці і творчасці.

Часопісы ў красавіку

«МАЛАДОСЦЬ»

З вершамі выступаюць С. Вараціла, П. Макаль, В. Аколава, Л. Галубовіч, Н. Гальпяровіч.

Змешчаны апавяданні Г. Ланеўскай, І. Цішчанкі, пачатак аповесці М. Сердзюкова «Жыццё залатое», раздзелы з кнігі лётчыка-касманаўта СССР У. Кавалёнка «Радзіма крылы дала».

«Беларуская мова: трывога і надзея» — артыкул Л. Лыча.

Нарыс У. Саламахі «Друзачкі ў сэрцы» прапануецца пад рубрыкай «Перабудова ў тваім лёсе».

На пытанні анкеты «Усё наперадзе» адказваюць А. Бяляцкі, А. Глобус, А. Сыс, Л. Сільнова, С. Шупа, С. Дубавец, Я. Янушкевіч, У. Сіўчыкаў, С. Кавалёў.

Пра жыццё і творчасць У. Караткевіча разважае А. Ліс — «З любоўю і годнасцю».

Я. Адамовіч і М. Мішчанчук рэцэнзуюць кнігу Ф. Янкоўскага «Само слова гаворыць».

«КРЫНІЦА»

Аб справах камсамоліі Гродзеншчыны расказвае ў нарысе «Крок насустрач» Л. Екель. Прапануюцца старонкі «З вясковага дзённіка» В. Ягоравай.

«Здрада» — судовы нарыс П. Якубовіча.

Публікуюцца вершы І. Канчэўскага, А. Мінкіна, заканчэнне аповесці А. Асташонка «Супер», апавяданне Ф. Кафкі «Размова з багамольцам» (пер. з нямецкай І. Дар'янавай).

«Вясна надзей» — фотарэпартаж карэспандэнта АДН А. Герашчанкава расказвае аб падзеях у Афганістане.

Сярод іншых матэрыялаў — артыкулы С. Міхайлава «А ўсё такі хочацца пець», С. Марозава «Ганчарны клуб...», «Некалькі інтэрв'ю па вечнаму пытанню» С. Бартохавай, нарыс Л. Казлоўскага «Дзеці падзямелля».

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ»

Нумар адкрываецца артыкулам У. Пракапцова «Эпахальны летапіс барацьбы», прысвечаным 70-годдзю ленінскага плана манументальнай прапаганды.

Пра тэатральны эксперымент разважаюць А. Дудараў «Што ж здарылася?..», І. Вашкевіч «Імкнёмся скарыстаць новыя магчымасці...», Г. Асвяцінскі «Каму падуладнае натхненне?..», І. Андрэеў «Мы многае можам зрабіць...», Т. Гаробчанка прапануе рэцэнзію «З гневам, болем і... спачуваннем» на «Начных карлікаў і Антыгону» ў Рускім тэатры БССР імя М. Горкага.

Выяўленчае мастацтва ў нумары прадстаўлена артыкулам А. Байкалава, В. Сергіеўскай «Аннета засведчыла...» і гутаркай за «круглым сталом» «Зноў — з верай і надзеяй» пра Рэспубліканскую мастацкую выстаўку «Краіна Саветаў». У. Арлоў і П. Васілеўскі аналізуюць выстаўку твораў А. Марачкіна і А. Шатэрніка ў Полацкай карціннай галерэі.

«Адзін сезон беларускага тэлетэатра» Н. Агафонавай прысвечаны разгляду стылявых пошукаў беларускай тэлерэжысуры.

Уражаннямі пра Усесаюзны фестываль мастацтва «Беларуская музычная восень» дзеляцца Л. Базан, Я. Жукаў, А. Калеснік, Н. Ніціфарава. Аддзел музыкі таксама прапануе палемічны артыкул Ю. Будзько «Увага: кампетэнтнасць!».

Вынікі Дэкады самадзейнага тэатральнага мастацтва, прысвечанай 70-годдзю Вялікага Кастрычніка, падсумоўваюцца ў матэрыялах А. Лабовіча і Л. Салавей, гутарках з В. Ермаловічам, М. Стрыжовым, В. Грыгалюнасам, Н. Загорскай.

У нумары змешчаны таксама старонкі календара, хроніка мастацкага жыцця.

Ён жыў, каб ствараць...

Нядаўна ў рэдакцыю завітаў член нашай рэдкалегіі, старшыня праўлення Саюза мастакоў БССР У. Стальмашонак. Ён прынёс пачак фотаздымкаў і некалькі старонак надрукавага на машынцы тэксту.

— У дні, калі ў Маскве адбываўся Усесаюзны з'езд мастакоў, — сказаў Уладзімір Іванавіч, — мне на вочы трапіла нататка ў газеце «Московский художник», якая расказвала пра вечар памяці і выстаўку твораў мастака Рамана Семашкевіча ў Малой зале ЦДМ на Крымскім валу. Амаль пяцьдзесят гадоў яго імя было ў небыцці: у 1937 годзе ён быў незаконна рэпрэсіраваны... Даведаўся я і пра тое, што ў Маскве жыве ўдава мастака — Надзея Міронаўна Васільева. Наша дэлегацыя вырашыла паехаць да яе, каб распытаць пра жыццё жывапісца Семашкевіча, пазнаёміцца з яго творамі, якія ўдалося захаваць...

Калі пагледзелі карціны і малюнкі майстра, прапанавалі Надзеі Міронаўне зрабіць персанальную выстаўку мастака-беларуса ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР. Цяпер дакладна магу сказаць, што пытанне гэта вырашана: восенню шматлікія прыхільнікі жывапісу і графікі змогуць пазнаёміцца з творчай спадчынай таленавітага майстра.

Калі мы развітваліся з Надзеяй Міронаўнай, я папрасіў яе напісаць спецыяльна для «ЛіМа» колькі старонак успамінаў пра свайго мужа. Так нарадзіўся гэты матэрыял, што апавядае пра лёс чалавека і мастака, які жыў, каб ствараць. Асабіста я адкрыў для сябе новае імя ў мастацтве. Спадзяюся, што слова пра Рамана Семашкевіча зацікавіць многіх чытачоў нашай газеты.

Мазыр. 1932 г.

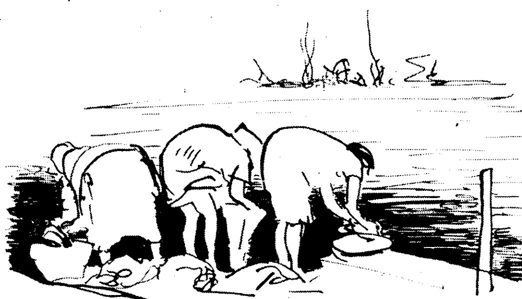

Прачкі на Прыпяці. (Мазыр). 1932 г.

Мой муж — мастак Раман Мацвеевіч Семашкевіч — нарадзіўся ў 1900 годзе ў мястэчку Лебедзева, што знаходзілася ў Заходняй Беларусі, у сялянскай сям'і, у якой выхоўвалася 16 дзяцей. Бацька яго быў садоўнікам у памешчыка. Працаваць, зразумела, даводзілася ўсім ад раніцы да ночы...

Багатая прырода роднага краю абудзіла ў Рамане любоў да прыгажосці, жаданне расказаць пра яе, уменне бачыць і выявіць характво. Дома хоўную вольную хвіліну яго бачылі за маляваннем. Фарбаў тады ў яго не было, і ён маляваў сокам, выціснутым з кветак. Гэта любоў да малявання перарасла ў страсць, якую немагчыма было стрымаць ніякай сілай. Ён пакідае бацькоўскі дом і выпраўляецца ў Вільню. Там яму ўдалося закончыць гімназію і браць першыя ўрокі жывапісу ў мастацкай студыі Браніслава Тарашкевіча. Адначасова ён працаваў прадаўцом газет. У Вільні Раман прымаў актыўны ўдзел у арганізацыі камсамола і тым самым звярнуў на сябе ўвагу улад.

Знаходзіцца ў Вільні далей яму было небяспечна, і ў 1924 годзе Семашкевіч едзе з панскай Польшчы ў Савецкі Саюз...

Раман марыў працягваць мастацкую адукацыю, і яго накіравалі ў вядомы ў краіне Віцебскі мастацкі тэхнікум. Закончыў ён яго па класе скульптуры ў 1927 годзе. Здольнага юнака рэкамендавалі на факультэт жывапісу ў Маскоўскі ВХУТЕИН, дзе ён вучыўся ў С. Герасімава, А. Дрэвіна, Д. Кардоўскага. Вучыўся Раман упарта, хоць даводзілася цяжка. Дапамогі ніякай ніадкуль яму не было: бацькоўскі дом — за кардонам. У дзень з'ядаў булачку, выпіваў флакончык рыбінага тлушчу, — вось і ўсё, што ён мог сабе дазволіць на 8 рублёў стыпендыі. Але яго гэта не засмучала, бо жыў ён адной стыхіяй — мастацтвам.

У Маскве ў той час працаваў Сяргей Мацвеевіч Ромаў (1883—1939), мастацкі крытык, журналіст, перакладчык, які незадоўга да гэтага прыехаў з Парыжа, дзе ён пражыў не адно дзесяцігоддзе. Тонкі знаўца мастацтва, Ромаў быў асабіста знаёмы з Пікасо, Мацісам, Маркс і многімі іншымі знакамітасцямі. Неяк ён заўважыў работы Семашкевіча на выстаўцы выпускнікоў інстытута і вельмі падтрымаў Рамана. Сяргей Мацвеевіч пажадаў, каб Семашкевіч напісаў мой партрэт. Жыў Ромаў на Вялікай Палянцы ў невялікім утульным светлым дамку, якіх тады было мноства ў Замаскварэччы. Я выправілася туды, каб пазіраваць Семашкевічу. Мастак сваёй знешнасцю хутчэй нагадваў рабочага. Дакладней, так ён апранаўся. Быў атлетычнага складу, невысокага росту з русявымі, крыху кучаравымі валасамі, крутымі надброўнымі дугамі, адкрытым ілбом. Рукі ў яго былі спрытныя, гнуткія, моцныя. Пасля сеансу ён праводзіў мяне дамоў, а на наступны дзень з'явіўся без запрашэння з падарункам. У руках ён трымаў вялікае палатно, на якім было намалявана Садовае Кальцо з чырвоным трамваем «Б» у буйных зялёных зарасніках Новінскага бульвара.

Лёс распарадзіўся так, што амаль да самай яго смерці мы ніколі больш не расставаліся...

Хто ж такі быў мастак Раман Семашкевіч? У кнізе «Мастакі групы «13», што выйшла ў 1986 годзе, М. Неміроўская пісала: «Семашкевіч — адна з вельмі яркіх і невядомых фігур у савецкім мастацтве 20—30-х гадоў». Гэта не так. Выстаўляцца жывапісец пачаў яшчэ студэнтам — з 1924 года. У год заканчэння ВХУТЭІНа, у 1930 годзе рускі музей набыў яго карціну «Чайная», Траццякоўская галерэя — карціну «Аўтадор». Вясной 1931 года мастакі групы «13» запрасілі Рамана прыняць удзел у іх выстаўцы ў актавай зале Маскоўскага універсітэта. А ён гатовы быў выстаўляцца хоць кожны дзень...

Народны мастак РСФСР, член-карэспандэнт Акадэміі мастацтваў СССР Т. Маўрына пісала пра Р. Семашкевіча: «У яго атрымліваліся палотны, якія хацелася мець у сябе дома, і не мне адной. Ён адразу неяк стаў марай калекцыянераў». У тым жа 1931 годзе Раман Семашкевіч адкрыў персанальную выстаўку на Вялікай Дзмітраўцы ў памяшканні былога Купецкага клуба. На гэтай выстаўцы было прадстаўлена каля двухсот жывапісных палотнаў і больш за 150 малюнкаў тушшу. Выстаўка мела вялікі поспех. У сваіх успамінах вядомы мастак з групы «13» Уладзімір Аляксеевіч Мілашэўскі пісаў пра Семашкевіча: «Ён быў як нейкі «самародак», чысты вобраз «изобразителя», з якога «выпіралі» самі сабой, вывальваліся нібы з мяшка каштоўнасці бачанняў, фарбаў, вобразаў. Ён быў з'явай выдатнай...»

Буйнейшыя нашы дзеячы літаратуры і мастацтва былі прыхільнікамі яго цудоўнага таленту: Арцём Вясёлы, М. Віцінг, С. Герасімаў, А. Дрэвін, А. Дэйнека, К. Зданевіч, Я. Купала, Я. Колас, К. Паўстоўскі...

Што і як ён пісаў? Пісаў шмат і хутка. Пісаў старых людзей, паляўнічых, пейзажы з коньмі, са статкам, куткі горада, партрэты, кветкі, жанравыя карціны. Пісаў, парушаючы догмы і правілы. І атрымлівалася цудоўна! Яго жывапіс вызначаўся незвычайнай сілай, яркай смеласцю ліній і самых складаных колеравых спалучэнняў. Р. Семашкевіч не любіў бялілаў. Ён гаварыў, што бялілы збядняюць колер. Яго палітра была саткана з чыстых колераў, авалоданне мастацтвам скульптуры надавалі яго жывапісу і малюнку асаблівую важкасць, нязмушанасць.

Жылі мы вельмі сціпла: грошай, вядома, не было. Ды муж і не імкнуўся іх зарабляць: для Рамана галоўнае было — пісаць, пісаць. А на гэта патрэбны матэрыял. Часам, калі не было палатна, у ход ішлі любыя кавалкі тканіны, прасціны, папера. З раніцы да ночы яго можна было бачыць або з пэндзлем, або з пяром. Бясконца пісаў і маляваў мяне, ды і наогул усіх, каго сустракаў.

Свае творы Р. Семашкевіч звычайна дарыў. Яму важны быў працэс творчасці, а далейшы лёс палотнаў яго не цікавіў. Мастакі і пісьменнікі, калекцыянеры куплялі ў яго карціны і малюнкі. А прадавалася ўсё гэта за невялікія грошы. Сам жа ён ні ў кога нічога не прасіў. Памятаю, як на адной выстаўцы ў 1932 годзе Дэйнека сказаў яму: «Раман, я запісаў цябе у МАССМ». «Запісаў, ну і дзякуй», — адказаў Семашкевіч. Яму самому падумаць пра сябе не было калі.

Ён шмат выстаўляўся, творы яго ёсць у фондах музеяў Нікалаева, Чабаксараў, Таганрога, Яраслаўля, Дзяржаўнага мастацкага музея БССР у Мінску, Музея выяўленчага мастацтва імя Пушкіна ў Маскве, у Траццякоўскай галерэі, Рускім музеі ў Ленінградзе...

У 1932 годзе Р. Семашкевіч паехаў у творчую камандзіроўку па Беларусі. Тут ён наладзіў выстаўкі ў Петрыкаве, Мазыры, Мінску. Пра выстаўку ў Мінску рэспубліканская газета «Звязда» надрукавала захоплены водгук. Менавіта ў той час нам давялося гасціваць спачатку ў Янкі Купалы, а потым у Якуба Коласа, з якімі Раман вельмі пасябраваў...

І яшчэ адна творчая паездка ў Беларусь, на Лепельшчыну, у апошні год яго жыцця. Ён рыхтаваўся ў той час да персанальнай выстаўкі. Але зусім нечакана ў ноч на 2 лістапада 1937 года яго арыштавалі. Больш яго я ніколі не бачыла. Усе мае доўгія пошукі былі безвыніковыя. Рамана Семашкевіча асудзілі без суда, «тройкай». Яму было тады толькі 37 гадоў. Услед за арыштам з апячатанага пакоя майстэрні органы НКУС забралі мноства карцін, падрыхтаваных да чарговай персанальнай выстаўкі — без вопісу, без панятых, як гэта належыць па законе. Недзе праз 20 гадоў пасля пасмяротнай рэабілітацыі мне давялося патрапіць на след 173 карцін, але і яны не вярнуліся да мяне. Дзе яны — невядома, гэтаксама, як невядома, дзе магіла майго мужа, мастака Рамана Семашкевіча.

Пасля арышту яго выкраслілі з жыцця. Але ён пакінуў такі яркі след, што, нават праз 50 гадоў пасля яго трагічнай смерці, Семашкевіч пачалі ўспамінаць. Бо зусім забыць — значыць збядніць сябе, савецкае мастацтва.

Надзея ВАСІЛЬЕВА.
г. Масква.

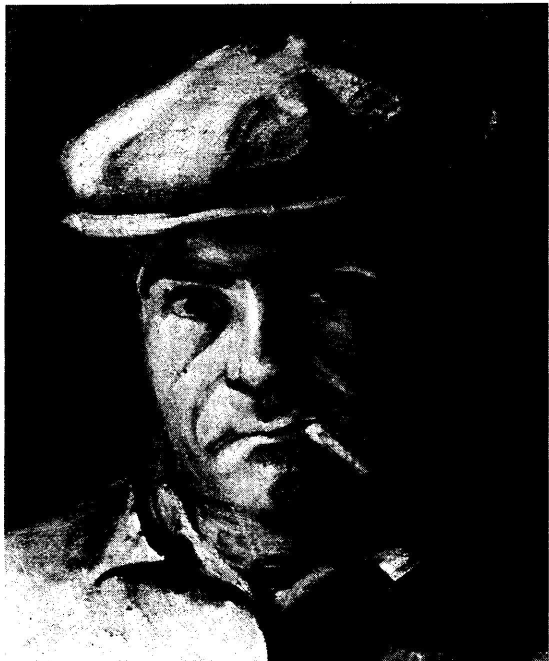

Аўтапартрэт. 1933 г.

Жонка мастака. 1933 г.

ПЕРАКЛАДЫ

Споўнілася сто дзевяноста гадоў з дня нараджэння вялікага нямецкага паэта Генрыха Гейнэ. Паміраючы на чужыне, у парыжскай «матрацнай магіле», ён не губляў веры, што слова ягонае дачакаецца другога прышэсця на родную зямлю. І яно сапраўды зноў прыйшло туды — з трыумфам. З трыумфам яно пайшло па ўсёй нашай планеце. Толькі ў Расіі, а пазней у Савецкай краіне, творы Гейнэ знайшлі некалькі дзесяткаў добрых перакладчыкаў. У нас на Беларусі вялікі паэт нямецкай зямлі загучаў у перакладах Юркі Гаўрука і Алеся Дудара, Язэпа Семяжона і Іосіфа Сіманоўскага, Аляксея Зарыцкага і Васіля Сёмухі... Але паэты маштабу Гейнэ будуць, відаць, перакладацца вечна. Таму я і наважыўся сёння паказаць некалькі вершаў Генрыха Гейнэ ў сваёй інтэрпрэтацыі чытачам «Літаратуры і мастацтва».

Лявон БАРШЧЭЎСКІ.

Генрых ГЕЙНЭ

З «СУЧАСНЫХ ВЕРШАЎ»

Палітычнаму паэту

Спяваеш так натхнёна ты,
Як той Тыртэй, бывала.
Ды выбраў ты сабе і час,
І публіку няўдала:

Сядзяць і слухаюць усе,
І хваляць спеў заўзята:
Як многа ў ім узнёслых дум!
Як формай ён багаты!

Яны за келіхам табе
Крычаць прывыклі: «Віва!»,
А потым спеў твой баявы
Падцягваць галасліва.

Раб любіць у карчме спяваць
Пра волю да світання.
Ад гэтага пітво смачней
І лепей страваванне.
1843

Думкі ўначы

Як думкі я ўначы звяру
К Германіі — больш не самкну
Ужо вачэй я гэтай ноччу.
Бо слёзы засціляюць вочы.

Ідуць гады, ляцяць гады.
Як маці бачыў я тады,
Дванаццаць год прайшло — не мала.
Туга мая нясцерпнай стала.

Я гэтую сваю тугу
Перамагчы хіба змагу?
У думках у маіх старая —
Яна... Хай бог ёй памагае!

Журбота, матчына любоў
Жывуць у кожным з тых лістоў,
Дрыготкай створаных рукою
І сэрцам, поўным неспакою...

Спагады памяць не дае:
Дванаццаць год, як я яе
Да сэрца прыціскаў пяшчотна —
Дванаццаць год жыву самотны.

Нямеччыны трывалы гмах,
Здаровы дух жыве ў грудзях...
Дубы айчыны векавыя
Вярнуць сабе змагу заўжды я.

Што край? Я б не тужыў зусім,
Каб не было матулі ў ім.
Краіну час не ў стане сцерці,
А маці можа і памерці.

З тых пор, калі прыйшлося мне
Ад'ехаць — многія ў труне,
Каго любіў. Як іх лічу я,
Душа, крывавячы, смуткуе.

Лічу... Пакуты ўсё бліжэй
Мне падступаюць да грудзей,
Як мерцвякі, ці здані, можа —
Знікаюць раптам... Дзякуй, божа!

Ды й дзякуй, божа! Зноў прыйшло
Праз вокны — Францыі святло.
Прыходзіць жонка і — усмешкай
Зганяе клопат мой без рэштказ.
1843

Дактрына

Бі ў барабан і няўрымслівы будзь,
І маркітантку цалуй штомігі!
Вось табе сутнасць усіх навук,
Вось табе сэнс найглыбейшы кніг!

Люд абуджай барабанным біццём,
Кліч новы час, не шкадуючы рук,
У авангардзе заўсёды крок —
Вось табе сутнасць усіх навук!

Вось табе Гегель — навука ўся,
Вось табе сэнс найглыбейшы кніг!
Я сваім розумам гэта спазнаў:
Я ж — з барабаншчыкаў баявых!
1844

З КНІГІ «РАМАНЦЭРА»

*Enfant perdu**

На варце, у змаганні за Свабоду,
Стаяў я каля трыццаці гадоў.
Я не чакаў, што будзе ўзнагарода
І што жывы вярнуся я дамоў.

Я пільны быў, я не заплюшчваў вочы.
Ды мне мае адважныя сябры
Зусім спаць не давалі, бо уночы
Храплі ўсе моцна ў лагерным шатры.

Начамі часам мне было жахліва:
(Страх невядомы толькі мо дурным!)
Але заўжды зганяў яго імкліва
Я сатырычнай песняй, вершам злым.

Ружжо трымаў я цвёрдаю рукою,
Гатовы быў змагацца да канца.
І злодзей мне плаціў сваёй крывёю,
Схапіўшы ў бруха порцыю свінца.

Не я адзін страляю беззаганна:
Ёсць меткія між ворагаў яшчэ,
І — што хаваць! — на целе маім раны,
Ды й не адна, а з кожнай кроў цячэ...

Свабодны пост. Сцякаючы крывёю,
Адзін упаў. Устаў другі пад сцяг.
Я не здаюся, у парадку зброя —
Ды сэрца разарвалася ў грудзях.
1851

* Страчанае дзіця (франц.) — так называўся ў войску вартавы перадавога дазору.

К. Т. МАЗУРАЎ:

«ІДЭЯ ПЕРАБУДОВЫ ДАЎНО ВЫСПЯВАЛА Ў ГРАМАДСТВЕ»

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 3).

Прыпамінаю, як аднойчы П. М. Машэраў, ён ужо быў першым сакратаром ЦК КПБ, сказаў мне: «Кірыл Трафімавіч, як мне працаваць? Бачу Брэжнева і іншых сакратароў ЦК КПСС, калі бываю на пасяджэннях у Маскве. Амаль ніхто ў мяне нічога не пытае, а Леанід Ільіч звоніць па тэлефоне толькі ў дзень нараджэння». Я сказаў яму, што званю Старшыні Савета Міністраў БССР Ц. Я. Кісялёву даволі часта і па справе. Што датычыцца цябе, то ты ведаеш, што рабіць, і рабі сабе. Якое табе яшчэ трэба кіраўніцтва? Можа, такое, якое адчуваў я, калі працаваў сакратаром ЦК КПБ? Ты ж ведаеш, што М. С. Хрушчоў амаль кожны тыдзень прабіраў мяне па тэлефоне за тыя ці іншыя прарэхі ў гаспадарцы, пра якія мы і самі ведалі, або за невыкананне рэкамендацый, якія мы лічылі непрымальнымі. Кіраўніцтва зверху тады было ўжо занадта адчувальнае.

Бескантрольнасць у працы і вольныя, накшталт «генерал-губернатарскіх», паводзіны некаторых мясцовых партыйных кіраўнікоў, дрэнны прыклад Генеральнага сакратара, які праяўляў слабасць да падхалімаў, славаслоўя і ўзнагарод пры ўмовах паслаблення калегіяльнасці кіраўніцтва, прывялі ў 70-х і пачатку 80-х гадоў да таго, што асобныя дзеячы сталі больш дбаць аб сваёй асобе, а не аб справе, а каб выглядаць лепш, пайшлі на падман, маральна разбэсціліся, сталі груба парушаць не толькі статут партыі, але і закон.

Самае небяспечнае для партыі — гэта зазнайства і чванства, грэбаванне калегіяльнасцю, адрыў ад мас. Аб гэтай небяспецы папярэджваў нас яшчэ Ленін.

XXVII з'езд партыі, ЦК КПСС зрабілі патрэбныя вывады з недахопаў у рабоце з кадрамі ў мінулым. XIX партыйная канферэнцыя, спадзяюся, распрацуе дадатковыя меры і гарантыі супраць паўтарэння ранейшых недахопаў і памылак.

— Вамі шмат зроблена для развіцця беларускай нацыянальнай культуры. Як кіраўнік рэспублікі вы ў свой час падтрымлівалі цесныя сувязі з многімі творцамі — пісьменнікамі, мастакамі, кампазітарамі, скульптарамі. З некаторымі падтрымліваеце сувязь, перапісваецеся і зараз, відаць. Даходзяць да нас звесткі, што заглядваеце ў беларускую перыёдыку, у тым ліку—і ў штотыднёвік «Літаратура і мастацтва». І вы не маглі, безумоўна, не заўважыць, што як у цэнтральным, так і ў рэспубліканскім друку сёння па-новаму, у духу перабудовы, рэалістычнай пастаноўкі праблем ставяцца пытанні далейшага развіцця нацыянальных культур, нацыянальна - моўнае пытанне, праблема міжнацыянальных адносін. «Гэта ўсё жывыя пытанні, і трэба іх вырашаць», —падкрэсліў М. С. Гарбачоў на лютаўскім Пленуме ЦК КПСС. Як вам бачацца гэтыя пытанні? Якія, на вашу думку, магчымасці і сродкі існуюць для вырашэння іх, у прыватнасці для выпраўлення становішча з беларускай мовай у рэспубліцы?

— У гады, калі я працаваў у Мінску, на ўсё не хапала часу, у тым ліку і на культурны фронт. З майго боку ўвагі творчым арганізацыям, я лічу, было недастаткова. Але я бываў і на пленумах саюзаў, і ў майстэрнях мастакоў і скульптараў, сустракаўся з вучонымі, нават выступаў з прамовамі і перад пісьменнікамі, і перад вучонымі. З асобнымі прадстаўнікамі творчага цэха падтрымліваў пастаянныя сувязі.

З Максімам Танкам, Іванам Шамякіным, Генадзем Бураўкіным сяброўскія сувязі ў нас і да гэтага часу. Сябраваў я і з Петрусём Броўкам, з Андрэем Макаёнкам. Рэгулярна сустракаліся, гутарылі. З Макаёнкам быў і такі сумны выпадак. Незадоўга да сваёй смерці Андрэй Ягоравіч сустрэўся са мной у Маскве. Ён сказаў мне: «Ведаеце, Кірыл Трафімавіч, мяне непакоіць маё будучае як пісьменніка-сатырыка. На першы погляд, усё ідзе быццам добра — п'есы мае ставяць, спектаклі хваляць, а ў мяне нейкая незадаволенасць. Людзі, па-мойму, вынікаў з маёй сатыры не робяць. Жыццё ідзе па-старому. Я прашу вас: пачытайце ўсё, што я напісаў, і дайце мне свае меркаванні і заўвагі аб маёй творчасці».

Я заўважыў, што крытык з мяне ніякі. Але ён настойліва прасіў, і я згадзіўся. Засеў я за творы Макаёнка, на што пайшло шмат часу, і ўрэшце паслаў Андрэю даўжэзныя заўвагі.

Прайшло пасля гэтага мо два ці тры тыдні, аднойчы я разгарнуў газету, а там—некралог па Андрэю Макаёнку. Вось так нечакана ўсё здарылася. Я і да гэтага часу адчуваю нейкую віну перад ім.

Сустрэчы з прадстаўнікамі беларускай культуры памаглі мне бліжэй пазнаёміцца з гісторыяй Беларусі, вывучаць беларускую мову. Справа ў тым, што я вучыўся ў чыгуначнай школе ў г. Гомелі і скончыў 8 класаў у 1929 годзе. Беларуская мова і гісторыя Беларусі ў нашай школе не выкладаліся (Гомель і бліжэйшыя да яго паветы ўвайшлі ў склад БССР толькі ў канцы 1927 года), таму беларускую мову я вывучаў ужо пазней, самастойна. Мне дапамагло тое, што ў 1945 годзе я купіў у адной бабулі на Камароўскім рынку «Словарь белорусского наречия», складзены І. І. Насовічам і выдадзены ў Пецярбурзе ў 1870 годзе. Я зберагаю яго як рэлівію.

Гэты слоўнік дапамог мне ў 1947 годзе рэдагаваць па даручэнні ЦК КП(б)Б пераклад на беларускую мову некалькі тамоў твораў У. І. Леніна. Я і зараз чытаю не толькі «Літаратуру і мастацтва», «Голас Радзімы» і іншыя газеты і часопісы, але і мастацкую літаратуру. Сябры-пісьменнікі прысылаюць мне свае выданні. Чытаю таксама гісторыка Улашчыка, зусім нядаўна прачытаў у «ЛіМе» вельмі цікавы артыкул А. Каўко аб гісторыі беларускай літаратуры.

У апошні час і ў мінскіх, і ў маскоўскіх часопісах прачытаў некалькі артыкулаў, у якіх з сумам гаворыцца аб недахопах у справе адраджэння гістарычных помнікаў, аб праявах абыякавасці да беларускай мовы.

Гэтыя пытанні ставяцца дзеячамі культуры недарма. Пэўна, мы мала думалі аб гістарычнай спадчыне свайго народа, а яшчэ менш рабілі. Тут я бачу і сваю віну. Але ж з таго часу, як я пакінуў Мінск, прай-

ПАЛІТЫКА, ІДЭАЛОГІЯ

І Беларусь, і Японія

У нашай рэспубліцы існуе вялікая цікавасць да жыцця, эканомікі і культуры японскага народа. Сталіца Беларусі горад Мінск і адміністрацыйны цэнтр прэфектурыМіягі горад Сэндай, размешчаны ў паўночна-ўсходняй частцы вострава Хансю, — пораднёныя гарады.

Некаторыя мінскія прадпрыемствы і арганізацыі з'яўляюцца калектыўнымі членамі таварыства СССР — Японія. Сярод іх, напрыклад, мінскі кінатэатр «Піянер». Штогод, у красавіку, у Міжнародныя дні пораднёных гарадоў, менавіта тут праводзяцца выстаўкі японскага нацыянальнага адзення, афармляюцца фотастэнды пра жыццё японскага народа, арганізуюцца сустрэчы з мінчанамі, якія наведалі Японію, праводзіцца паказ японскіх кінафільмаў.

Творчыя калектывы Беларусі знаёмяць японцаў з мастацтвам беларускага народа. У 1985 годзе японскія гледачы цёпла прымалі беларускі фальклорна-харэаграфічны ансамбль «Харошкі», ансамбль мастацкай самадзейнасці з Гродна «Раніца».

Беларускія архітэктары з Брэста В. Кяскевіч і Н. Пушкоў у 1984 годзе сталі лаўрэатамі Міжнароднага конкурсу «Жыллё заўтра», праведзенага ЮНЕСКА ў Парыжы.

Мінулым летам у японскім горадзе Осака ў гадавіну трагедыі гарадоў Хірасіма і Нагасакі японскай Асацыяцыяй свабоднага друку праводзілася антываенная экспазіцыя, якая расказвала не толькі пра ядзерныя бамбардзіроўкі японскіх гарадоў, але і пра зверствы фашызму на беларускай зямлі. Беларускі раздзел прадстаўляў дырэктар Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны А. Ульяновіч.

В. ЛЕЎ,
лектар таварыства «Веды».

Да сустрэчы ў краіне паўночнага ззяння

Нядаўна па запрашэнні Саюза савецкіх таварыстваў дружбы і Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з зарубежнымі краінамі Мінск наведала дэлегацыя Таварыства «Нарвегія — Савецкі Саюз». Госці з паўночнай краіны правялі ў Беларускім таварыстве дружбы перагаворы аб правядзенні сёлетняй восенню Дзён СССР у Нарвегіі на прыкладзе Беларусі. Было дамоўлена, што ў Нарвегію прыедзе дэлегацыя Беларускага таварыства дружбы, мастацкі калектыў, будуць накіраваны выстаўкі беларускай графікі, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, дзіцячага малюнка, беларускіх кніг, а таксама кінафільмы студыі «Бела-

шло 23 гады. Відаць, недараблялі і пасля мяне.

Сёння трэба па-новаму, у духу перабудовы ставіцца да нацыянальнай культуры і міжнацыянальных зносін. Народ, які не ведае сваёй гісторыі, не шануе яе помнікаў, пагардліва адносіцца да нацыянальнай формы — народнай мастацкай творчасці і асабліва да роднай мовы, з цягам часу становіцца касмапалітычным.

Вы пытаеце, якія сродкі існуюць для пераадольвання гэтых недахопаў. Мне цяжка адказаць на гэта, бо я ўсё ж адарваны ад Беларусі і дрэнна ведаю сучаснае становішча ў рэспубліцы. На маю думку, трэба ўсімі сродкамі зберагаць фальклор, развіваць народную мастацкую самадзейнасць, нацыянальныя традыцыі, не адрываючы іх ад шматнацыянальнай культуры савецкага народа, больш паказваць народную творчасць у тэатрах, па тэлебачанні. Гэта дапаможа выціснуць з клубных залаў, з тэлеэкрана і радыё паказ так званай «масавай», касмапалітычнай культуры — абалваньваючай рок-музыкі, нізкапробнай эстрады. Гэта хвароба заразіла значную частку нашай моладзі.

Я ганаруся песеннымі калектывамі рэспублікі, такімі, як хор імя Шырмы, дзяржаўны ансамбль танца, інструментальна-вакальнымі, як «Песняры», «Верасы», «Сябры», але (не хачу абразіць выдатныя калектывы) бачу: у манеры і гэтых ансамбляў назіраецца нейкае перайманне. Раней яны выглядалі больш нацыянальнымі.

Выклікае сум наша мастацкае малакультур'е. У мінулым годзе я пабываў па службовых справах у Аўстрыі і Грэцыі. Краіны Захаду, а як там шануюць нацыянальную культуру — народную песню, гульні, танцы. Па тэлебачанні ніякіх рок-ансамбляў там не паказваюць, у тэатрах — толькі класіка і народныя відовішчы. Народныя гульні на плошчах — зайздрасць бярэ, што ў нас такога няма.

Вядома, забароны тут не памогуць. Трэба, каб гісторыкі, пісьменнікі, асабліва паэты, мастакі, працаўнікі культуры лепш выкарыстоўвалі сродкі масавай інфармацыі, клубы, тэатральныя пляцоўкі, нават стадыёны, каб несці ў асяроддзе моладзі нашу сацыялістычную, масавую культуру.

Канечне, трэба наладзіць справу падрыхтоўкі спецыялістаў у галіне культуры ў навучальных установах.

На апошнім пленуме Саюза пісьменнікаў СССР ішла гутарка аб нацыянальна-моўнай сітуацыі, аб такой з'яве, як двухмоўе, а таксама аб адносінах да роднай мовы на Украіне і ў Беларусі. Некаторыя нават прапаноўвалі заканадаўча абвясціць нацыянальныя мовы ў рэспубліках як дзяржаўныя.

Справа гэта вельмі складаная. У нашай шматнацыянальнай краіне павінна панаваць раўнапраўе ўсіх нацыянальных культур і нацыянальных моў. І задача ў тым, каб, клапоцячыся пра гарантыі для нацыянальнай мовы, не парушыць гэта раўнапраўе.

Гістарычна здарылася так, што мовай міжнацыянальных сувязей стала руская мова — мова Леніна, Пушкіна і Талстога. Таму рускую мову павінны ведаць усе грамадзяне Савецкага Саюза. У савецкіх нацыянальных рэспубліках, абласцях і акругах яна не можа лічыцца іншанацыянальнай.

Раўнапраўе моў, на мой погляд, павінна існаваць і ў школах. На Беларусі, у прыватнасці, усюды павінны існаваць школы, дзе выкладанне ідзе на беларускай мове. У той жа час беларуская мова павінна выкладацца абавязкова ва ўсіх школах. Што датычыцца людзей, якія працуюць у нацыянальных рэспубліках, асабліва ў кіраванні, ім пэўна ж патрэбна вывучаць нацыянальную мову рэспублікі.

— «Гісторыя — памяць народа, а памяць — кладоўка вопыту», — пішаце вы ў сваіх успамінах. Вывад натуральны, арганічна ўласцівы для аўтара, калі мець на ўвазе і вашу біяграфію, і вашу сённяшнюю пасаду — старшыні Савета ветэранаў вайны і працы. Вывад надзвычай актуальны сёння, калі ідзе інтэнсіўнае пераасэнсаванне фактаў і ўрокаў гісторыі краіны, у тым ліку гісторыі Савецкай Беларусі, калі ідзе ажыўленае аналітычнае даследаванне многіх закрытых да гэтага старонак нашага мінулага, старонак часам трагічных, звязаных з культам Сталіна, з сур'ёзнымі парушэннямі ленінскіх прынцыпаў сацыялізму. Якія думкі выклікае ў вас гэты працэс — больш праўдзівага, больш аб'ектыўнага асэнсавання паслярэвалюцыйнай гісторыі народа?

— Вышэй я выказаў некаторыя свае думкі па гэтым пытанні, і таму адкажу коратка.

Я камуніст і прытрымліваюся марксісцка-ленінскага дыялектычнага метаду пры аналізе гісторыі. Аналізуючы мінулае, наша сацыялістычнае развіццё, нельга не заўважыць, які складаны і неадназначны быў наш шлях у невядомую будучыню. На гэтым шляху былі і вялікія перамогі і горкія няўдачы. Народ тварыў гісторыю, і яму трэба аддаваць заслужаную павагу за яго самаадданую працу і герачную барацьбу за нашы ідэалы. Пагарда да нашага мінулага — гэта пагарда да народа. Гэта недапушчальна.

У жыцці мы рабілі шмат памылак, якія тармазілі развіццё сацыялізму. Многія з іх можна вытлумачыць тым, што мы ішлі невядомым шляхам, у абставінах знешняй ізаляцыі і пастаяннай пагрозы з боку імперыялізму. Тых памылак, што выліліся ў трагедыю, мы даравац не можам. У іх павінен Сталін і яго бліжэйшае акружэнне. Але калі мы пераасэнсоўваем нашу гісторыю з пазіцый сённяшняга дня, патрэбна чэсная дыялектычная падача фактаў у іх узаемасувязі.

Некаторыя публіцысты імкнуцца таропка перапісаць гісторыю, у пагоні за сенсацыяй. А ёсць і такія, што пераносяць віну за памылкі і рэпрэсіі 30-х гадоў на ўсё старэйшае пакаленне, замазваюць чорнай фарбай амаль усю нашу гісторыю. Робяць гэта з добрага намеру: каб мінулае не магло паўтарыцца. Намер добры, але трэба рабіць так, каб не абярнулася гэтая самакрытыка нявер'ем моладзі ў нашу гістарычную справу, палітычнай абыякавасцю, цынізмам.

Наш высокі маральны абавязак — данесці новым пакаленням усё каштоўнае, што засталося нам ад мінулага. Гэта ў духу ленінскіх традыцый. Нельга забываць таксама, што гісторыя — поле вострай ідэалагічнай барацьбы, і сёння нашы ідэйныя праціўнікі за рубяжом выкарыстоўваюць любы повад, каб пасеяць нявер'е ў заваёвы сацыялізму: у яго жыццяздольнасць, у перабудову. Наша моладзь павінна мець імунітэт супраць гэтай ідэалагічнай дыверсіі. Фарбаванне нашага жыцця толькі чорным колерам можа аслабіць гэты імунітэт.

— Мы ўжо загаварылі аб вашай сённяшняй пасадзе — старшыні Усесаюзнага Савета ветэранаў вайны і працы. Як вы адчуваеце сябе на гэтай высакароднай і, трэба думаць, нялёгкай працы? У чым яна заключаецца? Як разглядаеце задачы савета ў святле сённяшняй палітычнай і ідэалагічнай сітуацыі ў краіне? І яшчэ адно тут жа, папутна, пытанне: ці не працягваеце працаваць над успамінамі?

— Аб Усесаюзнай арганізацыі ветэранаў вайны і працы, Савет якой я ўзначальваю, многае ўжо сказана ў друку. Стварэнне арганізацыі і выбары ў 1987 годзе саветаў ветэранаў на прадпрыемствах, у навуковых і навучальных установах, у раёнах, гарадах, абласцях, краях, рэспубліках — гэта практычнае правядзенне ў жыццё лініі партыі на дэмакратызацыю, на павышэнне ролі грамадскасці ў палітычнай сістэме нашай краіны.

У задачы саветаў ветэранаў уваходзіць: дапамагаць партыі ў перабудове ўсіх бакоў нашага жыцця, у перадачы моладзі рэвалюцыйных і баявых традыцый нашага народа — у ідэйным, працоўным, маральным, ваенна-патрыятычным і інтэрнацыянальным яе выхаванні, у вырашэнні сацыяльных праблем пажылых людзей, паляпшэнні іх жыцця.

Арганізацыя ветэранаў працуе на грамадскіх пачатках. Штатны апарат ёсць толькі ва Усесаюзным Савеце (50 чалавек) і ў рэспубліканскіх па 3—5 чалавек. Ніхто са старшынь саветаў, у тым ліку і я, грошай за сваю працу не атрымліваюць. Арганізацыя ветэранаў выдае штотыднёвую газету «Ветеран».

Мінулы год мы прысвяцілі правядзенню па нашай ініцыятыве, але пры актыўным удзеле Саветаў народных дэпутатаў і іх сацыяльных устаноў, а таксама прафсаюзаў, камсамола, рэйду па абследаванні жыцця ветэранаў. У ходзе рэйду, які яшчэ працягваецца, створанымі на месцах камісіямі абследавана жыццё амаль 30 мільёнаў чалавек. Вядома, камісіі або іх упаўнаважаныя пабывалі перш за ўсё ў дамах інвалідаў вайны, пажылых ветэранаў, праверылі становішча шпіталяў для інвалідаў вайны, дамоў-інтэрнатаў для састарэлых. Многім пенсіянерам, удовам загінуўшых у час вайны аказана дапамога ў паляпшэнні ўмоў жыцця, у лячэнні, ва ўстаноўцы тэлефонаў і г. д.

Рэйд выявіў шмат фактаў недапушчальна абыякавых адносін да ветэранаў і іх патрэб з боку тых арганізацый і асоб, якія абавязаны займацца пажылымі людзьмі. Многія недахопы папраўлены. Трэба адзначыць, што ў апошні час ЦК КПСС і Савет Міністраў СССР прынялі шэраг важных пастаноў аб паляпшэнні жыцця пенсіянераў. Але гэтыя пастановы некаторымі ўстановамі выконваюцца дрэнна.

Усесаюзны Савет ветэранаў аб выніках рэйду далажыў ЦК КПСС і Ураду СССР, унёс прапановы. Цяпер яны разглядаюцца. Зараз па ўсёй краіне шырыцца распрацоўка, па прыкладу арганізацый Ульянаўскай вобласці, канкрэтных праграм «Клопат» пад дэвізам: клопат аб старэйшым пакаленні — справа ўсяго грамадства.

Удзел у распрацоўцы паўсямесна праграмы тыпу «Клопат» і актыўны ўдзел у яе ажыццяўленні будзе і надалей важнай задачай саветаў ветэранаў вайны і працы.

У сакавіку гэтага года мы правялі пашыраны пленум Савета ветэранаў, прысвяціўшы яго справе выхавання моладзі ў духу патрабаванняў XXVII з'езда і лютаўскага (1988 г.) Пленума ЦК КПСС. Перад пленумам мы правялі пры актыўным удзеле Галоўнага палітычнага ўпраўлення Савецкай Арміі, ВЦСПС, ЦК ВЛКСМ, ЦК ДТСААФ, праўлення таварыства «Веды» навукова-практычную канферэнцыю, прысвечаную той жа тэме. 1988 год — год 70-годдзя Савецкай Арміі і Ленінскага камсамола. Саветы ветэранаў галоўную ўвагу аддадуць рабоце сярод моладзі. Хто, як не ветэраны, на практычным прыкладзе свайго жыцця зможа дапамагчы маладым людзям у вывучэнні нашай гісторыі, дапамагчы партыі захаваць пераемнасць пакаленняў. Работа на пасадзе старшыні Усесаюзнага Савета ветэранаў вайны і працы забірае ўвесь мой час. Амаль штодзённа я за рабочым сталом, разглядаю скаргі і просьбы, прымаю людзей, якія ідуць і ідуць да нас, каб вырашыць свае справы.

За гады маёй грамадскай працы спачатку ў Камітэце, а зараз у Савеце ветэранаў вайны і працы я пераканаўся ў тым, як мы дрэнна займаліся жыццём ветэранаў. Колькі сярод іх абяздоленых, адзінокіх, нават пакінутых, як мала праяўлялася ў нас міласэрнасці да тых, хто вынес на сваіх плячах усе цяжкасці даваенных гадоў, геранчна і самаахвярна змагаўся ў гады вайны супраць ворага, хто ў тыле каваў Перамогу, хто адраджаў гаспадарку пасля вайны!

У нас наяўны дэфіцыт клопату аб іх.

Вы пытаеце, ці працягваю працаваць над успамінамі. Праўду кажучы, думка такая ёсць. Але ж мала часу для працы і... ці паспею...

— Рэспубліка і Кампартыя Беларусі рыхтуюцца да свайго 70-гадовага юбілею. Скажыце, хаця б коратка, якія пачуцці выклікае ў вас як камуніста, грамадзяніна, беларуса гэтая знамянальная дата? Вядома, вы можаце адаслаць нас да вашай жа кнігі «Незабыўнае», дзе многае сказана, і ўсё ж...

— У кнізе «Незабыўнае» сапраўды сказана многа добрага аб нашай роднай Беларусі, аб маіх працавітых і сціплых земляках.

Я заўсёды ганарыўся і ганаруся сваёй рэспублікай, сачу за яе жыццём, за яе поспехамі. Блізка да сэрца прымаю трагедыю землякоў Гомельшчыны, выкліканую чарнобыльскім выбухам.

Мае пачуцці можна зразумець, бо я нарадзіўся, вырас, стаў чалавекам у Беларусі. Хаця скажу праўду, мая «малая Радзіма» ніколі не засланяла Вялікай маёй Радзімы. Я — савецкі грамадзянін. Люблю Расію так, як і Беларусь, з павагай заўсёды адносіўся да ўсіх народаў нашай краіны, маю добрых, сардэчных сяброў амаль што ва ўсіх краях Савецкага Саюза, але ўсё гэта не перашкаджае маёй асаблівай пашане да маёй роднай Беларусі.

Мне пашанцавала ў жыцці. Маімі настаўнікамі і калегамі па працы ў Беларусі былі сапраўдныя бальшавікі, працавітыя, сціплыя і добрыя людзі. Шкада, што многіх ужо няма.

Хачу пажадаць роднай Савецкай Беларусі, маім землякам у юбілейным годзе выдатных поспехаў, добрага здароўя і шчасця.

русьфільм». Фотавыстаўкі аб Беларусі і ахове прыроднага асяроддзя ў рэспубліцы.

Якую ж галоўную мэту ставіць перад сабой праўленне Таварыства «Нарвегія — Савецкі Саюз» у сувязі з маючымі адбыцца Днямі СССР на прыкладзе Беларусі? З гэтым пытаннем я звярнуўся да сакратара Таварыства «Нарвегія — Савецкі Саюз» Карла Гудмундсена. Ён сказаў наступнае: «Мы імкнёмся азнаёміць нарвежцаў і перш за ўсё членаў Таварыства з культурай Беларусі. Мы задаволены тым, што ў Нарвегію прыедзе мастацкі калектыў, які пазнаёміць гледачоў з танцавальнымі традыцыямі рэспублікі. Мы мелі магчымасць паслухаць вашы цымбалы. Упэўнены, што ў Нарвегіі цымбальны аркестр чакае вялікі поспех. Агледзелі выстаўкі графікі і дзіцячага малюнка. Іх таксама высока ацэняць прадстаўнікі нарвежскай грамадскасці.

Мы ўжо распрацавалі план правядзення Дзён і абмеркавалі яго ў Беларускім таварыстве дружбы,— працягвае К. Гудмундсен.— Афіцыйнае адкрыццё адбудзецца ў адным са старажытных гарадоў Нарвегіі — Транхейме. Гэта адзін з буйнейшых гарадоў цэнтральнай часткі краіны з багатымі культурнымі традыцыямі. Пасля мерапрыемствы працягнуцца ў сталіцы Осла, горадзе Сарсборгу і некаторых іншых гарадах Нарвегіі, у якіх з нецярпеннем чакаюць беларускіх прадстаўнікоў».

У час гутаркі мае субяседнікі падкрэслілі, што, нягледзячы на існаванне агульнай граніцы паміж Нарвегіяй і Савецкім Саюзам, мы слаба ведаем адзін аднаго. Яны сапраўды маюць рацыю. Ці многія з нас ведаюць, што сёння Нарвегія з'яўляецца адной з самых багатых краін свету, па велічыні нацыянальнага даходу на душу насельніцтва ўжо ў 70-х гадах яна ўваходзіла ў першую дзесятку капіталістычных краін свету, а па прыросце прамысловай прадукцыі ўступае толькі Японіі? Заходнія краіны лічаць, што гадоў праз дзесяць Нарвегія стане іх асноўным пастаўшчыком прыроднага газу. Але перш за ўсё Нарвегія асацыіруецца ў кожнага з нас з імёнамі кампазітара Эдварда Грыга, драматурга Генрыка Ібсена, даследчыкаў і падарожнікаў Руальда Амундсена, Фрыцьёфа Нансена, Тура Хейердала... Дарэчы, Нарвегія — адна з самых чытаючых краін свету, на тысячу жыхароў тут выпускаецца больш за 600 экземпляраў газет...

Але ці ўсё так добра ў суседняй краіне? К. Гудмундсен расказаў і аб праблемах, якія штодня абмяркоўваюцца ў нарвежскім друку.

— Нягледзячы на добрае развіццё нашай эканомікі,— гаворыць ён,— усіх нарвежцаў хвалюе тое, што імпарт значна перавышае экспарт. А трэба, каб было наадварот. Такая з'ява абясцэньвае нашу валюту, адмоўна ўплывае на развіццё краіны. Па-другое, у Нарвегіі, як і ў іншых заходнееўрапейскіх краінах, вельмі мала ўвагі надаецца грамадскаму сектару. Не хапае фінансавых сродкаў для аховы здароўя, адукацыі. Мы патрабуем ад урада значнага павелічэння асігнаванняў на гэтыя мэты.

— Вельмі востраў у Нарвегіі з'яўляецца жыллёвая праблема,— далучаецца да нашай гутаркі член дэлегацыі Гуннер Лёкен.— Кватэр не толькі не хапае. Яны яшчэ і вельмі дарагія.

У багатай Нарвегіі адбываецца пэўны крызіс школьнай сістэмы. К. Гудмундсен расказаў, што ў той дзень, калі яны накіроўваліся з Осла ў Савецкі Саюз, у Нарвегіі дзеці не пайшлі ў школу, бо працягвалася ўсеагульная забастоўка настаўнікаў. «Гэтая забастоўка,— дадаў Г. Лёкен,— доўжыцца два тыдні. І ніхто не ведае, калі яна закончыцца. Галоўная прычына забастоўкі — вельмі дрэннае забеспячэнне школ усім неабходным для вучэбнага працэсу. Не хапае кабінетаў, лабараторый. Акрамя гэтага, настаўнікі не задаволены нізкай заработнай платай. Патрабуюць яны таксама скарачэння працоўнага дня ў школах».

Мае нарвежскія субяседнікі расказалі, як у іх краіне ахоўваюць прыроднае асяроддзе ад забруджвання. Гэтая праблема выклікае ўсеагульную заклапочанасць у Нарвегіі. Ёсць шмат выпадкаў, калі прамысловыя прадпрыемствы парушаюць законы аб ахове прыроды. Як з гэтым змагаюцца? Урад пайшоў нават на тое, каб закрыць прадпрыемствы-парушальнікі. Шмат у Нарвегіі ініцыятыўных груп, якія змагаюцца супраць забруджвання зямлі і паветра. Іх дзейнасць досыць эфектыўная.

На маё апошняе пытанне: з якім уражаннем аб Беларусі вяртаюцца яны ў Нарвегію, Г. Лёкен сказаў, што яго, напрыклад, уразіла наведванне Выстаўкі народнай гаспадаркі БССР. Ён не мог уявіць сабе, што Беларусь з'яўляецца такой высокаіндустрыяльнай рэспублікай, выпускае складаныя машыны, разнастайную сучасную апаратуру, якую ахвотна купляюць у замежных краінах.

Было прыемна гэта чуць з вуснаў нарвежскага госця. Будзем з нецярпеннем чакаць Дзён БССР у Нарвегіі, сустрэч з міралюбівым, таленавітым народам.

Г. ГУСЕЎ,
супрацоўнік БТДКС.

НА ЖЫЦЦЁВЫХ СКРЫЖАВАННЯХ

ТАМ, ЗА ГАДАМІ

РАСКАЗ НАРАЧАНСКАГА РЫБАКА

Мы СЯДЗЕЛІ ўдвух на беразе возера і чакалі рыбаноў з позняй тоні. Мой субяседнік, патомны рыбак Уладзімір Мікалаевіч Цяляк, нетаропка памешваў юшку ў кацялку, глядзеў, як вострыя языкі полымя прагна лiжуць сушняк, як ціха дрыжаць у вадзе цёплыя летнія зоры.

Я даўно чуў пра Уладзіміра Мікалаевіча — удзельніка паўстання нарачанскіх рыбакоў, некальні разоў збіраўся з ім сустрэцца, але ўсё неяк не выпадала. Нарэшце, у гэты свой прыезд на Мядзельшчыну, знайшоў такую магчымасць.

— Пра наша паўстанне хочаш паслухаць? — спакойна перапытаў Цяляк. — Пачну з таго, што паўночныя берагі Нарачы, гэта акурат з нашага боку, гарыстыя, карысці з такой зямлі мала: пасадзіш кошык бульбы — стольні ж і выкапаеш. Але нашы мужыкі, мае дзяды і прадзеды, нікуды не з'язджалі, бо пад бокам была іх адзіная карміцелька — Нарач. Сяляне прыазёрных вёсак ужо ці не ад самой прыгоншчыны мелі права лавіць тут рыбу. Пры буржуазнай Польшчы жыць стала цяжанька. Нам забаранілі свабодную лоўлю рыбы. У трыццаць пятым возера перадавалася Віленскай дырэкцыі дзяржаўных лясоў. Тая ж здала возера ў арэнду акцыянернаму таварыству, якім кіраваў жаднюга Яблонскі. Нам жа сказалі: «Вы не біце лынды, а наймайцеся на работу да арандатара, калі хочаце, каб у сям'і быў кавалак хлеба. Да арандатара рыбакі не пайшлі, а па-ранейшаму пачалі лавіць рыбу, не зважаючы на пагрозы паліцыі.

Уладзімір Мікалаевіч надоўга задумаўся. Паўстагоддзя прайшло з тых часоў, калі ён быў малады і здаровы, і дужы...

— Ды што мы маглі зрабіць з панамі? — працягваў ён. — У іх жа ўся ўлада. Тады мы пачалі ноччу збірацца групкамі і секчы ў лёдзе на лепшых тонях праламкі. Прасячом лёд пешняй і туды, пад лёд, якую старую касу ці прэнт — шась... Прымерзнуць яны, пасля паспрабуй, панок, пацягні невадам...

Дапоўню цікавы расказ удзельніка паўстання нарачанскіх рыбакоў сёй-той інфармацыяй, якой валодаю і якая больш поўна характарызуе падзеі, што адбываліся тады на берагах Нарачы. У звароце ЦК КПЗБ да сялян-рыбакоў возера Нарач і другіх азёр Заходняй Беларусі гаварылася: «Не ад бурнага хвалявання гэтага «Літоўскага мора», як паны любяць красамоўна называць наша возера, а ад вашага абурэння, якое закіпела, устрывожыліся паны-гаспадары. А вы з гонарам, без боязі, з упэўненасцю ў свае сілы адказалі: «Нарачанскі народ жадае таго, што і ўсе народныя масы ва ўсім краі — мы жадаем жыць». І калі сяляне вёскі Пасынкі сёлета першы раз з'явіліся на возеры, іх спаткалі вартаўнікі лясной дырэкцыі, каб адабраць у іх сеці. Яшчэ большае нахабства выявілі «ланцуговыя сабакі» дырэкцыі ў вёсцы Купа. Прыйшлі яны да рыбака Каралёнка да хаты, гвалтам хацелі ў яго забраць рыбу і сець. Але хутка паднявольнікам давялося пераканацца, што яны фальшывы рахунак зрабілі. Замест бяздарных, горам прыбітых рыбакоў, якія спакойна дадуць сябе крыўдзіць, яны сустрэлі велізарную сілу гаспадароў, якія ўсегалосна, грамадой заявілі: «Лавілі мы рыбу ад дзеда і прадзеда — будзем і далей лавіць».

Як вядома з архіўных дакументаў, вырашылі паны адабраць у рыбакоў сеці, ды нарачанцы, нягледзячы на забарону, працягвалі лавіць рыбу. І тады быў прысланы атрад паліцыі, пачаліся арышты найбольш актыўных рыбакоў. За аказанае супраціўленне органам улады арыштавалі Міхала Роліча з вёскі Наносы, Міхала Субача з Пасынак, Міхала Каралёнка з Зялёнак. Гэта абурыла рыбакоў яшчэ больш:

— Мы выручым таварышаў і не дадзім возера! Яно наша!

Баючыся, што рыбакі нападуць на пастарунак у Кабыльніках, дзе ўтрымліваліся арыштаваныя, паліцыя вывезла іх у Паставы. Дырэкцыя вырашыла рыбакоў угаварыць. З Пастаў прыехаў павятовы стараста, з Вільні — ваявода са шматлікай світай, склікалі сход і прапанавалі рыбакам не бунтавацца, а пайсці да арандатара, які, маўляў, будзе плаціць добрыя грошы.

Ніхто не згадзіўся. Тады Яблонскі і дырэкцыя лясоў запрасілі рыбакоў з іншых мясцін. Але не атрымалася: людзі былі салідарныя з нарачанцамі, і невады сухімі ляжалі на беразе.

— ...Дзе ж тыя рыбакі з тоні прапалі? — уздыхнуў Уладзімір Мікалаевіч. — Праз пяць мінут і юха гатовая...

Ён кіем падварушыў вугалле, чырвоныя іскры паляцелі ўверх.

— Во, браток, косці ўжо не хочуць прастацца. Ды і ўсе мы пастарэлі, ссівелі, счарнелі. І з тых рыбакоў-паўстанцаў мала хто жыве. Васіль Булаўка яшчэ, Мішка Зарэцкі. Але ўсе, як і я, ледзь ходзяць.

— А хто такі Булаўка? — запытаў я. — Не з Галубанек? Яму гадоў восемдзесят?

— Ён самы. Мы ж хацелі тады і судзіцца з панамі. Ездзілі ў Варшаву, у Вільню. Ездзіў Сцяпан Каротні і Васіль Булаўка. У гміне на словах былі за нас, таму мы і напісалі паперу і адправілі ў Варшаву ганцоў. Падпісала больш за сто чалавек, ніхто не збаяўся, доўга мы ваявалі, але ўсё такі далі нам «Уступ» — так называлася права на лоўлю. Рыбакам паны заадно паабяцалі лепш плаціць за злоўленую рыбу. Ды ўсё гэта была мана.

Да нас прыязджалі і памагалі судзіцца за права карыстацца возерам двое камуністаў — мужчына і жанчына. З'яўляліся яны тольні ноччу. Ілья Зарэцкі займаўся гэтай справай разам з імі, шукаў для іх кватэры, дзе мы і сустракаліся. Зарэцкі быў нашым завадатарам, рэвалюцыянерам. Кожны год, як толькі Першае мая, яго бралі...

Я не перабіваў яго гаворку, а ўважліва слухаў. Пасля старому рыбаку напомню прозвішчы гэтых камуністаў, якія канспіратыўна прыходзілі на Нарач і кіравалі забастоўкай.

...З першых дзён стыхійнага выступлення ЦК КПЗБ вырашыў надаць барацьбе арганізаваны характар. У адозве «Брацкае слова да рыбакоў возера Нарач» указвалася, што толькі згуртаванасць дапаможа перамагчы паноў. «Возера Нарач, — гаварылася ў адозве Глыбоцкага акружнога камітэта партыі, — належыць не акупантам, а нарачанскім рыбакам і сялянам. Толькі пры дапамозе масавай барацьбы вы зможаце адстаяць свае правы. Змагайцеся арганізавана за права свабоднай лоўлі і продажу рыбы. Збірайце масоўкі і мітынгі ў вёсках! Прымайце рэзалюцыі пратэсту супраць фашысцкага рыбнага статута, супраць перадачы возера Нарач дырэкцыі дзяржаўных лясоў. Выбірайце камітэты аховы правоў рыбакоў і сялян на возеры... Стварайце дружыны масавай самаабароны для аховы вашых сетак і лодак на возеры ад паліцэйскіх банд!»

Кіравалі забастоўкай, прыехаўшы тайна сюды, член Маладзечанскага акруговага камітэта партыі А. Шчасная, інструктар ЦК КПЗБ А. Багданчук. У чэрвені 1935 года быў абраны забастовачны камітэт. У яго ўвайшлі М. Субач з Пасынак, К. Субач з Мікольцаў, І. Чарняўскі таксама з Мікольцаў, І. Зарэцкі з Чараўкоў. Паліцэйскія не спынялі вобыскаў, арыштаў, шукалі аўтара песні нарачанскіх рыбакоў.

— А вы памятаеце тую песню? — пытаюся я. Мне захацелася пачуць яе з вуснаў старога.

Ён прыплюшчыў вочы, уздыхнуў і заспяваў. Голас старога быў хрыплаваты, быццам выветраны доўгімі гадамі работы на возеры, але зычны:

Рыбакі нарачанскі, сяляне,
Вы збірайцеся ўсе ў грамаду.
Не давайце вы рыбы
фашыстам,
Не спраўляйце арматаў
яму...

Пасля першай страфы голас яго сарваўся, ён уздыхнуў: «Эх, старасць, нікуды не дзенешся». Далей не спяваў, а гаварыў:

Для нас Нарач ёсць родная
маці —
Нас паіла, карміла сыноў.
Не дадзім мы яе ў абіду,
А ўсёй сілай адгонім паноў...

— За гэту песню ўзялі Косцю з Мікольцаў. А мы хоць і нацярпеліся гора з-за гэтай песні, а ўсё адно шанавалі яе і берaглі. А вы яе ўсю запішыце, — папрасіў мяне стары. — Бо скора яна прападзе, а так — застанецца. О-го-го, як яе некаторыя не любілі! Аднойчы, помню, ішлі мы спулкай з Купы і пелі на Сарапонаве — так называецца высокі ўзгорак на беразе Нарачы. Якраз ехаў па гасцінцы паліцэйскі з Кабыльнікаў Кусніца. Не бачылі мы яго вазон, якраз у лагчынцы ля рэчкі быў. Параўняўся з намі, вытрашчыў вочы, як чорт балотны, глянуў зверам, ды пугай па кані як лясне! Той аж на дыбкі ўзвіўся... Баяўся Кусніца нас, не зачапіў. А пасля аштрафавалі, сабакі, на шэсць злотых...

Наказ старога я выканаў — запісаў гэту песню. Такой яе склалі простыя людзі, рыбакі, не вельмі дасведчаныя ў грамаце, але ў песні адчуваецца душа нарачанскага рыбака тых няблізкіх ужо часоў, яго прага волі і свабоды.

Аб жахлівых днях у Бярозе-Картузскай Канстанцін Субач пісаў: «У канцлагер мяне выслалі, помсцячы за ўдзел у паўстанні нарачанскіх рыбакоў. Прывялі ў лагер ноччу. Раздзелі дагала, абшукалі, забралі хатулёк з прадуктамі, жорстка збілі, затым зацягнулі ў камеру і кінулі на падлогу каля парашы. Агледзеўся, бачу: вялікі пакой, у ім на нарах людзі ляжаць, быццам мерцвякі. Раптам чую, хтосьці за плячо мяне тузае і шэпча: «Трымайся, не здавайся».

Рыбакі не здаваліся. Іх барацьбу падтрымалі рыбакі Браслаўшчыны, усяго Віленскага ваяводства. Газета «Варшаўскі дзённік нарадовы» ў 1936 годзе пісала: «У выніку канфлікту паміж рыбакамі і дырэкцыяй дзяржаўных лясоў, пад націскам салідарнай барацьбы сялян, дырэкцыя фактычна адмовілася ад праў уладальніка возера. Прававая камісія на падставе дакументаў вымушана была прызнаць, што, пачынаючы з XVI ст., возера належала і належыць прыватным асобам, г. зн. з'яўляецца ўласнасцю насельніцтва, што жыве на беразе возера».

Дрыготкая начная цішыня панавала над зямлёй. Праз нейкі час пачулася далёкае, а таму і глухое, тарахценне катэра.

— Дзякуй богу, плывуць паўночнікі, — Уладзімір Мікалаевіч чуйна прыслухаўся. — Во, і вы сасмаглі, і я есці захацеў. Пэўна, нешта злавілі.

Весела гарэў касцёр. Кацялок з юшкай, зняты з агню, астываў наўзбоч. Мой субяседнік накіраваўся да берага:

— Падыду, памагу падцягнуць чаўны. Дагаворым пасля, знаеш, дзе мая хата? Прыходзь, гасцям я заўсёды рады...

Я часта вяртаюся да блакнота, дзе занатаваны расказ старога, гартаю яго і зноў думаю пра падзеі ўжо далёкага ад нас 1935 года, думаю пра тых людзей, што тварылі гісторыю. Гісторыю, якой мы, унукі і праўнукі іх, можам ганарыцца.

Вячаслаў ЛАПЦІК.

З 18 па 24 красавіка

18 красавіка, 19.25

«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»

Агляд крытычнай пошты тыдня.

18 красавіка, 20.00

«СТУПЕНІ МАЙСТЭРСТВА»

Пра творчасць канцэртмайстра заслужанай артысткі БССР Л. Максімавай расказваюць кампазітары С. Картэс і Г. Гарэлава.

Вакальныя творы замежных, рускіх і беларускіх кампазітараў выконваюць салісты ДАВТа Э. Пелагейчанка, М. Маісеенка, Н. Кастэнка, Н. Руднева, В. Цішына, М. Рысаў, салісты Белдзяржфілармоніі А. Шчарбакоў і А. Прыходзька (габой).

19 красавіка, 21.50.

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма.

Прэм'ера кнігі В. Гігевіча «Мелодыі забытых песень»; у рубрыцы «Нашчадкі» А. Мальдзіс раскажа пра лёс сядзібы Грушаўка Ляхавіцкага раёна і Друйскі касцёл бернардзінцаў; спектакль «Надзея Путніна, яе час, яе спадарожнікі» прадстаўляе галоўны рэжысёр акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы В. Раеўскі; пра выданне «Гісторыя мастацтва Беларусі» расказвае яго навуковы кіраўнік Л. Дробаў.

21 красавіка, 19.35

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»

Вершы П. Панчанкі чытае А. Гарцуеў.

22 красавіка, 18.40

«СВЯЦІ, ЗАРА!»

Араторыя Я. Глебава. Выканаўцы — М. Маісеенка, Н. Галеева, арганіст А. Рудніцкі, дзіцячы хор Спецыяльнай музычнай школы пры Дзяржкансерваторыі, Дзяржаўная акадэмічная харавая капэла імя Шырмы, Дзяржаўны акадэмічны сімфанічны аркестр БССР.

23 красавіка, 19.35

«БЫВАЕ З ВАМІ ГЭТАК, ЯК СА МНОЙ?..»

Творчы партрэт паэтэсы Н. Тулупавай. У перадачы бяруць удзел А. Вярцінскі, В. Сёмуха, А. Лойка, В. Блакіт, І. Лучанок.

23 красавіка, 23.15

«ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ»

Спяваюць У. Кузьмін і група «Дынамік».

23 красавіка, 16.30

«ПРА МУЗЫКУ АД «А» ДА «Я»

У выпуску — расказы пра славутую «Беларускую хатку», якую называюць калыскай беларускага мастацтва, а таксама пра кіргізскі музычны інструмент камуз і творчасць народнага артыста СССР Б. Мінжылкіева.

23 красавіка, 19.45

«У НЯДЗЕЛЮ ВЕЧАРАМ»

«Вяселле ў Траецкім». Фальклорна-этнаграфічная кампазіцыя з удзелам ансамбля «Неруш».

23 красавіка, 22.50

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01148 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машынцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.